

GRØNNE MULIGHETER

ARBEIDS-
PROGRAM
2017-2021

miljøpartiet
de grønne

Innledning	3	Utdanning og kompetanse	47
		Barnehage	48
		En skole for alle	48
Vårt livsgrunnlag	6	Fag- og yrkeskompetanse	49
Livet på land	7	Forskning og høyere utdanning	50
Livet i havet	8		
Klimaet på jorden	10		
Tilpasning til klimaendringer	11	Arbeid og velferd	52
Forurensing og miljøutgifter	12	Arbeidslivet	53
Dyrevelferd	13	Velferd og inkludering	54
		En trygg oppvekst	54
		Aktivt seniorliv	55
Demokrati og deltagelse	15		
Folkestyre i det 21. århundre	16		
Livskraftige regioner og kommuner	17	Helse og omsorg	56
Urfolk og nasjonale minoriteter	17	Folkehelse	57
Sivilsamfunn og frivillighet	18	Et sterkt offentlig helsevern	57
Medier og offentlighet	19	Psykisk helse	58
Et digitalt Norge	20	Omsorg og rehabilitering	59
Digitale rettigheter	20	Rusomsorg	60
Grønn økonomi	22		
Ekte ansvarlighet i den økonomiske politikken	23	Frihet og mangfold	62
Livskvalitet framfor økt forbruk	24	Likestilling og likeverd	63
Skatter og avgifter	25	Religion og livssyn	64
Offentlig og privat eierskap	26	Integrering og inkludering	64
Oljemilliarder til globalt grønt skifte	27		
Internasjonal økonomi og handel	27	Kultur	66
		Kunst og opplevelser	67
		Friluftsliv og idrett	67
		Språklig mangfold	68
		Kulturarv	69
Grønt næringsliv	29	Justis og beredskap	71
Et grøt skifte i norsk næringsliv	30	Personvern og rettssikkerhet	72
Ressurser i kretsløp	31	Beredskap	72
Forskning, innovasjon og teknologi	32	Kriminalitet	73
Gründere og småbedrifter	33		
Grønne krav i offentlige innkjøp	34	Norge i verden	75
Fornybar energi	34	Internasjonal solidaritet og bistand	76
Fiskeri	36	Fred og internasjonal konfliktløsning	77
Oppdrettsindustrien	36	Forsvar	78
Bærekraftig jordbruk	37	Europapolitikk	79
Skogbruk	38	Flyktninger og asylpolitikk	79
		Arbeidsinnvandring	80
Areal og transport	40		
Arealbruk og planlegging	41		
Boligpolitikk	41		
Kollektivtransport og jernbane	42		
Veitrafikk	43		
Sykkel og gange	45		
Sjøtransport	45		
Lufttransport	46		
Grønn varetransport	46		

INNLEDNING

Utkast
versjon 2

Miljøpartiet De Grønnes mål er et medmenneskelig samfunn i økologisk balanse. Økonomien skal underordnes sunne økologiske prinsipper og fremme fred og rettferdighet både lokalt og globalt. Livskraftige lokalsamfunn, i hovedsak basert på lokale ressurser, er en forutsetning for å nå målet. Vi tar mål av oss til å utforme en helhetlig politikk for nåtid og fremtid, basert på tre grunnleggende solidaritetsprinsipper: solidaritet med andre mennesker, solidaritet med fremtidige generasjoner og solidaritet med dyr og natur.

Fra Miljøpartiet De Grønne sitt prinsippprogram

- 1 Miljøpartiet De Grønne går til valg på å gjennomføre et grønt skifte i Norge. Vårt program peker
- 2 ut en ny økologisk, bærekraftig og fremtidsrettet samfunnsutvikling. Det er en utvikling der vel-
- 3 ferd og livskvalitet skapes innenfor rammene av økosystemenes tålegrenser og ut fra hensynet
- 4 til mennesker, dyr og fremtidige generasjoner.

- 5 Vi lever i et trygt og velstående samfunn. Dette er takket være bevegelser som har samlet folk
- 6 om det som i utgangspunktet fremsto som utopier. I dag er dette realiteter i form av allmenn
- 7 stemmerett, arbeidstakerrettigheter og menneskerettigheter. Vi kan vanskelig se for oss nåtiden
- 8 uten fremskrittene blant andre arbeiderbevegelsen, kvinnebevegelsen og menneskerettsbeve-
- 9 gelsen har sørget for.

- 10 Vår generasjon står overfor det neste, store fellesprosjektet. Det er å skape et grønt samfunn
- 11 med økologisk og sosial bærekraft som ramme. De Grønne er en del av en global, grønn be-
- 12 vegelse som vil mobilisere hele menneskehetens viljestyrke, optimisme og fremtidstro for å ta
- 13 vare på naturen og livet på jorda.

14 ØKOLOGIEN SOM RAMME FOR ØKONOMIEN

15 Det grønne skiftet er et skifte fra forestillingen om at vi kan bruke ubegrenset av jordas ressurser til en erkjennelse av at ressursene vi har på vår felles jordklode er begrenset. Hvis vi skal
16 skape en verden i varig økologisk balanse må vi også endre de strukturene og verdiene som
17 utgjør den grunnleggende årsaken til vår tids ødeleggelse av livsgrunnlaget.
18

19 Menneskene er avhengige av naturen og dermed av mangfoldet av ulike livsformer på jorda.
20 Denne erkjennelsen ligger til grunn for all vår politikk. I jakten på evig vekst har vi forurenset og
21 konsumert oss til farlige klimaendringer og tap av biologisk mangfold. De Grønnes program
22 viser hvordan vi kan starte overgangen til en mer bærekraftig økonomi, der økologisk og sosial
23 bærekraft er rammene for samfunnsutviklingen.

24 ET EKTE GRØNT SKIFTE

25 Vi lever i en avgjørende tid for verden, i et land med fantastiske muligheter til å gjøre en
26 forskjell. De Grønne vil bruke dette handlingsrommet og gjennomføre et ekte grønt skifte i
27 Norge. Det er nå vi har tid, penger og kompetanse til å ta ansvar for våre barnebarns velferd og
28 verdens fremtid. Det er nå vi har rom til å starte en gradvis omlegging fra en oljeøkonomi til
29 et mangfoldig og fornybart næringsliv. I dette programmet viser vi i praksis hvordan Norge kan
30 mobilisere skaperkraft og engasjement til å gjennomføre et grønt skifte i alle deler av samfunnet.
31 Det er avgjørende for å få varig velferd og verdiskapning innenfor naturens tålegrenser og
32 kan bli til inspirasjon for verden.

33 MER DEMOKRATI OG DELTAKELSE

34 Høy tillit mellom enkeltmennesker og til fellesskapet har sørget for velferd og livskvalitet for
35 nordmenn i mange generasjoner. I årene som kommer står demokratiet overfor sin største
36 oppgave noensinne. Det er ikke lenger nok å løse de nære og kortsiktige problemene. Hvis
37 livsgrunnlaget skal reddes må vi skape et samfunn der alle ser nytten av å engasjere seg for
38 fellesskapets fremtid. De Grønne er overbevist om at den beste grobunnen for dette er økt
39 deltakelse, mer medvirkning, involvering og ansvarliggjøring.

40 Demokrati er mer enn stemmerett. De Grønne vil derfor styrke lokaldemokratiet, sivilsamfunnet
41 og frivillige organisasjoner og sørge for åpne og inkluderende demokratiske prosesser. Vi mener
42 at et sterkt demokrati forutsetter rettferdig fordeling av kapital, makt og muligheter og stor
43 personlig frihet, der det trygge fellesskapet og individets identitetsuttrykk er gjensidig rause
44 med og avhengige av hverandre.

45 **ET VARMERE OG MER INKLUDERENDE SAMFUNN**

46 Vi vil skape en fremtid der mindre stress, forbruks- og prestasjonsjag gir mer rom for rikere og
47 bedre liv. I et grønt samfunn har vi mer tid til hverandre, og økt frihet til å leve meningsfulle,
48 mangfoldige liv. Ved å dele på arbeidet sikrer vi en bedre balanse mellom arbeid og fritid.
49 Samtidig vil vi styrke frivillig sektor der vi kan vise skaperkraft og omsorg, og satse på kultur og
50 friluftsliv som kilde til mestring og opplevelser.

51 I tillegg til de store, radikale endringene i klima- og miljøpolitikken, vil De Grønne styrke vel-
52 ferdssamfunnet vårt til å bli mer inkluderende og bærekraftig. Hele samfunnet, med helsevese-
53 net og skolen i spissen, må fremme gode liv og muligheter for alle. De Grønne vil gjennomføre
54 en rusreform og satse målrettet på psykisk helse, livsmestring og tidlig innsats. Vårt mål er at
55 alle mennesker skal få mulighet til å realisere sitt fulle potensial.

56 **SOLIDARITET PÅ TVERS AV LANDEGRENSER 57 OG GENERASJONER**

58 Helt sentralt i den grønne bevegelsen ligger erkjennelsen av at utfordringene vi står overfor
59 er globale. Veivalgene som må tas av vår generasjon angår hele menneskeheten i fellesskap.
60 Derfor må lojaliteten rettes mot det globale fellesskapet, fremfor smale, nasjonale interesser. Et
61 effektivt og varig samarbeid om globale miljøutfordringer forutsetter at vi utvikler en dyptgri-
62 pende solidaritet på tvers av landegrensener og generasjoner.

63 For De Grønne er det et mål i seg selv at jordens ressurser fordeles rettferdig mellom alle men-
64 nesker og forvaltes slik at fremtidige generasjoner har like gode muligheter som oss. Derfor
65 hører en ansvarlig klima- og miljøpolitikk, økt bistand og innsats for internasjonalt fredsarbeid
66 og nedrustning uløselig sammen. Dette programmet er et uttrykk for De Grønnes utvidede
67 solidaritetsbegrep: solidaritet med medmennesker, solidaritet med fremtidige generasjoner og
68 solidaritet med dyr og natur.

VÅRT LIVSGRUNNLAG

Utkast
versjon 2

69 Menneskene har et ansvar som strekker seg langt ut over egen person, nasjon og generasjon.
70 Våre liv er innvevd i økosystemer og sykluser i naturen, gjennom vårt forbruk av mat, vann,
71 energi, materialer og kjemikalier. Vårt grunnsyn er at menneskene er dypt knyttet til, og avhen-
72 gigig av, velfungerende økosystemer. Å bry oss om disse, er å bry oss om oss selv. Menneskenes
73 livsmuligheter avgjøres av hvor godt vi lærer oss å leve i samspill med naturen. Derfor setter De
74 Grønne naturens tålegrenser som ramme for all politikk.

75 Naturen fungerer i kretsløp som menneskene er en del av og som vi må tilpasse oss.
76 Menneskelig aktivitet er hoveddrivkraften bak dramatiske endringer i livsmiljøet. Det skyldes at
77 vi overskrider naturens tålegrenser. Vi tømmer lagrene av begrensede naturressurser som jorda
78 har brukt millioner av år på å bygge opp. Vi ødelegger den skjøre og livsviktige balansen i jor-
79 dens klima. Vi er også i ferd med å utløse den sjette masseutryddelsen av artene som lever på
80 jorda. Vi forstyrrer kretsløpene for stoffer som nitrogen og fosfor, tømmer lagrene av grunnvann
81 og sprer miljøgifter i mat, jord og vann uten å kjenne konsekvensene. På sikt kan vi ødelegge
82 selve forutsetningen for livet på jorda.

83 De Grønne går til valg på et paradigmeskifte i norsk miljøpolitikk. I mange generasjoner har
84 naturens tålegrenser blitt oversett og forsømt. Nå trenger verden målrettet og handlekraftig
85 politikk som viser omsorg for fremtidige generasjoner. Vi vil føre en ansvarlig og radikal mil-
86 jøpolitikk forankret i vitenskapelig dokumentasjon om klodens tilstand og føre var-prinsippet. Vi
87 vil ta de reelle konsekvensene av Paris-avtalen og FN's bærekraftsmål. Vi trenger en systematisk
88 omstilling som iverksetter tiltak på alle områder der livsmiljøet er truet.

LIVET PÅ LAND

- 90 En grunnsøyle i den grønne ideologien er kunnskapen om menneskenes avhengighet og sam-
91 spill med økosystemene. Vårt engasjement for naturen springer ut fra opplevelsen av tilhørighet,
92 glede, og kjærlighet til naturen. Det forsterkes av den dypt alvorlige erkjennelsen av at ødeleg-
93 gelsen av natur truer menneskenes velferd og trygghet.
- 94 Livet på jorda er fantastisk rikt og mangfoldig og har utviklet seg gjennom mange millioner år.
95 I dag forsvinner dette mangfoldet mer enn tusen ganger raskere enn det som er naturlig. Antal-
96 let ville dyr på landjorda og antallet fisk og sjøfugl i havene er halvert de siste 40 år. Utviklingen
97 fører til kollaps i økosystemene, truer matforsyningen og gjør at vi mister økosystemfunksjoner
98 som pollinering av avlinger, luft og vannrensing.
- 99 I Norge er hver femte art enten sårbar eller truet av utryddelse. Vi vil gjøre disse artene livskraftige.
100 Det vil vi gjøre ved å kombinere forsvarlig bruk av natur og kulturlandskap med utvidet
101 vern mot inngrep. Gammelskog, våtmarker og store urørte områder er ekstra viktige å bevare. I
102 tillegg vil vi starte arbeidet med å restaurere natur, blant annet ved å reetablere artsrike skoger,
103 våtmarks- og vassdragsnatur, og ved å bygge opp svekkede bestander av blant annet fisk og
104 rovdyr.
- 105 Hver eneste dag er naturen kilde til folkehelse, livskvalitet og opplevelser for hundretusener av
106 mennesker. Hvis våre barnebarns barnebarn skal ha samme tilgang som oss til natur, må grønne
107 lunger, bymarker og friluftsområder gis sterkere beskyttelse.

108 De Grønne vil:

- 109
- 110 • Innføre en lov om nærnatur som gir varig vern av områder som er viktige for friluftsliv og
111 naturopplevelser for mange mennesker.
 - 112 • Redusere presset på naturen ved å gjøre livskvalitet innenfor naturens tålegrenser til målet
113 for den økonomiske politikken, ikke stadig høyere produksjon og materielt forbruk.
 - 114 • Utvide statsbudsjettet med forpliktende mål og budsjetter for økologisk bærekraft for å
115 sikre at det ikke drives rovdrift på norske naturressurser.
 - 116 • Verne Norges siste villmarksområder for å beskytte sårbar natur og sikre at fremtidige
117 generasjoner også kan oppleve store sammenhengende områder med vill og urørt natur i
118 Norge.
 - 119 • Etablere et program for restaurering og reetablering av våtmarker, naturskog og andre
120 viktige naturtyper, og ha som mål at 15 prosent av forringede økosystemer skal restaureres
121 innen 10 år.
 - 122 • Trappe opp arbeidet med kartlegging av norsk natur, og fullføre et økologisk grunnkart for
123 Norge innen ti år.
 - 124 • Etablere Østmarka og Preikestolen nasjonalpark, utvide Jotunheimen nasjonalpark og ta
125 initiativ til en plan for nye nasjonalparker med særlig vekt på lavlandsområder og kystnatur.
 - 126 • Tredoble vernet av verdifull skog i Norge ved å verne minst 10 prosent av den produktive
127 skogen vår innen 2027.
 - 128 • Stanse hogst av de gjenværende områdene med gammelskog i Norge.
 - 129 • Trappe opp Norges innsats for å bevare regnskog ved å øke støtten til regnskogbevaring,
130 trekke oljefondet ut av investeringer som fører til tap av regnskog og unngå import av varer
131 som bidrar til ødeleggelse av regnskog.
 - 132 • Reetablere sammenhengende inngrepsfrie naturområder som er viktige for å gjenopprette
133 store sammenhengende trekkruter for villrein.
 - 134 • Etablere større, sammenhengende nasjonalparker og verneområder på tvers av landegrense-
135 ne i Norden, særlig på Nordkalotten.

- 136 • Reversere lovendringen som har åpnet for fornøyleskjøring med snøscooter i norsk natur
- 137 og bruk av vannscooter og si nei til forslag som fører til økt motorisert ferdsel i naturen.
- 138 • Stanse miljøskadelige subsidier som bidrar til hogst av gammelskog eller inngrep i urørt
- 139 natur.
- 140 • Jobbe aktivt for å beskytte og bygge opp igjen bestander av arter som er truet av utryddelse,
- 141 blant annet ved å mangedoble antallet prioriterte arter og øke antallet utvalgte naturtyper.
- 142 • Sikre levedyktige bestander av alle rovdyr og rovfugler som hører hjemme i norsk natur.
- 143 • Supplere verneplanen for vassdrag med flere vassdrag og legge spesielt vekt på å verne mye
- 144 kystnær vassdragsnatur i løpet av stortingsperioden.
- 145 • Styrke arbeidet for å beskytte og styrke norske villaks og ørretbestander.
- 146 • Bygge flere viltoverganger over veier, toglinjer og andre barrierer og iverksette tiltak for å
- 147 fjerne farlige og unødvendige menneskeskapte hinder som gjerder, piggråd og liknende.
- 148 • Stå for en aktiv føre-var-politikk for bruk av genteknologi som vektlegger miljø, helse og
- 149 sosiale forhold.
- 150 • Hindre nye, fremmede arter i å etablere seg i Norge og lage handlingsplaner for å bekjempe
- 151 de mest skadelige svartelistede artene.
- 152 • Lage et sterkere lovverk for å beskytte naturen, blant annet ved å gi hjemmel for bindende
- 153 miljøkvalitetsnormer i naturmangfoldloven.
- 154 • Utvikle retningslinjer for bærekraftig bruk av biomasse, som sikrer at produksjon og bruk
- 155 av biodrivstoff ikke legger beslag på matjord eller fortrenger regnskog.
- 156 • Skjerpe kravene til bærekraftig skogsdrift og gi sterkere insentiver til skogeiere som ønsker
- 157 å gå over til en mer skånsom skogsdrift hvor hensynet til miljøet ivaretas.
- 158 • Føre en langt mer aktiv politikk for å ta vare på artsrike kulturlandskap som slåtteenger og beite-
- 159 marker.
- 160 • Øke antallet utvalgte kulturlandskap til 100 innen 2021.
- 161 • Slå ring om allemannsretten og muligheten til å høste av levende naturressurser i Norge.

162 *Les mer om hvordan De Grønne vil gjøre arealforvaltningen bærekraftig i kapittelet "Areal og*
 163 *transport".*

LIVET I HAVET

164

165 Havene dekker mer enn to tredjedeler av jordoverflaten. Det rommer rike og avanserte øko-
 166 systemer med langt flere arter enn de som lever på land. Vi har fortsatt bare kartlagt en liten
 167 del av de livsformene som finnes der. Nå kan mange av artene i havet bli utryddet før vi rekker
 168 å dokumentere at de noensinne har eksistert. Menneskelig aktivitet har ført til utryddelse av
 169 livet i havet som er like dramatisk som utryddelsen av livet på land. Antallet fisk, sjøfugl, hval
 170 og andre dyr i havet er blitt halvert de siste 40 årene. For hvert tiår som passerer blir havene
 171 fattigere og tommere.

172 Den kritiske situasjonen for havet skyldes blant annet klimaendringer og havforsuring, over-
 173 fiske, oppdrett, turisme og råstoffutvinning av olje og mineraler. Et av de raskest voksende
 174 problemene er forsøplingen av verdenshavene og kysten. Hvis dagens utvikling fortsetter vil det
 175 være mer plast enn fisk i havet innen 2050. I tiårene som kommer må alle verdens kystnasjoner
 176 ta ansvar for å snu utviklingen i sine områder, i tillegg til å jobbe sammen for internasjonale
 177 avtaler.

178 Norge er en stor hav- og kystnasjon som forvalter enorme naturverdier i Nordsjøen, Norskehavet,
 179 Barentshavet og langs hele kysten. Råderetten over disse områdene gir oss et stort ansvar.
 180 Det gir oss også en stor mulighet til å vise at den negative utviklingen kan snus. Norge har lyk-

181 kes med god forvaltning av mange fiskebestander, mens andre er svært sårbare. I tillegg utgjør
182 oppdrettsnæringen, marin forsøpling, petroleumsvirksomhet og dumping av gruveavfall kritiske
183 miljøutfordringer langs kysten. De Grønne mener at samtlige av disse utfordringene må møtes
184 med kraftfulle tiltak i den kommende stortingsperioden.

185 **De Grønne vil:**

- 186
- 187 • Utarbeide en marin verneplan med mål innen utgangen av 2018 med mål om at ti prosent
- 188 av havarealene innenfor territorialgrensen vernes før 2027.
- 189 • Styrke naturmangfoldloven ved å gjøre områdevern, utvalgte naturtyper og prioriterte arter
- 190 gjeldende for alle norske havområder.
- 191 • Initiere en egen lov om helhetlige forvaltningsplaner for havområdene for å sikre en øko-
- 192 systembasert forvaltning av havressursene.
- 193 • Gjennomføre en omfattende omstilling av oppdrettsnæringen gjennom at nye konsesjoner
- 194 kun gis til lukkede oppdrettsanlegg og bruk av lukket teknologi kreves på alle eksisterende
- 195 anlegg innen 2025.
- 196 • Ta initiativ til et internasjonalt belønningssystem for vern av viktige havområder og stans
- 197 av overfiske etter modell fra den norske regnskogsatsingen.
- 198 • Etablere en egen handlingsplan for å gjenetablere ødelagt tareskog og verne oppvekst-
- 199 områder for yngel og ungfisk.
- 200 • Starte et landsdekkende oppryddingsprosjekt av spøkelsesgarn og tapte ruser, teiner og
- 201 liner.
- 202 • Støtte utvikling av selektive og selvoppløsende redskaper for å redusere uønsket bifangst og
- 203 stoppe spøkelsesfiske.
- 204 • Styrke innsatsen for giftoppydding i fjorder, elver og havner for å sikre trygg, norsk sjømat
- 205 og ren natur.
- 206 • Oppskalere innsatsen mot marin forsøpling kraftig ved å styrke tilskuddsordningen for
- 207 tiltak mot marin forsøpling, etablere en skjærgårdstjeneste langs hele kysten og etablere
- 208 mottaksanlegg for marint avfall.
- 209 • Jobbe for å stanse deponering av gruveavfall i Førdefjorden og Repparfjorden og forby
- 210 sjødeponi av gruveavfall.
- 211 • Sørge for et permanent vern mot petroleumaktivitet i særlige verdifulle og sårbare hav-
- 212 områder, som Lofoten, Vesterålen og Senja, iskantsonen, polarfronten i Barentshavet og
- 213 Norskehavet, havområdet rundt Jan Mayen, Mørebankene, Iverryggen, samt Skagerrak.
- 214 • Sikre korallrev, ålgressenger og andre sårbare naturtyper som gyte- og oppvekstområder
- 215 for fisk og skalldyr ved å etablere fredningsområder og oppdrettsfrie soner.
- 216 • Bygge opp bestander av truede arter, og sikre at høsting av marine arter skjer i tråd med
- 217 forskningsbaserte råd.
- 218 • Etablere en egen handlingsplan for å bedre situasjonen for sjøfugler.
- 219 • Arbeide internasjonalt mot overbeskatning av fisk og andre marine arter.
- 220 • Ta initiativ til et internasjonalt forbud mot utkasting av fisk.
- 221 • Styrke fiskerioppsynets lokale tilstedeværelse langs hele kysten og trappe opp arbeidet med
- 222 å forebygge ulovlig fiskerivirksomhet.
- 223 • Forby bunntråling.
- 224 • Gjøre «Fishing for litter» til en permanent og landsdekkende belønningsordning der både
- 225 fiskere og folk flest kan levere inn marint avfall og få en vrakpant for avfallet.
- 226 • Innføre forbud mot å skifte ballastvann eller tømme kjemikalier fra lusebehandling i sår-
- 227 bare områder og avvikle bruk av kitinhemmere i oppdrettsnæringen.
- 228 • Styrke og utvide ordningen med nasjonale laksefjorder og utrede en tilsvarende ordning for
- 229 andre sårbare fiskebestander som fjordtorsk.

230 *Les mer om De Grønnes forslag til en bærekraftig havbruks- og fiskeripolitikk i kapitlene "Fiskeri" og*
231 *"Oppdrettsindustrien".*

KLIMAET PÅ JORDEN

233 Dagens barn må regne med å bli gamle i en verden som ser helt annerledes ut enn den de
234 vokste opp i. Klimaendringene truer med å utløse grunnleggende endringer i det livsmiljøet
235 som har vært grunnlaget for sivilisasjonen vår. Både matforsyning, artsmangfold, økonomi og
236 overlevelsen til lokalsamfunn, byer og hele land står på spill. Økt havnivå, ekstremvær, tørke og
237 varige endringer i været og naturen vil skape utfordringer som er umulig å overskue i dag.
238 De neste fem til ti årene er kanskje vår siste mulighet til å stanse utviklingen. Hvilken klima-
239 politikk som føres i disse årene blir avgjørende for fremtidige generasjoners livsbetingelser.
240 Derfor kjemper grønne partier over hele verden for å samle verdenssamfunnet om en radikal
241 omstilling av økonomien. De Grønne vil føre en klimapolitikk som skaper et bedre samfunn
242 med økt livskvalitet for mennesker og som er i økologisk balanse. Dette er et stort samfunns-
243 prosjekt som bare kan lykkes i et tett samarbeid mellom innbyggere, organisasjoner, næringsliv
244 og det offentlige.

245 Den viktigste årsaken til klimaendringene er brenning av kull, olje og gass. For hvert eneste
246 tonn som brennes blir klimaendringene farligere. Derfor vil De Grønne avvike bruk av fossil
247 energi så raskt som mulig. I tillegg har vi et spesielt ansvar for å sørge for at de klimaskadelige
248 ressursene Norge har råderett over blir liggende i bakken. Samtidig må vi rette langt større
249 oppmerksomhet mot andre utslippskilder, som kjøttforbruk og avskoging.

250 Paris-avtalens ambisjon om å begrense den globale oppvarmingen til 1,5 grader er et ambisiøst
251 mål som De Grønne slutter seg til. Men avtalen blir et slag i luften uten umiddelbare og
252 omfattende tiltak. De Grønne vil gjennomføre disse tiltakene i Norge ved å gjøre utslippskutt
253 til en del av lovverket, fase ut petroleumsnæringen og gjøre Norge til verdens første fossilfrie
254 velferdsland. Med en høykompetent befolkning, et innovativt næringsliv og mye kapital kan
255 Norge gjennomføre en fornybarrevolusjon som kan vise vei for resten av verden.

256 De Grønne vil:

- 257
- 258 • Stanse åpning av nye olje og gassfelt på norsk sokkel og starte en gradvis og planmessig
- 259 utfasing av petroleumsvirksomheten over en 20-årsperiode.
- 260 • Redusere klimagassutslippene fra norsk territorium med 60 prosent innen 2030.
- 261 • Innføre årlige sektorvise klimabudsjetter som en del av statsbudsjettet fra 2018 som for-
- 262 plikter norske myndigheter til å gjennomføre utslippskutt og omstille Norge til et lavut-
- 263 slippssamfunn.
- 264 • Gi gode skattevilkår til grønne næringer inspirert av dagens fordeler til oljenæringen.
- 265 • Fjerne alle skattefordeler og subsidier til petroleumsvirksomhet og avskaffe TFO-ordningen.
- 266 • Gjøre Statens pensjonsfond utland til en motor for det grønne skiftet internasjonalt, og
- 267 innføre en klimaprosent der Norge setter av en prosent av BNI hvert år til internasjonal
- 268 klimaomstilling via oljefondet.
- 269 • Tredoble støtten til klimaomstilling i norske kommuner gjennom "Klimasats-ordningen"
- 270 innen 2021.
- 271 • Iverksette en storsatsing på klima og miljørådgivere i kommunene.
- 272 • Innføre en ordning med klimabelønning der inntektene fra enkelte miljøavgifter som for
- 273 eksempel økte bensinavgifter deles direkte ut igjen til innbyggerne.
- 274 • Fase ut salg av nye fossile personbiler innen 2020, og fossile varebiler og busser innen 2025.
- 275 **DISSENS: Et mindretall ønsker å erstatte teksten i punktet over med følgende tekst.**
- 276 • Fase ut salg av fossile personbiler, med mål om at ni av ti nye biler som selges i Norge skal
- 277 være nullutslippsbiler innen 2020.
- 278 • Etablere et CO2-fond for raskt å fase inn nullutslippsteknologi for tungtransport, varebiler
- 279 og busser.

- 280 • Redusere biltrafikken i norske byområder for å redusere klimagassutslipp, luftforurensing
281 og kø - og skape rom for en massiv utbygging av god kollektivtransport og sykkelveier.
- 282 • Gjennomføre en storstilt satsing på karbonfangst (CCS) i industrien, med minst tre anlegg
283 etablert i løpet av stortingsperioden, og krav om rensing av alle store punktutslipp innen 2030.
- 284 • Øke avgiftene på forurensende flyreiser kraftig, differensiert ut fra tilgangen til alternative
285 reisemåter, og stimulere til utvikling av utslippsfrie løsninger.
- 286 • Redusere flytrafikken ved å bygge ut gode alternative kollektivløsninger og stanse planer
287 om utbygging av nye rullebaner.
- 288 • Starte utfasing av alle typer fossil energibruk i Norge i løpet av stortingsperioden ved å gjøre
289 det gradvis dyrere å forurense og støtte investeringer og bruk av nye fornybare løsninger.
- 290 • Følge opp stortingsvedtaket om å overføre gods fra vei til bane og sjø og satse på utslipps-
291 frie fartøy i skipsfartsnæringen.
- 292 • Legge frem en stortingsmelding med forslag til satsing på karbonnegative prosjekter og
293 teknologier og en strategi for hvordan Norge kan bli et karbonnegativt samfunn.
- 294 • Stimulere til et mer vegetarisk kosthold og redusere kjøttforbruket gjennom tiltak som
295 både vil gagne miljøet og folkehelsen, og som legger til rette for bedre dyrevelferd i landbruket.
- 296 • Forby nydyrking, drenering og ødeleggelse av myr for å hindre utslipp av klimaskadelig
297 metangass fra myr.
- 298 • Stille krav om elektrifisering av nye oljefelt som allerede har fått tillatelse til utbygging og
299 som ikke kan stanses.
- 300 • Erstatte kulldriften på Svalbard med satsing på nye næringsveier som fornybar energi,
301 forskning og reiseliv.
- 302 • Redusere det materielle forbruket, fordi dette bidrar til store klimagassutslipp i produk-
303 sjonslandet og legge til rette for gjenbruk, deling og mer fritid foran stadig høyere forbruk.
- 304 • Lage en nasjonal handlingsplan for overgangen til en kretsøkonomi der resirkulering
305 og gjenbruk av ressursene erstatter mest mulig forurensende import og produksjon.
- 306 *Les også kapitlene "Grønn økonomi", "Grønt næringsliv" og "Areal og transport" for flere klimaløsninger.*

307 TILPASNING TIL KLIMAENDRINGER

- 308 For å begrense farlige klimaendringer er det helt avgjørende å raskt redusere klimagassut-
309 slippene. Samtidig må vi også innse at klimaendringene allerede i gang. I Norge opplever vi
310 mer ekstremvær og flere ras. Det gir store utfordringer for enkeltmennesker, næringslivet og
311 samfunnet. I andre land og regioner er problemene mange ganger større, med flom, tørke,
312 ekstremvær, sviktende avlinger og sult. Dette gjør omfattende investeringer i klimaforebygging
313 tvingende nødvendig.
- 314 Den store klimaregningen for staten, regioner og kommuner begynner å bli synlig i form av
315 kostnader for å tilpasse veier, jernbane, avløpssystemer, bebyggelse og infrastruktur til et endret
316 klima. For å sikre at hensyn til klimaendringer kommer inn i all planlegging, trenger vi et løft
317 for kompetanse og kapasitet på klimatilpasning i kommunene. Tiltak som grønne tak, åpning
318 av bekker og vassdrag, og flere grøntarealer som bidrar til fordrøyning er viktig i tettbygde strøk.
319 Samtidig trenger vi mer kunnskap om hvordan klimaendringer vil påvirke matproduksjon og
320 biologisk mangfold på land og i havet.
- 321 Norge er et rikt og stabilt land, som har tjent store summer på eksport av fossil energi. Vi har derfor
322 et moralsk ansvar til å også bidra til å hjelpe andre land med å omstille seg til utslippsfri energi
323 og tilpasse seg til en varmere verden. Dette er samtidig en investering i en mer stabil verden. De
324 Grønne vil bruke Statens pensjonsfond utland som en motor for det grønne skiftet internasjonalt.

325 **De Grønne vil:**

326

- 327 • Sikre at storsamfunnet stiller bedre opp for lokalsamfunn som opplever ekstremvær og ras
- 328 gjennom økt støtte til opprydding og forebygging av nye hendelser.
- 329 • Utarbeide en nasjonal klimatilpasningsplan for å ta vare på naturmangfold i et endret
- 330 klima, herunder tiltak for landbruk, fiskeri og oppdrettsnæringen.
- 331 • Ta hensyn til pågående klimaendringer i areal- og ressursforvaltningen, og øke innsatsen
- 332 for klimatilpasning innen infrastruktur, matproduksjon og generell beredskap.
- 333 • Styrke beredskapen for håndtering av skred, flom og andre naturfarer og tydeliggjøre an-
- 334 svaret til hver enkelt beredskapsinstans.
- 335 • Arbeide for å hente inn vedlikeholdsetterslep og oppgradere infrastruktur i møte med
- 336 klimaendringene, rettet mot veier, jernbane, offentlige bygg og avløpsnett.
- 337 • Øke støtten til kommuner som vil gjennomføre prosjekter for grønne nærområder med økt
- 338 biologisk mangfold, flere grøntområder og attraktive sosiale byrom og møteplasser.
- 339 • Pålegge grønne tak og vegger på nye bygg i byer og tettsteder der det er hensiktsmessig.
- 340 • Stimulere til utvikling og deling av kunnskap om klimatilpasning, og ha lav terskel for å
- 341 prøve ut nye løsninger.
- 342 • Styrke kommunenes evne til å tilpasse seg ekstremvær og andre klimaendringer gjennom
- 343 en storsatsing på klima- og miljørådgivere.
- 344 • Innføre en klimaprosent der Norge setter av en prosent av BNI hvert år til internasjonal
- 345 klimaomstilling via oljefondet.
- 346 • Øke selvforsyningsgraden og styrke matsikkerheten gjennom å føre en aktiv landbrukspolitikk.
- 347 • Styrke samarbeid og koordinering mellom staten og kommunene rundt klimatilpasning.
- 348 • Gjøre Statens pensjonsfond utland til en motor for det grønne skiftet internasjonalt.

349 *Les mer om hvordan De Grønne vil styrke beredskapen i møte med klimaendringene i kapittelet*
350 *“Beredskap”.*

FORURENSING OG MILJØGIFTER

351

352 Miljøgifter, menneskeskapt forurensing og forsøpling spres i dag over hele jordkloden og kan
353 føre til irreversible skader på miljøet og helsen vår. Hverken mennesker, dyr eller økosystemer
354 er tilpasset en verden der plastforurensing og mikroplast fyller havene og skadelige stoffer spres
355 seg til jord, vann og mat. For 60 år siden kunne det være seks-syv forskjellige skadelige miljø-
356 gifter i menneskekroppen. I dag finner vi mellom 200 og 400. Ikke alle stoffene er farlige hver
357 for seg, men summen av stoffene kan gi dramatiske konsekvenser. Vi har fortsatt begrenset
358 kunnskap om langtidsvirkningene, men vet at barn er spesielt sårbare. Barn som vokser opp i
359 dag eksponeres for langt flere miljøgifter enn de som vokste opp for én eller to generasjoner siden.

360 De Grønnes hovedstrategi for å stanse forsøpling, forurensing og spredning av miljøgifter er å
361 erstatte dagens bruk og kast-økonomi med en kretsløpsøkonomi der materialer, avfall og søppel
362 resirkuleres. I tillegg må både det offentlige og næringslivet ta langt større ansvar for å beskytte
363 mennesker, natur og dyreliv mot farlige giftstoffer, skadelig forsøpling og forurensing.

364 I kystlandet Norge må kampen mot marin forsøpling bli en sentral miljøsak i neste stortingspe-
365 riode. I byene er kampen mot helsefarlig luftforurensing en hovedsak for De Grønne. I tillegg
366 er nye og gamle utslipp fra industri, gruveavfall og oppdrettsvirksomhet også kilder til foruren-
367 sing som må stanses.

368 **De Grønne vil:**

- 369
- 370 • Jobbe for at alle klær, mat, leker, emballasje og andre forbrukerprodukter som selges i Norge
- 371 skal være trygge og giftfrie.
- 372 • Sørge for trygg og ren luft i norske byer ved å redusere biltrafikken, gi lokalpolitikerne
- 373 bedre muligheter til å innføre restriksjoner og stimulere til utskiftning til rentbrennende
- 374 vedovner.
- 375 • Bruke offentlige innkjøp aktivt til å begrense bruk av miljøgifter og andre skadelige kjemi-
- 376 kalier ved å etterspørre miljømerkede produkter.
- 377 • Få på plass trygge løsninger for lagring av alle typer farlig avfall, inkludert det norske
- 378 atomavfallet og sørge for forsvarlig drift og avfallsbehandling ved norske atomreaktorer så
- 379 lenge disse er i drift.
- 380 • Stramme inn vilkårene for å få utslippstillatelse etter forurensningsloven og skjerpe straffe-
- 381 reaksjonene ved brudd på loven.
- 382 • Skjerpe kravene til luftkvalitet slik at de er i tråd med Folkehelseinstituttets anbefaling.
- 383 • Innføre en avgift på bruk av fossil plast og øke bruken av fornybar og nedbrytbar plast.
- 384 • Hindre plastforsøpling ved å redusere bruken av plastemballasje og plastprodukter og
- 385 iverksette tiltak som sikrer 70 prosent resirkulering av plast i Norge innen 2025.
- 386 • Redusere spredningen av helse- og miljøskadelig mikroplast fra kilder som bildekk, kunst-
- 387 gressbaner, tekstiler, maling og kosmetikk.
- 388 • Innføre en avgift på deponering av gruveavfall for å stimulere til økt gjenfylling og gjen-
- 389 ruk av avfallet.
- 390 • Kreve full åpenhet om hvilke miljøgifter et produkt inneholder og styrke merkeordninger
- 391 som gjør det enkelt å finne ut om produkter inneholder stoffer som kan skade helse og
- 392 miljø.
- 393 • Begrense lysforurensning og jobbe for å sertifisere norske nasjonalparker som ”Internatio-
- 394 nal Dark Sky Park”
- 395 • Ta støyforurensning på alvor i all samfunnsplanlegging og begrense støy som skader livskva-
- 396 litet og helse.
- 397 • Gjeninnføre forbudet mot bruk av blyhagl til jakt.
- 398 • Styrke norsk forskning på miljøgifter og forurensning, inkludert forskning på cocktail-ef-
- 399 fekten, hormonforstyrrende stoffer, miljøgifters effekt på barn og på miljøvirkningene av
- 400 såkalte nanoformer av stoffer.
- 401 • Jobbe for et globalt forbud mot de farligste miljøgiftene og for å styrke det europeiske
- 402 kjemikalier regelverket REACH.
- 403 • Redusere bruken av veisalt.
- 404 • Jobbe for internasjonale avtaler om å stanse plastforsøpling og spredning av mikroplast
- 405 både i havene og på land.

406 *Les mer om De Grønnes tiltak for å begrense forurensning av kyst og hav under kapittelet “Livet i*

407 *havet” og “Oppdrettsindustrien”.*

408 DYREVELFERD

409 Den grønne bevegelsen bygger sin politikk på en grunnleggende respekt for alt liv. Menneske-

410 ne er knyttet til og avhengig av naturen og dermed av mangfoldet av ulike livsformer på jorda.

411 Derfor jobber Miljøpartiet De Grønne for et samfunn der solidariteten utvides til å omfatte dyr

412 og natur. Vi vil føre en miljøpolitikk som bevarer og reparerer leveområdene for ville dyr og en

413 dyrevelferdspolitikker der husdyr og kjæledyr behandles på en anstendig og respektfull måte. Vi

414 er overbevist om at det er en sterk sammenheng mellom vår respekt og omsorg for dyr og vår

415 respekt og omsorg for hverandre.

416 I dag lever flere hundre millioner dyr i norske fjøs, oppdrettsmerder og som familiedyr og
417 sportsdyr. De Grønne mener at alle disse dyrene har egenverdi. Egenverdi betyr at dyrenes liv
418 har verdi i seg selv, utenom den nytten de har for oss mennesker. Dyr som holdes i fangenskap
419 av mennesker skal ha mulighet til å utfolde artstypiske behov, inkludert stimulerende aktiviteter,
420 bevegelse, hvile og annen naturlig atferd.

421 De Grønne mener dyrevelferd fortjener en langt større plass i den norske politiske debatten.
422 Hvis dyrenes rettigheter skal respekteres, er det behov for en reform av mange typer dyrehold
423 i Norge og en langt strengere håndheving av den norske dyrevelferdsloven. Enkelte former for
424 dyrehold, som pelsdyroppdrett, er uforenlig med god dyrevelferd og må avvikles raskest mulig.

425 **De Grønne vil:**

426

- 427 • Gå gjennom alle forskrifter som regulerer dyrehold, jakt og fangstmetoder med mål om
- 428 at dyrenes velferd skal være i tråd med kravene og grunnverdiene i dyrevelferdsloven og
- 429 respekten for dyrs rettigheter.
- 430 • Forby pelsdyroppdrett og import av produkter fra pelsdyroppdrett.
- 431 • Omstille norsk kyllingproduksjon for å erstatte hurtigvoksende oppdrett og gi kyllingene
- 432 større areal og lengre livstid.
- 433 • Jobbe for å ha like høye krav til dyrevelferd for norske og importerte varer.
- 434 • Forebygge dyretragedier og dårlig dyrevelferd ved å øke ressursene til tilsyn med dyrehold
- 435 og opprette et eget dyretilsyn under Klima- og miljødepartementet
- 436 • Forby avl og import av dyreraser som genetisk medfører store helseskader eller lidelser for
- 437 dyrene.
- 438 • Inkludere dyrekunnskap i naturfag og etikkundervisning i grunnskolen for å fremme inn-
- 439 sikt i etisk behandling av tamme og ville dyr.
- 440 • Fremme alternativer til dyreforsøk og stramme inn regelverket for å hindre dyreforsøk som
- 441 forårsaker smerte, stress og angst.
- 442 • Videreføre prøveprosjektet med dyrepoliti og utvide dette til resten av landet.
- 443 • Fremskynde løsdriftskravet for kyr til 2024, og innføre en kompensasjonsordning til om-
- 444 bygging av fjøs som også ivaretar småbrukere.
- 445 • Innføre lavere maksimumsgrenser for antall fisk i en merd, støtte stressreducerende tiltak
- 446 og dyrevennlige metoder for fjerning av lakselus.
- 447 • Skjerpe regelverket for å hindre at dyr utnyttes i underholdningsøyemed.
- 448 • Stille krav om kortere dyretransporter og legge til rette for økt bruk av lokale gårdsslakteri-
- 449 er og mobile slakterier.
- 450 • Forebygge skader på ville dyr og beitedyr grunnet menneskelig aktivitet, for eksempel i for-
- 451 bindelse med veitrafikk, jernbane og slått.
- 452 • Styrke forskningen på dyr, fugler og fisk sine artstypiske behov og evne til å føle frykt og
- 453 smerte.
- 454 • Videreutvikle økologisk jordbruk som spydspiss for dyrevelferd i landbruket ved å styrke
- 455 dyrevelferden i det økologiske regelverket.
- 456 • Etablere og støtte sentre for hjemløse dyr som skal drive omplussing, informasjonsarbeid
- 457 og støtte frivillige initiativer.
- 458 • Støtte ID-merking av kjæledyr/familiedyr.
- 459 • Gjennomføre prøveprosjekter med forebyggende tiltak mot rovdyrskader og støtte tiltak
- 460 som bidrar til at skadde dyr på beite oppdages tidligere.
- 461 • Øke kontroll og tilsyn med dyr i dyrebutikker.
- 462 • Sørge for at husdyr får hyppigere tilsyn fra veterinær.

463 *Les mer om De Grønnes tiltak for å bedre dyrevelferd i sjø og på land i kapitlene "Oppdrettsnæringen"*
464 *og "Bærekraftig jordbruk".*

DEMOKRATI OG DELTAKELSE

465 De Grønnes tro på demokratiet kommer fra en erkjennelse av at alle individer er likeverdige og
466 på en grunnleggende tillit til menneskers vilje og evne til å ta ansvar for sin egen og felles-
467 skapets framtid. Hvis alle ser nytten av å engasjere seg skaper vi mer samhörighet og bedre
468 beslutninger både lokalt, nasjonalt og globalt.

469 Demokratiet står nå overfor sin største oppgave noensinne. Det er ikke nok å løse de nære
470 og kortsiktige problemene. Hvis livsgrunnlaget skal reddes må vi vise langt mer omtanke for
471 fremtidige generasjoner og det globale fellesskapet. Veien mot et samfunn i økologisk balanse
472 går gjennom dyp solidaritet og ansvar på tvers av landegrensener og generasjoner. De Grønne er
473 overbevist om at den beste grobunnen for dette er økt deltakelse, mer medvirkning, involve-
474 ring og ansvarliggjøring.

475 Norge er et land med sterke demokratiske tradisjoner. I mange generasjoner har høy tillit mel-
476 lom enkeltmennesker og til fellesskapet skapt velferd og livskvalitet. Men folkestyre er ikke noe
477 som oppstår eller består av seg selv. Demokratiet vårt må hele tiden forsvares og fornyes. I dag
478 er tilliten til demokratiet, og dermed fellesskapet, under press. Ulikhetene øker, globalisering,
479 økt migrasjon og en mer fragmentert offentlighet gjør at stadig flere opplever utenforskap og
480 fremmedgjøring fra offentligheten og de demokratiske prosessene. De Grønne vil gjennomføre
481 en demokratireform som sikrer mer inkludering og et demokrati som er i stand til å møte nye
482 utfordringer.

483 En demokratireform bygger på erkjennelsen av at demokrati er mer enn stemmerett. Det forut-
484 setter en spredning av makt i hele samfunnet. Makt utøves gjennom ytringer, organisasjonsliv
485 og økonomiske strukturer. De Grønne vil bekjempe maktkonsentrasjon ved å styrke lokalde-
486 mokratiet, sivilsamfunnet og jobbe for jevnere fordeling av ressurser og kapital. Det er også
487 avgjørende å styrke innflytelsen til de gruppene som er svakt representert i demokratiet.

488 Politiske partier har et stort ansvar for å bidra til en faktaorientert og inkluderende politiske
489 debatt. Politikere er viktige premissleverandører i samfunnet. Måten de snakker på har stor inn-
490 virkning på hvordan den politiske debatten foregår. De Grønne ønsker å bidra til en mangfoldig
491 offentlig debatt, der flere kan kjenne seg igjen og bli inkludert. Vi vil basere oss på kunnskap og
492 alltid sette sak og klart språk foran personangrep og tåkeprat. Vi vil ha en åpen debatt, både i
493 partiet, på Stortinget og i regjeringen. Det skal være enkelt å kritisere oss og å påvirke oss. Vi vil
494 være et mangfoldig og representativt parti som ikke er redd for å lytte eller ombestemme oss
495 når det er gode grunner til det.

497 I flere andre land ser vi en fremvekst av folkelig motstand mot den økonomiske og strukturelle
 498 politikken som har vært ført. Norge er et velfungerende demokrati med kort vei til politisk
 499 innflytelse, men demokratiet må uansett hele tiden fornyes og utvikles for å sikre legitimitet og
 500 bred deltakelse blant innbyggerne. Det er spesielt viktig å engasjere ungdom i demokratiet.

501 Heldigvis har mulighetene for åpenhet og deltakelse aldri vært større. Det ligger et stort ansvar
 502 i å benytte disse mulighetene til å styrke den enkeltes og fellesskapets muligheter og ansvar. Alt
 503 kan ikke løses gjennom vedtak og lover, men ved å skape en kultur der vi viser ansvar og tillit.
 504 De Grønne vil legge til rette for nye arenaer for deltakelse, og styrke innsyn og åpenhet rundt
 505 politiske beslutninger og bidra til en sunn, inviterende og saklig offentlighet.

506 De Grønne vil:

507

- 508 • Sette i gang en større offentlig utredning om en demokratireform som skal gi økt
- 509 maktspredning og ruste demokratiet for det 21. århundre.
- 510 • Arbeide for å øke valgdeltakelsen ved nasjonale og lokale valg.
- 511 • Delta i den offentlige debatten på en saklig og inkluderende måte, og sørge for at det er
- 512 mulig å ettergå og vurdere de påstandene vi kommer med.
- 513 • Være ydmyke i møte med ny kunnskap og stadig være positive til at vi lærer og utvikler oss
- 514 gjennom fri debatt og kunnskapsutvikling.
- 515 • Sørge for makt- og kompetansespredning ved å sette en grense på 12 sammenhengende år
- 516 som stortingsrepresentant.
- 517 • Arbeide for at det skal være mulig og interessant å delta i politiske prosesser og debatter
- 518 også for de som ikke har lang fartstid i partipolitikk og offentlig forvaltning.
- 519 • Innføre en nasjonal forslagsrett der borgere kan få en sak behandlet på Stortinget med et
- 520 tilstrekkelig antall underskrifter.
- 521 • Gi velgerne større påvirkning over hvem som velges inn på Stortinget ved at de kan kumu-
- 522 lere stortingskandidater når de stemmer.
- 523 • Øke den langsiktige støtten til frivillige organisasjoner og initiativer som styrker den de-
- 524 mokratiske deltakelsen og en opplyst offentlig debatt.
- 525 • Benytte folkeavstemninger for at hver borger skal kunne delta i viktige beslutninger.
- 526 • Opprette et åpent tilgjengelig lobbyregister for Stortinget.
- 527 • Arbeide for at folkevalgte organer reflekterer mangfoldet i befolkningen best mulig.
- 528 • Sikre folk med nedsatt funksjonsevne mulighet til å delta i samfunnsliv og demokratiske
- 529 arenaer.
- 530 • Gjøre politikeres stemmegivning fra kommunestyre og fylkesting enkelt tilgjengelig på
- 531 nett og i maskinlesbart format.
- 532 • Senke sperregrensen for å få utjevningsmandater ved stortingsvalg til to prosent.
- 533 **DISSENS: Et mindretall ønsker å stryke punktet over.**
- 534 • Følge med på utviklingen av kunstig intelligens og initiere et globalt samarbeid for å hånd-
- 535 tere problemstillinger knyttet til dette.
- 536 • Etablere en ombudsperson for fremtidige generasjoner.
- 537 • Senke stemmerettsalderen til 16 år.
- 538 **DISSENS: Et mindretall ønsker å stryke punktet over.**
- 539 • Utarbeide nasjonale retningslinjer som sikrer at barne- og ungdomsråd får reell og me-
- 540 ningsfull innvirkning.
- 541 • At barn og unge skal ha rett til medbestemmelse etter evne i alle sammenhenger som angår
- 542 dem.

543 *Les mer om De Grønnes tiltak for å sikre deltagelse og frihet for alle i kapittelet "Frihet og mangfold".*

544

LIVSKRAFTIGE REGIONER OG KOMMUNER

545

546 For å sikre demokratisk engasjement og deltakelse bør beslutningsmyndigheten ligge på det
547 laveste utøvende nivået. De Grønne vil styrke det regionale nivået for å bedre ivareta oppgaver
548 som går på tvers av kommuner. Kommunenes frie inntekter bør økes slik at lokale prioriteringer
549 faktisk kan bestemmes av lokaldemokratiet. Kommunesammenslåinger kan bidra til å styrke
550 lokaldemokrati og velferd, men det forutsetter lokal oppslutning og eierskap til prosessen, og
551 innflytelse over oppgaver som hører til i lokalsamfunnene.

552 Norske kommuner innvirker på en tredjedel av norske klimagassutslipp. De Grønne vil styrke
553 arbeidet med å redusere utslipp i kommunene og vil stille strengere krav til å gjennomføre
554 lokale klimatiltak. Vi er avhengig av hele landet i det grønne skiftet. Vi må redusere presset på
555 matjord, utmark og annet areal og bidra til at distriktene ikke avfolkes og presset på storbyene
556 øker ytterligere. De Grønne vil utnytte muligheter for ny, grønn næringsutvikling og grønne
557 lokalsamfunn over hele landet.

558 De Grønne vil:

559

- 560 • Sikre at regionnivået blir et sterkt folkevalgt nivå, med større ansvar for arealforvaltning,
561 transport og næringsutvikling.
- 562 • At kommunesammenslåing skal avgjøres lokalt og ha som mål å sikre bedre deltakelse og
563 tjenestetilbud for folk som bor der.
- 564 • Stille krav til kommuner og fylkeskommuner om miljøstandarder og strengere miljøkrav i
565 innkjøp.
- 566 • Innføre krav om klimabudsjett i alle kommuner.
- 567 • Flytte flere statlige arbeidsplasser ut av Oslo.
- 568 • Bidra til å bygge lokale fagmiljøer og klynger med utgangspunkt i lokale behov og muligheter.
- 569 • Føre en aktiv næringspolitikk for hele landet med statlige midler til lokal og regional omstil-
570 ling.
- 571 • Øke kommunenes økonomiske handlingsrom og grensene for kommunenes egne skatte-
572 inntekter.
- 573 • Sikre tilgang til bredbånd over hele landet.
- 574 • Tredoble støtten til klimaomstilling i norske kommuner gjennom "Klimasats-ordningen"
575 og iverksette en storsatsing på klima og miljørådgivere i kommunene.
- 576 • Utrede en belønningsordning for kommuner, grunneiere og andre som restaurerer verdifull natur.
- 577 • Tallfeste og tilgjengeliggjøre kommunal og fylkeskommunal naturpåvirkning og klimag-
578 assutslipp i beregningen av nasjonal økologisk bærekraft.
- 579 • Øke støtten til kommuner som vil gjennomføre prosjekter for grønne nærområder med økt
580 biologisk mangfold, flere grøntområder og attraktive sosiale byrom og møteplasser.

581 *Les mer om De Grønnes tiltak for levende lokalsamfunn under "Grønt næringsliv".*

582

URFOLK OG NASJONALE MINORITETER

583 Staten Norge er tuftet på områdene til to folk, det norske og det samiske. Samisk kultur har

584 derfor en viktig plass både i norsk kulturarv og i vår egen samtid. Norge har klare forpliktelser
585 til å ivareta den samiske befolkningens rettigheter, inkludert retten til selvbestemmelse.
586 Historisk har den samiske befolkningen og minoritetsgrupper i Norge lidd betydelig urett, ikke
587 minst gjennom en brutal fornorskningsspolitikk som blant annet har gått utover språkene som
588 kulturbærere. Også i dag er kunnskapen om samisk historie, språk og kultur begrenset i store
589 deler av den norske befolkningen, og samer opplever fremdeles diskriminering.

590 Fem folkegrupper har status som nasjonale minoriteter i Norge: jøder, kvener, rom, romani
591 og skogfinner. De Grønne ønsker aktiv politikk for å ivareta denne delen av den mangfoldige
592 norske kulturarven. Vi vil arbeide for styrket kjennskap til urfolks og minoriteters vilkår, både
593 hos myndighetene og i befolkningen.

594 **De Grønne vil:**

- 595
- 596 • Være en pådriver for en nordisk samekonvensjon for å lette samhandling og styrke samisk
- 597 kultur på tvers av landegrensene.
- 598 • Støtte og videreutvikle Sametinget som det viktigste verktøyet for selvbestemmelse for det
- 599 samiske folket.
- 600 • Styrke og lovfeste konsultasjonsordningen mellom Staten og Sametinget.
- 601 • Arbeide for at samiske språk styrkes, blant annet ved etablering av flere språksentre, og økt
- 602 støtte til oversettelse av litteratur og film, særlig for barn.
- 603 • Styrke samiske utdanningsinstitusjoner.
- 604 • Stimulere til næringsutvikling med grunnlag og utgangspunkt i samisk kultur og nærings-
- 605 grunnlag.
- 606 • Gi statlig støtte til etablering og drift av kvenske språksentre.
- 607 • Opprette en sannhet- og forsoningskommisjon for å granske konsekvensene av fornors-
- 608 kningspolitikken overfor samene og nasjonale minoriteter.
- 609 • Sørge for tilstrekkelig finansiering til etablering av Skogfinsk Museum.
- 610 • Støtte arbeid som setter søkelys på romanifolkets og romfolkets historie og kultur i Norge,
- 611 inkludert språkene romanes og skandoromani.
- 612 • Bidra til å ivareta romfolkets kultur gjennom støtte til et kulturhus.

613 **SIVILSAMFUNN OG FRIVILLIGHET**

614 Frivilligheten og sivilsamfunnet bringer folk sammen, knytter bånd mellom mennesker og er
615 et viktig bidrag til livskvalitet. Frivillige og ideelle organisasjoner er dessuten en viktig del av
616 velferdstilbudet. Frivilligheten i Norge er en enorm ressurs og kraft som De Grønne vil støtte
617 opp om og styrke.

618 Større tillit til sivilsamfunnet betyr desentralisering av makt, fra staten til kommunene, og fra
619 kommunene til bydeler, nærmiljøer og grender. De Grønne vil jobbe for at flere engasjerer seg
620 frivillig, sikre gode arbeidsvilkår for de frivillige organisasjonene og samtidig sikre deres uav-
621 hengighet av staten.

622 **De Grønne vil:**

- 623
- 624 • Være pådriver for at det frivillige arbeidet og sivilsamfunnet har gode og forutsigbare vilkår.
- 625 • Satse mer på frivillighet og samarbeid mellom det offentlige og sivilsamfunnet for å sup-
- 626 plere og styrke kulturtilbudet og velferdstjenester.
- 627 • At en større andel av bevilgninger til sivilsamfunnets organisasjoner er uten føringer på hva

- 628 pengene skal gå til.
- 629 • Sikre lokale og regionale organisasjoner større mulighet til å påvirke Stortingets beslutninger
- 630 i relevante saker.
- 631 • Gi frivillige organisasjoner fullt fradrag for merverdiavgift.
- 632 • Øke skattefradraget for gaver til frivillige organisasjoner.
- 633 • Forenkle lover, regler og rapporteringskrav som gjelder frivilligheten.
- 634 • Utvide ordningen med tilskudd til organisasjoner som bidrar til integrering i kommunene.
- 635 • Legge til rette for frivillige og ideelle aktører i offentlige anbudsprosesser.
- 636 • Stimulere til flere innovasjonssentre ved universitetene som kan samarbeide med lokale og
- 637 regionale aktører om sosialt og grønt entreprenørskap.

MEDIER OG OFFENTLIGHET

638

639 Frie, uavhengige medier og en opplyst offentlig debatt er avgjørende for et velfungerende de-
640 mokrati. Mediebransjen er i endring som følge av ny teknologi og nye bruksmønstre. Dette byr
641 på utfordringer, men også store muligheter for å styrke den offentlige debatten.

642 Offentligheten blir mer fragmentert. Enkeltmennesker og miljøer kan i større og større grad
643 isolere seg fra meningsmotstandere og andre perspektiver. Medier og plattformer der ytringsan-
644 svaret ikke finnes truer nå både ytringsfrihet og tilgang til sikker informasjon. Det gir spillerom
645 for retorikk og argumentasjon som spiller på frykt, spekulasjon og motsetninger. For De Grøn-
646 ne ligger det et selvsagt ansvar hos hver enkelt av oss, og som parti, for å skape en debatt som er
647 opplysende, konstruktiv og inviterende.

648 De Grønne vil:

649

- 650 • Være pådriver for en saklig, vitenskapsbasert debatt som inviterer til samarbeid og et felles
- 651 ansvar for samfunnet.
- 652 • Videreføre mediestøtten som sikrer mangfold av utgivelser lokalt, regionalt og nasjonalt, og
- 653 gradvis vri støtten over til digitale kanaler.
- 654 • Opprette en innovasjonsordning der deler av mediestøtten brukes til å stimulere nyskaping,
- 655 et mer variert nyhetsbilde og bruk av ny teknologi.
- 656 • Utvide kildevernet og vurdere strafferettslig eneansvar for redaktører hjemlet i en ny
- 657 medieansvarslov.
- 658 • Utvide dagens fritak for merverdiavgift for digitale nyhetstjenester til også å omfatte aktu-
- 659 alitetssaker og enkeltartikler.
- 660 • Styrke beskyttelsen av varslere, slik at det blir enklere å avsløre skadelige forhold uten å bli
- 661 straffet eller utsatt for andre negative sanksjoner.
- 662 • Gjøre Norge til en internasjonal trygg havn for gravende journalister, kilder og varslere.
- 663 • Stramme inn reglene som begrenser eierkonsentrasjon i mediebransjen.
- 664 • Stille strengere krav til folkeopplysning og kulturelt mangfold i NRK.
- 665 • Pålegge alle fjernsynskanaler med konsesjon for å sende i Norge at alle sendinger skal være
- 666 teksten for hørselshemmede.
- 667 • At den viktige, statsfinansierte kulturarven i NRKs arkiver må være tilgjengelig for fellesskapet.
- 668 • Støtte bibliotek og andre offentlige enheter i arbeid spesielt rettet mot barn, eldre, folk med
- 669 lavere utdanning og minoritetsspråklige.
- 670 • Sikre at det finnes hovedredaksjoner for kommersielle radio- og fjernsynstilbud med all-
- 671 mennkringkastingsoppdrag utenfor Oslo.
- 672 • Ha full åpenhet om alle offentlige tilskudd til kongefamilien.
- 673 *Les mer om De Grønnes tiltak for kulturlivet i kapittelet "Kultur".*

674

ET DIGITALT NORGE

675 Det offentlige Norge skal være åpent og tilgjengelig. Vi må utnytte de digitale mulighetene som
676 finnes og som utvikles raskt. De Grønne vil gi innbyggere et heldigitalt møte med det offentlige,
677 gjennom smartere, mer samordnende og universelt utformede tjenester. For å lykkes er det
678 avgjørende å skape gode fagmiljø og sikre at staten er en attraktiv IKT-arbeidsgiver, og sikre en
679 mye sterkere sentral styring over IT-prosjekter i offentlig sektor. Effektivisering som følge av
680 digitalisering skal komme innbyggerne til gode gjennom bedre tjenester og kortere arbeidstid.

681 De Grønne vil:

682

- 683 • Digitalisere alle offentlige tjenester og systemer når det gjør virksomheten mer effektiv
684 uten at det går på bekostning av kvaliteten for brukerne.
- 685 • Være pådriver for bruk av digitale løsninger der det gir best tilbud til befolkningen.
- 686 • Digitalisere alle innbyggerrettede tjenester som kan digitaliseres, med utgangspunkt i
687 innbyggernes behov.
- 688 • Sikre at de som ikke ønsker å benytte seg av digitale, offentlige tjenester likevel får et full-
689 verdig møte med det offentlige.
- 690 • Tilby flere digitale tjenester som varslingstjenester gjennom SMS, e-post og applikasjoner.
- 691 • At det offentlige går foran i bruk av fri programvare, åpne filformater og standarder, og
692 gjøre programvare utviklet av eller på vegne av det offentlige tilgjengelig under frie lisenser.
- 693 • Utvikle en enhetlig kommunikasjonsprofil for statlige etater og virksomheter.
- 694 • Gjøre alle offentlige data fritt tilgjengelig i strukturert format, så lenge det ikke går ut over
695 personvern eller rikets sikkerhet.
- 696 • Satse på felles systemer i flere offentlige sektorer når det er forenlig med personvern hensyn.
- 697 • Styrke den digitale satsingen til biblioteker og gi dem ressurser til å bli kompetansesentre
698 for de som trenger hjelp til å bruke eller lære seg nettbaserte tjenester.
- 699 • Sikre tilgang til digitale bøker, tidsskrift og lignende gjennom nasjonale lisenser.
- 700 • Stimulere til mer informasjonsutveksling som har verdi for fellesskapet for eksempel innen
701 transport, velferdsteknologi og annet.

702 *Les mer om personvern i kapitlene "Digitale rettigheter" og "Personvern og rettssikkerhet".*

703

DIGITALE RETTIGHETER

704 Deltakelse og mangfold av kunnskap i en opplyst befolkning er blant de viktigste vilkårene for
705 et levende, velfungerende demokrati. De Grønne vil behandle digitale rettigheter på linje med
706 øvrige borgerrettigheter. Retten til å oppsøke informasjon og kommunisere uten å bli overvåket
707 av myndigheter eller bedrifter, må vernes. Samtidig må tryggheten fra identitetstyveri, seksuelle
708 og andre alvorlige krenkelser av personvernet sikres.

709 Internett gir flere tilgang på mer kunnskap og kultur, og gjør det lettere for opphavspersoner å
710 nå ut til fans og potensielle kunder. Opphavsretten er truet av den nye, digitale offentligheten.
711 For De Grønne må inntektsgrunnlaget til kunstnere forsvares samtidig som vi erkjenner den
712 digitale utviklingen.

713 De Grønne vil:

714

- 715 • Være pådriver for samfunnsengasjement og demokratiutøvelse gjennom internett og bidra

- 716 til en åpen og saklig debatt på sosiale medier.
- 717 • Forsvare tilgangen til et fritt og åpent internett som en rettighet for alle.
- 718 • Sikre nettbrukere både ytringsfrihet og personvern, nasjonalt og internasjonalt.
- 719 • Prioritere hensynet til personvern og borgerrettigheter i behandlingen av nye lover eller
- 720 avtaler som berører digitale rettigheter.
- 721 • Slå fast retten til å være anonym i den digitale verden.
- 722 • Arbeide for at det å bli koblet fra internett aldri brukes som straff i seg selv.
- 723 • Lovfeste nettnøytralitet som et nødvendig prinsipp for ytringsfriheten.
- 724 • Gjøre det klart at politiet ikke har anledning til å beslaglegge domener uten domstolskon-
- 725 troll.
- 726 • Utrede regelverk for å hindre private selskaper i å blokkere økonomiske transaksjoner uten
- 727 rettslig kjennelse eller FN-mandat.
- 728 • Utrede hvordan vi kan sikre inntekter til rettighetshavere i kulturlivet i en digitalisert bran-
- 729 sje der ikke-kommersiell fildeling blir avkriminalisert.
- 730 • Styrke og bevare forbrukernes rettigheter i møte med brukerlisenser og brukeravtaler. opp
- 731 • Forby kopisperrer og sperring av funksjonaliteter på brukernes egen maskinvare.
- 732 • Kreve slutt på Sveriges overvåking av norsk internett-trafikk gjennom FRA-lagen, samt all
- 733 annen tilsvarende masseovervåking utført av andre stater.
- 734 • Støtte utvikling av fri programvare.
- 735 *Les mer om De Grønnes tiltak for et blomstrende kulturliv og godt personvern i kapittelet "Kultur" og*
- 736 *"Personvern og rettssikkerhet".*

GRØNN ØKONOMI

737 De Grønne jobber for en fremtid der menneskers livskvalitet innenfor naturens tålegrenser er
738 målet, ikke stadig høyere produksjon og materielt forbruk. I dag oppfører menneskeheten seg
739 som om jordens ressurser er uendelige, og hvor ødeleggelse av natur og vårt felles livsgrunn-
740 lag blir fremstilt i nasjonalregnskapet som verdiskapning. Dette kan ikke fortsette. Et grønt
741 skifte handler om mer enn små justeringer i dagens kurs mot økende klimagassutslipp, tap av
742 biologisk mangfold, og voksende prestasjons- og forbrukspress. Et grønt skifte krever radikale
743 endringer i norsk politikk. En økonomi i balanse med naturen forutsetter at vi forlater det tradi-
744 sjonelle vekstparadigmet til fordel for en kretsløpsøkonomi der ressurser settes i sirkulasjon.

745 I neste stortingsperiode vil De Grønne sette nye mål for politikken, fra vekst i brutto nasjonal-
746 produkt til livskvalitet og økologisk bærekraft. Vi vil at mer fritid og fellesskap skal erstatte jag
747 etter stadig høyere materielt forbruk. Vi vil legge til rette for en kretsløpsøkonomi der nærings-
748 livet skaper merverdier med stadig mindre bruk av naturressurser. Gjennom tydelige miljøkrav
749 vil vi sikre at det lønner seg å tenke langsiktig og velge miljøvennlig.

750 Norge har gjennom mange år tjent store penger på å selge olje og gass. Dette er aktivitet
751 som ødelegger livsgrunnlaget vårt og som De Grønne vil fase ut på en ansvarlig måte over en
752 20-årsperiode. Vi vil flytte dagens omfattende fordeler fra petroleumsindustrien til nye grønne
753 næringer, og legge til rette for skaperglede, gründervirksomhet, innovasjon og teknologiut-
754 vikling. Samtidig vil vi bruke det enorme handlingsrommet som oljeinntektene har gitt til å
755 investere i en miljøvennlig fremtid. Statens pensjonsfond utland må gjøres til en motor for det
756 grønne skiftet internasjonalt.

757 For å lykkes med et grunnleggende grønt skifte er vi avhengig av at innbyggerne og nærings-
758 livet er med. De Grønne vil bruke skatter og avgifter til å premiere miljøriktige valg, samtidig
759 som vi vil bruke skattesystemet til å omfordele og redusere økonomisk ulikhet. For å unngå at
760 miljøavgifter slår ut på en sosialt urettferdig måte, vil vi prøve ut en ordning med klimabeløn-
761 ning hvor inntekter fra enkelte avgifter deles ut igjen til innbyggerne.

762

EKTE ANSVARLIGHET I DEN ØKONOMISKE POLITIKKEN

763

764 Grønn økonomi bringer en ny visjon og virkelighetsforståelse til økonomi og politikk. Det er
765 grunnleggende uansvarlig å fortsette en politikk for økonomisk vekst basert på fossil energi,
766 stadig høyere materielt forbruk, økende klimagassutslipp, utrydding av arter og forringelse av
767 naturmangfoldet. De Grønne står for ekte ansvarlighet: økologisk, økonomisk og sosial. For oss
768 er livskvalitet og økologisk bærekraft målet med den økonomiske politikken, ikke økt produk-
769 sjon og materielt forbruk.

770 Vi vil modernisere og utvide statsbudsjettet med egne budsjetter for sosial og økologisk bære-
771 kraft. Slik vil vi sikre at politikken leverer på det som er viktig for folk og tar vare på livsgrunn-
772 laget. Samtidig som vi setter tydelige overordnede mål, vil vi begrense den detaljerte mål- og
773 resultatstyringen som har bredt om seg de siste tiårene. De Grønne mener resultatene blir best
774 når vi som politikere har tillit til fagfolkene som skal stå for gjennomføringen.

775 Vekslende regjeringer har gjennom en årrekke løst vanskelige politiske prioriteringer med å
776 hente stadig mer penger ut av vår felles sparegris, Statens pensjonsfond utland. Omstilling bort
777 fra petroleumsindustrien kommer til å kreve store investeringer, som begrenser det økonomiske
778 handlingsrommet. De Grønne vil i neste stortingsperiode prioritere grønn omstilling fremfor
779 store utvidelser av velferdsstaten.

780 De Grønne vil:

781

- 782 • Utvide statsbudsjettet med mål og budsjetter for livskvalitet og økologisk bærekraft, og
783 legge disse til grunn for den økonomiske politikken.
- 784 • Innføre årlige sektorvise klimabudsjetter som en del av statsbudsjettet fra 2018.
- 785 • Redusere det materielle forbruket i Norge til et bærekraftig og sosialt rettferdig nivå innen
786 2030.
- 787 • Stramme inn handlingsregelen slik at man over tid ikke bruker mer enn tre prosent av Sta-
788 tens pensjonsfond utland i de årlige statsbudsjettene, og jobbe for at økt pengebruk i større
789 grad skal brukes til grønn omstilling.
- 790 • Forebygge skadelig spekulasjon og utlånsvirksomhet gjennom strengere regulering av
791 banker og finansinstitusjoner.
- 792 • Sikre at de av FN's bærekraftsmål som er relevante for Norge blir innfridd.
- 793 • At hensynet til verdifull natur skal veie tyngre i offentlige beslutningsprosesser.
- 794 • Følge opp kravet til alle børsnoterte selskaper om å rapportere økologiske og sosiale verdier
795 i årlige regnskap, og utrede mulige belønningsordninger for selskaper som presterer godt.
- 796 • Ha tillit til fagfolk og begrense detaljstyringen i offentlig sektor.
- 797 • Opprette en "dultepatrolje" som skal utvikle og prøve ut enkle tiltak for å stimulere til mil-
798 jøvennlige atferd, etter modell fra Storbritannia og USA.

799 *Les mer om De Grønnes klimatiltak i kapittelet "Vårt livsgrunnlag".*

800

LIVSKVALITET FREMFOR ØKT FORBRUK

801

802 Dersom alle i verden skulle hatt det samme materielle forbruket som nordmenn, ville vi trenge
803 tre jordkloder. Det er ikke bærekraftig, og for De Grønne er det heller ikke nødvendig. For de
804 aller fleste nordmenn er tiden da økt livskvalitet forutsatte økt materiell velstand tilbakelagt.
805 Dette bekreftes både av forskning og meningsmålinger. Grønn politikk må legge til rette for at
806 denne erkjennelsen omsettes i praksis.

807 Vi vil ha produkter og tjenester med høyere kvalitet, fremfor bruk-og-kast-forbruk. Vi vil legge
808 til rette for deling, gjenbruk og reparasjoner. Vi vil redusere kjøpepresset gjennom å skape flere
809 reklamefrie soner. I tillegg til lavere materiell forbruk, vil dette også gi nye muligheter for bære-
810 kraftig næringsvirksomhet, utvikle nye sosiale nettverk i lokalsamfunnene, og begrense økono-
811 miske forskjeller. I tillegg vil De Grønne gjøre det enklere å velge kortere arbeidstid. Ved å dele
812 mer på arbeidet vil vi gi folk mer fritid samtidig som vi reduserer forbruksveksten, tidsklemmen
813 og skaper et mer inkluderende arbeidsliv.

814 Som forbrukere påvirker vi ikke bare miljøavtrykket, men også konkurranseforhold, arbeidsfor-
815 hold og arbeidsbetingelser i verdikjedene. De Grønne vil gjøre det lettere å bruke vår forbru-
816 kermakt til å kreve bærekraftige produkter, gjennom tydeligere merking og strengere miljø- og
817 kvalitetskrav.

818 De Grønne vil:

819

820 • Redusere det materielle forbruket i Norge til et bærekraftig og sosialt rettferdig nivå innen
821 2030.

822 • Redusere matkasting med 20 prosent innen 2020 og minst 50 prosent innen 2025, blant
823 annet gjennom en ny lov om matkasting, nye krav til emballasje og holdningskampanjer.

824 • Fjerne merverdiavgiften på reparasjon, gjenbruk og kollektivtransport, og redusere den på
825 kulturopplevelser.

826 • Innføre obligatorisk miljømerking i all markedsføring av flyreiser, fossilbiler og kjøtt.

827 • Redusere kjøttforbruket i Norge av hensyn til helse, miljø og dyrevelferd.

828 • Begrense kjøttreklame ved å avvike dagens finansiering av opplysningskontorene for ani-
829 malske produkter.

830 • At offentlige kantiner minst én dag i uka skal servere kun vegetarmat, og alltid skal ha et
831 fristende vegetertilbud.

832 **DISSENS: Et mindretall ønsker å endre punktet over til:** Arbeide for et godt vegetertilbud
833 i offentlige kantiner.

834 • Beskytte folk mot gjeldsfeller blant annet gjennom å innføre rentetak på forbrukslån og
835 innføre nye restriksjoner på markedsføring av slike lån.

836 • Regulere delingsøkonomien med mål om å øke deling av varer og tjenester, samtidig som
837 kunders og ansattes rettigheter og hensynet til statens inntekter ivaretas.

838 • Gi økonomiske insentiver til dele-, utleie- og utlånsordninger etter modell av dagens bilde-
839 leringer og biblioteker.

840 • Legge til rette for at bedrifter, organisasjoner, det offentlige og enkeltpersoner enklere kan
841 gi bort og bytte brukbare gjenstander framfor å kaste dem, blant annet gjennom minigjen-
842 bruksstasjoner og utstyrssentraler.

843 • Stille strengere minstekrav til levetid for at varer skal kunne markedsføres i Norge, og styr-
844 ke reklamasjonsretten i forbrukerkjøpsloven.

845 • Sikre skoler og barnehager som reklamefrie soner.

- 846 • Regulere reklame i det offentlige rom strengere, og stramme inn regelverket mot oppsø-
847 kende reklame.
- 848 • Øke flaskepanten til fem kroner og innføre panteordninger for flere typer produkter, som
849 for eksempel mobiltelefoner og fritidsbåter.

850 *Les mer om hvordan De Grønne vil endre skattetrykket for å øke livskvaliteten og redusere forbruket*
852 *i kapittelet "Skatter og avgifter". Se også kapitlene "Grønt næringsliv", "Ressurser i kretsløp" og "Ar-*
beidsliv og inkludering".

853 SKATTER OG AVGIFTER

854 Skatte- og avgiftssystemet er sentralt i en radikal, grønn omlegging av økonomien. De Grønne
855 vil gjøre de miljøvennlige valgene lønnsomme for både enkeltpersoner og næringslivet, og sikre
856 at forurenser faktisk betaler. Vi vil flytte de enorme skattefordelene som i dag gis til olje- og
857 gassindustrien over til nye grønne næringer, og gi skattemessige fordeler til gründere, småbe-
858 drifter, og bedrifter som satser på bærekraftig innovasjon og teknologiutvikling. Vi vil flytte
859 skatt fra arbeid til forbruk for å gjøre det lettere å ansette folk.

860 Skatter og avgifter finansierer viktige fellesoppgaver som helse, utdanning og infrastruktur.
861 Samtidig er skattesystemet viktig for å omfordele mellom fattig og rik, og for å unngå at kapital
862 blir samlet på færre hender. De Grønne vil føre en progressiv skattepolitikk som reduserer
863 ulikheter i samfunnet, med mindre skatt på lave inntekter, og mer skatt på høye inntekter og
864 formue.

865 De Grønne vil prøve ut en ordning med å dele inntektene fra enkelte midlertidige avgiftsøk-
866 ninger, som høyere bensinavgifter, tilbake til innbyggerne i form av klimabelønning. Formålet
867 er å kunne øke avgifter slik at de har større effekt samtidig som den sosiale profilen ivaretas. For
868 å finansiere det grønne skiftet og samtidig sikre en sterk offentlig finansiert velferd, mener De
869 Grønne det er rom for en viss økning i det samlede skatte- og avgiftsnivået.

870 Den gunstige boligbeskatningen i Norge er en viktig årsak til den kraftige økningen i boligpri-
871 sene. De Grønne mener det er bra at mange eier sin egen bolig, men vil motvirke at bolig blir et
872 spekulasjonsobjekt. Vi vil derfor begrense rentefradraget.

873 De Grønne vil:

- 874
- 875 • Gjøre inntektsskatten mer progressiv slik at lave inntekter får mindre skatt, mens høye
876 inntekter får økt skatt.
 - 877 • Øke og målrette avgifter på miljøskadelig forbruk og produksjon, og redusere avgifter som
878 hindrer innovasjon og jobbskaping.
 - 879 • Fjerne merverdiavgift på frukt, grønt, økologiske varer, gjenbruk, reparasjoner og kollektiv-
880 transport, samt vurdere fritak på flere områder for å gjøre det lettere å velge miljøvennlig.
 - 881 • Begrense prisveksten på boliger gjennom gradvis å trappe ned rentefradraget, og skatlegge
882 sekundærboliger hardere.
 - 883 • Innføre en ordning med klimabelønning der inntektene fra enkelte miljøavgifter som for
884 eksempel økte bensinavgifter deles direkte ut igjen til innbyggerne.
 - 885 • Øke CO₂-avgiften på fossil energibruk betydelig og gjøre den lik for alle sektorer i samfunnet.
 - 886 • Øke avgiftene på fossilbiler, flyreiser og kjøtt.
 - 887 • Stimulere til miljøvennlig reising ved å redusere skattefradrag for pendling og jobbreiser
888 med fly og fossilbil, med unntak for strekninger der det ikke er mulig å reise kollektivt eller

- 889 utslippsfritt.
- 890 **DISSENS: Et mindretall ønsker å stryke punktet over.**
- 891 • Innføre avgift på finanstransaksjoner, aksjehandel og valutatransaksjoner med innslags-
- 892 punkt og skattesats innrettet for å ramme skadelig spekulasjon.
- 893 • Utvide skattefradraget for energisparetiltak i egen bolig.
- 894 • Sikre selvstendig næringsdrivende samme tilgang til offentlige sosiale goder som arbeidstakere.
- 895 • Gi gode skattevilkår til grønne næringer etter modell av dagens fordeler til oljenæringen.
- 896 • Fjerne alle skattefordeler og subsidier til petroleumsvirksomhet.
- 897 • Skjerme flere småbedrifter fra formuesskatt ved å øke bunnfradraget betydelig og skjerme
- 898 arbeidende kapital, samtidig som skattesatsen økes på de høyeste formuene.
- 899 **DISSENS: Et mindretall ønsker å endre punktet over til:** Skjerme flere småbedrifter fra
- 900 formuesskatt ved å øke bunnfradraget betydelig og skjerme arbeidende kapital
- 901 • Bruke skatte- og avgiftssystemet til å støtte gründere og små bedrifter, for eksempel gjen-
- 902 nom lettelser i arbeidsgiveravgiften.
- 903 • Utrede muligheten for skattefradrag til bedrifter som kan dokumentere “overskudd” av
- 904 økologiske og sosiale verdier.
- 905 • Jobbe aktivt mot bruk av skatteparadiser, og for å tette smutthull som gjør at multinasjona-
- 906 le selskaper må betale mer skatt til Norge.
- 907 • Utrede de langsiktige konsekvensene av økende automatisering av vare- og tjenesteproduk-
- 908 sjon, med vekt på tiltak som motvirker økt økonomisk ulikhet.
- 909 • Sikre at sosiale hensyn ivaretas så langt som mulig ved utformingen av forbruksavgifter.
- 910 *Les mer om De Grønnes tiltak for det grønne skiftet i kapitlene “Grønt næringsliv”, “Areal og trans-*
- 911 *port” og “Vårt livsgrunnlag”.*

912 OFFENTLIG OG PRIVAT EIERSKAP

- 913 Maktspredning er et viktig, grønt prinsipp. De Grønne vil sikre et bredt og lokalt eierskap til
- 914 bedrifter og arbeidsplasser. Samtidig løses mange oppgaver best av sivilsamfunnet og frivillig
- 915 sektor. De Grønne vil legge til rette for flere allmenninger og samvirker.
- 916 Staten er en stor eier i norsk næringsliv. De Grønne vil forvalte dette eierskapet aktivt og pro-
- 917 fesjonelt. Alle offentlig eide selskaper må gå foran når det gjelder økologisk og sosial bærekraft.
- 918 Nytt, statlig engasjement kan i noen tilfeller være nødvendig for å drive frem en grønn oms-
- 919 tilling. Av både etiske og finansielle grunner bør det offentlige på sikt ikke eie selskaper som
- 920 driver med fossil energi eller annen miljømessig og sosialt uforvarlig virksomhet.
- 921 **De Grønne vil:**
- 922
- 923 • Bruke eiermakten i Statoil til å trekke selskapet ut av fossil energiproduksjon i utlandet og
- 924 sette i gang en omstilling til et fornybarselskap.
- 925 • Bruke eierskapet i Statkraft og Fornybar AS aktivt til å utvikle teknologi for ny fornybar
- 926 energi, som havvind og bølgekraft.
- 927 • Avvikle Store Norske Spitsbergen Kullkompani og erstatte subsidiene til selskapet med
- 928 tilskudd til andre virksomheter på Svalbard for å stimulere til fortsatt bosetting og aktivitet.
- 929 • Fremme demokratiske og lokale eierskapsformer i næringslivet, inkludert samvirker mel-
- 930 lom medarbeidere og/eller forbrukere.
- 931 • Sikre demokratisk kontroll med naturressurser gjennom offentlig, samvirke- eller allmen-
- 932 ningsbasert eierskap, eller gjennom offentlige reguleringer som hindrer rovdrift på naturen.
- 933 • At viktig infrastruktur som veier, baner, kabler, nett, kloakk og drikkevann fremdeles i

- 934 hovedsak skal eies av det offentlige eller samvirker.
- 935 • Bruke statlig eierskap i norske bedrifter til å sikre at hovedkontoret ligger i Norge.
- 936 • Fortsette å kontrollere jord- og skogbruksressurser gjennom jord-, konsesjons- og odelslov-
- 937 givningen.
- 938 *Les mer om hvordan De Grønne vil bidra til å utvikle næringslivet i en bærekraftig retning i kapitte-*
- 939 *let "Oljemilliarder til globalt grønt skifte" og "Grønt næringsliv".*

940 OLJEMILLIARDER TIL

941 GLOBALT GRØNT SKIFTE

942 Norge har gjennom Statens pensjonsfond utland (SPU) tilgang til verdens kanskje største

943 motor for å lykkes med den globale miljøpolitikken. Fondet eies av alle nordmenn, og har blitt

944 bygget opp av fremsynte politikere og embetsmenn. Samtidig inneholder SPU enorme beløp

945 som vi har tjent på å ødelegge miljøet på jorda.

946 De Grønne mener vi har store muligheter - men også en plikt - til å bruke fondet aktivt som

947 et virkemiddel til å sikre bærekraftige liv og samfunn både hjemme og ute. De Grønne vil

948 forvalte vår felles formue på en ansvarlig måte hvor vi tar utgangspunkt i at Parisavtalen og FNs

949 bærekraftsmål faktisk skal gjennomføres. Det innebærer blant annet at det er finansielt klokt å

950 trekke investeringer ut av fossil energi, til fordel for fornybar energi.

951 SPU har gjort Norge til en stor aktør på verdens finansmarkeder. Gjennom å ta fondets øko-

952 nomiske muskler i bruk for det grønne skiftet, vil vi også kunne utvikle ny kompetanse og nye

953 forretningsmuligheter for norsk finansnæring.

954 De Grønne vil:

- 955
- 956 • Trekke SPU ut av alle investeringer i fossil energi.
 - 957 • At SPU skal investere minst fem prosent direkte i infrastruktur for fornybar energi, også i
 - 958 unotert infrastruktur, og etterstrebe investeringer i lav- og mellominntektsland.
 - 959 • Innføre en klimaprocent der Norge setter av én prosent av BNP hvert år til internasjonal
 - 960 klimaomstilling via oljefondet.
 - 961 • Endre mandatet for forvaltning av SPU og andre statlige fond og investeringsselskaper slik
 - 962 at mål om sosial og økologisk bærekraft likestilles med mål om økonomisk avkastning
 - 963 • Gi etikkrådet for SPU økte ressurser til å gjennomføre sitt mandat og myndighet til å
 - 964 trekke fondet ut av selskaper som bryter med retningslinjene.
 - 965 • Trekke SPU ut av selskaper som er registrert i skatteparadis.

966 INTERNASJONAL ØKONOMI OG HANDEL

967 De Grønne er grunnleggende positive til samarbeid, investeringer og handel på tvers av lande-

968 grensene. Internasjonalt samarbeid er spesielt viktig for små land og for utviklingsland, og økt

969 markedsadgang har bidratt til å løfte mange land ut av fattigdom.

970 Samtidig har globaliseringen skapt utfordringer som vi må finne nye svar på. De økonomiske
971 ulikhetene er i vekst både mellom land og innad i landene. I mange rike land har den økono-
972 miske globaliseringen ført til økte forskjeller, der lavtlønnede grupper har opplevd stagnert eller
973 redusert levestandard mens de rikeste har økt sine inntekter og formuer kraftig. Utviklingen
974 mot et felles verdensmarked har i mange tilfeller skjedd på bekostning av lokalt mangfold,
975 eierskap, folkestyre og trygge arbeidsplasser.

976 De Grønne vil reversere denne utviklingen gjennom en fordelingspolitikk som sikrer en mer
977 rettferdig fordeling. De Grønne vil jobbe for handelsavtaler som fremmer en ambisiøs miljøpo-
978 litikk, anstendige arbeiderrettigheter, økt folkestyre og bedre dyrevelferd, og som sikrer norsk
979 landbruk for fremtiden.

980 Det er uakseptabelt at forhandlingene rundt viktige handelsavtaler er preget av hemmelighold.
981 De Grønne vil jobbe for større åpenhet rundt arbeidet med slike avtaler. Vi vil støtte utvi-
982 klingslands legitime rett til i perioder å beskytte og favorisere eget næringsliv, men samtidig
983 sørge for at internasjonale investeringer vernes mot illegitime inngrep fra lokale myndigheter.

984 **De Grønne vil:**

- 985
- 986 • Kreve at nye handelsavtaler stiller klare klima- og miljøkrav og er i tråd med Parisavtalen.
 - 987 • Jobbe for større åpenhet i handelsforhandlinger slik at en opplyst demokratisk debatt kan
988 finne sted.
 - 989 • At Norges forhandlingsmandat skal vedtas av Stortinget i forkant av forhandlinger om
990 større handelsavtaler.
 - 991 • Styrke det internasjonale samarbeidet mot skatteparadiser og økonomisk hemmelighold og
992 arbeide for en internasjonal konvensjon om økonomisk åpenhet på tvers av landegrenser.
 - 993 • Styrke skattemyndighetenes muligheter til å forfølge finanskriminalitet på tvers av lande-
994 grensene.
 - 995 • Støtte utviklingslandene sine muligheter til å bygge opp egen industri og matproduksjon.
 - 996 • Støtte avtaler som legger til rette for økte norske investeringer i utviklingsland, forutsatt at
997 det skjer på de lokale innbyggernes premisser.
 - 998 • Ta initiativ til en internasjonal koalisjon av oljeproduserende nasjoner som frivillig faser ut
999 sin petroleumsvirksomhet i tråd med Paris-avtalen.
 - 1000 • Arbeide for en såkalt Robin Hood-skatt på omsetning av valuta og verdipapirer, som skal
1001 øremerkes tiltak for bærekraftig utvikling i FN-regi.
 - 1002 • Utrede straffeavgift mot land som ikke følger opp Parisavtalen og andre internasjonale
1003 miljøavtaler.
 - 1004 **DISSENS: Et mindretall ønsker å stryke punktet over.**
 - 1005 • Jobbe for at Norge blir verdens første Fairtrade-land.
 - 1006 • Sikre rimelige inntekter til bøndene, hovedsakelig finansiert av prisen på produktene ved et
1007 sterkt tollvern.

1008 *Les mer om De Grønnes internasjonale arbeid i kapittelet "Norge i verden".*

GRØNT NÆRINGS SLIV

-
- 1009 Et næringsliv som opererer innenfor naturens tålegrenser er det eneste som kan trygge
1010 arbeidsplasser, verdiskaping og velferd på lang sikt. De Grønne er optimistisk på fremtidens
1011 vegne, og er overbevist om at bedriftene som i dag leder an på miljø og bærekraft, er de som
1012 lykkes i morgendagens konkurranse.
- 1013 Norge har en høyt utdannet befolkning, rike naturressurser, og mange teknologisk avanserte
1014 bedrifter. Vi har et organisert arbeidsliv med tett og godt samarbeid mellom arbeidsgivere
1015 og arbeidstakere. Sterke velferdsordninger gjør at bedriftene kan oppnå stabilitet og vekst
1016 gjennom godt kvalifiserte og selvstendige ansatte, og bedriftsledere, ansatte, investorer og
1017 myndigheter har generelt høy tillit til hverandre. Dette viser at Norge er et attraktivt land å drive
1018 næringsvirksomhet i.
- 1019 Gjennom mange år har olje- og gassindustrien bidratt til mange arbeidsplasser og store inntek-
1020 ter til fellesskapet. Samtidig har norskprodusert olje og gass produsert CO2-utslipp tilsvarende
1021 280 år med norske klimagassutslipp, og oljeindustrien har bidratt til å drive opp kostnadsnivået
1022 for det øvrige næringslivet. Fremdeles investerer staten flere titalls milliarder kroner i året direk-
1023 te i ny olje- og gassutvinning, og premierer næringen med skattefordeler i samme størrelsesor-
1024 den. Dette er en uansvarlig økonomisk politikk som på sikt vil gjøre Norge fattigere.
- 1025 De Grønne vil i neste stortingsperiode sette fart på et grønt skifte i norsk næringsliv. Det eneste
1026 ansvarlige for fremtiden til både kloden og norsk økonomi er å fase ut olje- og gassindustrien
1027 gradvis over en 20-årsperiode. Vi må flytte investeringer og skattefordeler over til nye, grønne
1028 næringer som kan sikre langsiktig verdiskaping.
- 1029 Ni av ti nordmenn jobber ikke i petroleumsrelaterte næringer. Grønn næringspolitikk hand-
1030 ler også om å gjøre mer av det vi allerede gjør i dag. Vi vil føre en aktiv næringspolitikk som
1031 gjør det enklere å starte bedrifter og ansette folk. Vi vil investere i forskning og teknologi, og
1032 premiere bedrifter som gjør mindre beslag på naturressurser og tar ansvar for hele livsløpet til
1033 sine produkter og tjenester. Vi vil styrke matproduksjon basert på norske ressurser, og bruke
1034 offentlig innkjøpsmakt aktivt for å dyrke frem fremtidsrettede bedrifter.

1035

ET GRØNT SKIFTE I NORSK NÆRINGS- LIV

1036

1037 Det store samfunnsprosjektet de neste årene i Norge er det grønne skiftet fra oljeøkonomi til
1038 grønne arbeidsplasser. Nedturen i oljeindustrien de siste årene har vist oss at norsk økonomi har
1039 blitt sårbar på grunn av satsing på olje og gass. Men i stedet for en politikk som gjør at titusen-
1040 vis brått blir arbeidsledige over natta uten en plan, vil De Grønne føre en forutsigbar politikk
1041 som gradvis faser ut olje- og gassindustrien over en 20-årsperiode.

1042 Inspirert av hvordan myndighetene bidro aktivt til å bygge opp norsk olje- og gassindustri, vil
1043 vi at myndighetene satser målrettet på sektorer der Norge har naturgitte fortrinn, som forny-
1044 bar energi, foredling av biologiske ressurser, marine og maritime næringer. Gjennom en aktiv
1045 næringspolitikk vil De Grønne bidra til at kompetansen som er utviklet av dyktige arbeidere i
1046 olje- og gassnæringen kan finne nye bruksområder.

1047 Et av Norges fremste konkurransefortrinn er at vi har mye natur og store havområder med
1048 velfungerende artsrike økosystemer. Her finnes enorme fornybare ressurser som kan erstatte
1049 produkter og materialer som i dag er basert på olje og gass. Bærekraftig bruk av disse forutsetter
1050 imidlertid kunnskap om norsk natur og arter på et helt annet nivå enn i dag. De Grønne vil
1051 gjøre det mulig og attraktivt å skape og benytte seg av denne kunnskapen.

1052 De Grønne vil:

1053

- 1054 • Gjennomføre en gradvis og planmessig utfasing av olje- og gassindustrien over en 20-år-
1055 periode, og stanse leting og utbygging på norsk sokkel, herunder Johan Sverdrup fase 2.
- 1056 • Gi gode skattevilkår til grønne næringer inspirert av dagens fordeler til olje- og
1057 gassindustrien.
- 1058 • Fjerne alle skattefordeler og subsidier til petroleumsvirksomhet og avskaffe TFO-
1059 ordningen.
- 1060 • Føre en næringspolitikk basert på aktive politiske prioriteringer av sektorer og teknologier
1061 der Norge har naturlig fortrinn.
- 1062 • Gjennomføre en storstilt satsing på å utvikle ny fornybar energiproduksjon som havvind,
1063 biogass, solenergi og bølgekraft.
- 1064 • Redusere risiko for investeringer i grønt næringsliv blant annet ved å opprette flere såkorn-
1065 fond, skattefordeler og direkte statlige investeringer.
- 1066 • Flytte offentlige forskningsmidler fra oljeindustrien til innovasjon i grønne næringer.
- 1067 • Satse målrettet på omstilling av kompetanse og teknologi i olje- og gassindustrien og
1068 leverandørindustrien.
- 1069 • Gi statlig omstillingsstøtte til kommuner og lokalsamfunn som mister arbeidsplasser
1070 innenfor olje- og gassindustrien.
- 1071 • Samarbeide med næringsliv, forskningsmiljøer og organisasjoner om et nasjonalt løft for
1072 bioøkonomi og bioprospektering, og etablere Bionova som pådriver for utvikling av bionæ-
1073 ringer og bioteknologi.
- 1074 • Samarbeide med den maritime næringen for å gjøre Norge til verdens første utslippsfrie
1075 sjøfartsnasjon, og etablere Marinova som pådriver for en framtidsetta skipsindustri.
- 1076 • Sørge for at energipolitikken gir gode vilkår for industrinæringer og datasentre.
- 1077 • Erstatte kulldriften på Svalbard med satsing på nye næringsveier som fornybar energi,
1078 forskning og reiseliv.

1079 *Les mer om De Grønnes skatte- og avgiftspolitik for et grønt skifte i kapittelet "Skatter og avgifter".*

1080

RESSURSER I KRETSLØP

1081 I en grønn økonomi finnes ikke avfall, bare ressurser på avveie. Her er resirkulering, reparasjoner og gjenbruk regelen og økonomien opererer innenfor rammene av naturens tålegrenser. En
1082 kretsløpsøkonomi stiller nye krav til bedrifter om å ta ansvar for hele levetiden til sine produkter og tjenester, samtidig som det åpner mange spennende, lokale og lønnsomme muligheter i
1083
1084
1085 en fremtid med større knapphet på ressurser og mer bevisste forbrukere.

1086 Kretsløpsøkonomien innebærer et paradigmeskifte fra dagens bruk-og-kast-samfunn. Krav til produkters levetid, miljøavgifter på overforbruk og forurensning, og offentlig innkjøpspolitikk, er sentrale deler av myndighetenes verktøykasse. Forskning og utvikling er viktig for å utvikle
1087 nye prosesser og teknologi. Samtidig er det nødvendig å jobbe for en kulturrendring blant
1088 forbrukere og næringsliv hvor det blir en naturlig del av virksomheten å tenke på det økologiske
1089 fotavtrykket til sine produkter og tjenester.
1090
1091

1092 De Grønne vil:

1093

- 1094 • Lage en forpliktende handlingsplan for kretsløpsøkonomi, med mindre ressursløsning i alle deler av samfunnet
- 1095 • Føre en skatte- og avgiftspolitik som gjør det lønnsomt å bruke minst mulig naturressurser, og der forurenser må betale.
- 1096 • Stille strengere minstekrav til levetid for at varer skal kunne markedsføres i Norge, og styrke reklamasjonsretten i forbrukerkjøpsloven.
- 1097 • Arbeide internasjonalt for å fremme kretsløpsøkonomi, blant annet gjennom høyere krav til produktlevetid.
- 1098 • Gi investeringsstøtte til tiltak for ressurseffektivisering og kretsløpsmodeller i industri og bionæringer.
- 1099 • Fjerne merverdiavgiften på reparasjon og gjenbruk.
- 1100 • Gi økonomiske insentiver til dele-, utleie- og utlånsordninger etter modell av dagens bilderinger og biblioteker.
- 1101 • Regulere delingsøkonomien for å legge til rette for økt aktivitet og omsetning, samtidig som sikre kundenes og de ansattes rettigheter og hensyn til statens inntekter ivaretas.
- 1102 • Legge til rette for at bedrifter, organisasjoner, det offentlige og enkeltpersoner enklere kan gi bort og bytte brukbare gjenstander framfor å kaste dem, blant annet gjennom minigjenbruksstasjoner og utstyrssentraler.
- 1103 • Øke flaskepanten til fem kroner og innføre panteordninger for flere typer produkter, som for eksempel mobiltelefoner og fritidsbåter.
- 1104 • Stille krav om resirkulerbarhet og fullstendige livsløpsanalyser i offentlige innkjøp.
- 1105 • Innføre kildesortering av husholdningsavfall, kommunalt avfall og næringsavfall over hele landet.
- 1106 • Prioritere utskilling av biologisk avfall, som matavfall, og stimulere til økt produksjon av biogass og biogjødsel fra avfall og i jordbruket.
- 1107 • Øke gjenvinningsgraden av plastemballasje til 70 prosent innen 2025.

1120 *Les om De Grønnes tiltak for en økonomisk politikk i økologisk balanse i kapitlene "Ekte ansvarlighet i den økonomiske politikken", "Forurensning og miljøgifter" og "Livskvalitet fremfor økt forbruk".*
1121

FORSKNING, INNOVASJON OG TEKNOLOGI

1122

1123

1124 Vår samlede kunnskap og kompetanse er den klart største delen av vår nasjonalformue. Norge
1125 har i dag fremragende forskningsmiljøer, og et næringsliv som har utviklet avansert teknologi
1126 og flyttet grenser på en rekke områder, ikke minst innen offshorenæringen. Omstillingen fra
1127 oljeøkonomi til grønn økonomi krever imidlertid en styrket satsing på forskning og utvikling,
1128 både i offentlige institusjoner og i næringslivet.

1129 De Grønne vil gi sterke incentiver til bedrifter og organisasjoner som driver frem miljøvennlig
1130 teknologi og kompetanse. Det handler både om skattefordeler for bedrifter som driver med
1131 forskning og utvikling, og om å øke og målrette den offentlige forskningsinnsatsen innenfor
1132 områder der vi har stort potensiale. I tillegg er det viktig at myndighetene legger til rette for at
1133 veien fra forskning til lønnsomme bedrifter blir kortere.

1134 De Grønne vil:

1135

- 1136 • Stimulere til miljøvennlig omstilling i næringslivet ved å innføre en MiljøFUNN-ordning
1137 og styrke SkatteFUNN-ordningen.
- 1138 • Styrke og målrette satsning på forskning og utvikling innen sektorer der Norge har kon-
1139 kurransefortrinn.
- 1140 • Opprette og støtte testsentre som kan gi bedrifter, innovasjonsselskaper og forskningsinsti-
1141 tutter støtte til pilottesting i stor skala og kommersialisering.
- 1142 • Redusere risiko for investeringer i grønt næringsliv blant annet ved å opprette flere såkorn-
1143 fond, skattefordeler og direkte statlige investeringer.
- 1144 • Styrke og etablere grønn profil på støtteordninger for innovasjon og kommersialisering av
1145 teknologi og forretningsideer.
- 1146 • Innføre en ordning med skreddersydde virkemiddelpakker for bedrifter og prosjekter med
1147 særlig høy innovasjonsgrad.
- 1148 • Utrede en ordning der staten bidrar med 25 prosent når en investor går inn i et grønt prosjekt.
- 1149 • Styrke samarbeid mellom universitetene, lokale og regionale aktører om sosialt og grønt
1150 entreprenørskap gjennom egne innovasjonssentre.
- 1151 • Samarbeide med næringsliv, forskningsmiljøer og organisasjoner om et nasjonalt løft for
1152 bioøkonomi og bioprospektering, og etablere Bionova som pådriver for utvikling av bionæ-
1153 ringer og bioteknologi.
- 1154 • Gjennomgå støtteordninger for innovasjon og kommersialisering av teknologi og forret-
1155 ningsideer og sikre at de har en grønn og fremtidsrettet profil.
- 1156 • Flytte offentlige forskningsmidler fra oljeindustrien til innovasjon i grønne næringer.opp
- 1157 • Styrke utdanning og forskning innen økologiske dyrkingsmetoder, samt digitalisering og
1158 teknologiutvikling for bionæringene.
- 1159 • Samarbeide med næringsliv og fagmiljøer om raskt å implementere ny kunnskap om aktu-
1160 elle samfunnsutfordringer i utdanningssystemet.
- 1161 • Øke støtten til forskning på næringer og teknologier der Norge har konkurransefortrinn.
- 1162 • Satse på innovasjon og kunnskapsutvikling i bionæring, tjenestenæring og industri.
- 1163 • Støtte privatpersoner og bedrifter som ønsker å bruke velferdsteknologi i eget hjem eller
1164 for tilrettelegging av arbeidsplassen.
- 1165 • Videreutvikle norsk romindustri ved å styrke nasjonale følgemidler og bidrag til frivillige
1166 programmer i den europeiske romfartsorganisasjonen (ESA).

1167 *Les mer om forskning og innovasjon i kapitlene "Grønt næringsliv" og "Utdanning og kompetanse".*

GRÜNDERE OG SMÅBEDRIFTER

1168

1169 For å mobilisere folks skaperkraft og engasjement vil De Grønne vil gjøre det enklere å gjøre
1170 ideer om til virkelighet, drive små og mellomstore bedrifter og ha lokale virksomheter over
1171 hele landet. Særlig er det viktig når mange arbeidsplasser trues av dårlig lønnsomhet i olje- og
1172 gassvirksomheten. Vi vil støtte lokalsamfunn og regioner til å skape nye, varige arbeidsplasser
1173 som tar utgangspunkt i de behovene og mulighetene som finnes der.

1174 De rike naturressursene våre er lokalt betinget. Verdiskapningen i landet vårt er uløselig knyttet
1175 til de lokale mulighetene vi velger å utnytte. Arbeidsplasser handler dessuten om mye mer enn
1176 hva som produseres. Arbeidsplasser er kilde til deltakelse og samfunnsansvar, uttrykk for lokale
1177 fagmiljøer og tradisjoner og gir levende bygder og byer. De Grønne vil satse på frivillig arbeid
1178 og arbeidsplasser innen viktige velferdsoppgaver, håndverk og service, kultur, bærekraftig reiseliv
1179 og friluftsliv. Gründere, organisasjoner og bedrifter som vil bidra til lokalsamfunnet skal få gode,
1180 forutsigbare vilkår.

1181 De Grønne vil:

1182

- 1183 • Prioritere gründere og småbedrifter gjennom skattefordeler og forenkling av regelverk.
- 1184 • Skjerme flere småbedrifter fra formuesskatt ved å øke bunnfradraget betydelig og skjerme
1185 arbeidende kapital, samtidig som skattesatsen økes på de høyeste formuene.
- 1186 • Lette vilkårene for etablering og drift av småbedrifter ved å forenkle skatteregler og rap-
1187 porteringskrav og gjøre det enklere for små bedrifter å delta i offentlige anbud.
- 1188 • Bidra til å bygge lokale fagmiljøer og klynger med utgangspunkt i lokale behov og
1189 muligheter.
- 1190 • Styrke lokale virksomheter innen handel-, håndverk- og servicenæringene.
- 1191 • Føre en aktiv næringspolitikk for hele landet med statlige midler til lokal og regional
1192 omstilling.
- 1193 • Øke støtten til markedsføring av norsk reiseliv med vekt på det skandinaviske markedet.
- 1194 • Øke de regionale midlene til fylkeskommunene, blant annet for at kommuner med spesi-
1195 elt høy ledighet kan tildeles ekstra støtte til tiltak for lokal næringsutvikling
- 1196 • Verne om ordningen med redusert arbeidsgiveravgift i distriktskommuner og utvide ord-
1197 ningen innenfor rammene av EØS-avtalen.
- 1198 • Sikre selvstendig næringsdrivende samme tilgang på sosiale rettigheter som det arbeidstakere
1199 har.
- 1200 • Gi skattefordeler til personer og bedrifter som investerer i grønne bedrifter i oppstartsfasen.
- 1201 • Støtte arbeidsgivere som iverksetter tiltak for kompetanseheving i grønne fag og omskole-
1202 ring fra petroleumsfag.
- 1203 • Styrke samarbeidet mellom lokalt næringsliv og yrkesopplæringsnemnda i opprettelse og
1204 bevaring av lokale kompetansemiljøer.
- 1205 • Fjerne arbeidsgiveravgiften på lærlinger.
- 1206 • Stimulere til økt bruk av teknologi, kontorhotell og hjemmekontor for å øke fleksibilitet og
1207 motvirke sentralisering av arbeidsplasser og bosetting.
- 1208 • Etablere en møteplass der offentlige sektor kan legge frem behov for næringslivet, inspirert
1209 av det britiske "Small Business Research Initiative".

1210 *Les om De Grønnes tilrettelegging for gründerskap i kapitlene "Livskraftige kommuner og regioner",*
1211 *"Skatter og avgifter" og "Arbeid og velferd".*

1212

GRØNNE KRAV I OFFENTLIGE INNKJØP

1213

1214 Hvert år kjøper det offentlige varer og tjenester for over 400 milliarder kroner. Det offentlige
1215 har som innkjøper en nøkkelrolle når det gjelder å stimulere til innovasjon, grønn næringsut-
1216 vikling og nye arbeidsplasser. De Grønne vil at det offentlige skal bruke sin innkjøpsmakt i mye
1217 større grad enn i dag til å stille strenge miljøkrav knyttet til materialforbruk og utslipp, og økt
1218 grad av deling og reparasjon.

1219 De Grønne vil jobbe for at innkjøperne har den informasjonen og kompetansen de trenger for
1220 å gjøre gode beslutninger. Gjennom krav til merkeordninger og sertifiseringer vil dette dessuten
1221 øke informasjonen til alle andre forbrukere, samtidig som det vil stimulere til økt miljøkompe-
1222 tanse og oppmerksomhet hos bedriftene. Vi vil også jobbe for å forenkle dagens regelverk og
1223 gjøre det smidigere i en verden som endrer seg raskt.

1224 De Grønne vil:

1225

- 1226 • At offentlige innkjøp skal drive frem nye, miljøvennlige løsninger, innovasjon og nærings-
1227 muligheter, blant annet gjennom krav i anbud og bruk av utviklingskontrakter.
- 1228 • Styrke bestillerkompetansen ved offentlige anskaffelser, blant annet gjennom å utvikle et
1229 sentralt program etter modell av tilsvarende program på leverandørsiden.
- 1230 • Stille krav om fossilfri anleggsdrift i offentlige byggeprosjekter og stille krav om nullutslipp
1231 innen 2025.
- 1232 • Som hovedregel stille krav om energipositive bygg med miljøvennlige materialer ved reha-
1233 bilitering og bygging av offentlige bygg.
- 1234 • Fase ut oljefyr i alle statlige bygg innen utgangen av 2018 og stille krav om fossilfri oppvar-
1235 ming i alle statlige leieavtaler.
- 1236 • Prioritere utslippsfri transport ved kjøp av varer og tjenester der det er tilgjengelig, og
1237 trappe opp til et absolutt krav innen 2025.
- 1238 • Prioritere fornybare materialer i produkter og emballasje, og trappe opp til et absolutt krav
1239 innen 2025.
- 1240 • Aktivt velge produkter som er returnerbare, gjenvinnbare og gjenbrukbare.
- 1241 • Prioritere innkjøp av produkter som kan deles og leies, fremfor å eies.
- 1242 • Legge til rette for at sosiale entreprenører kan løse oppgaver på vegne av fellesskapet.
- 1243 • Bidra til teknologiutvikling innen helse og andre velferdstjenester ved å etterspørre velferd-
1244 steknologi som fremmer helse, deltakelse og livskvalitet.
- 1245 • Stille strengere krav i offentlige anbud om bruk av lærlinger og fagarbeidere.

1246 *Les mer om hvordan De Grønne vil øke tilgjengelighet til offentlige anbudsprosesser i kapitlene "Sivil-*
1247 *samfunn og frivillighet" og "Grundere og småbedrifter".*

1248

FORNYBAR ENERGI

1249 Rundt halvparten av energiforbruket i Norge kommer fremdeles fra fossil energi, til tross for at
1250 nesten all strømmen vi produserer er fornybar. De Grønne vil føre en energipolitikk som erstatter
1251 fossil energibruk med fornybar. En grønn energipolitikk prioriterer energisparing fremfor

1252 nye utbygginger og setter hensynet til norsk natur, teknologiutvikling og potensial for globale
1253 utslippskutt foran mest mulig produksjon.

1254 Den mest miljøvennlige energien er den som ikke brukes. De Grønne vil ha en storstilt satsing
1255 på energisparing i det offentlige, næringslivet og i de tusen hjem. For å spare energi og få
1256 effektive, gode bygg må vi bruke støtteordninger, energikrav, miljøavgifter og ny teknologi. Vi
1257 vil legge til rette for at ny teknologi som tingenes internett og automatiske målere skaper en
1258 positiv konkurranse om å bruke mindre energi.

1259 Energipolitikken har vært skrudd sammen slik at den skaper store konflikter med naturinteresser.
1260 Den har satsset på vindmøller og teknologi fra utlandet som gir lite verdiskaping i Norge. De
1261 Grønne vil endre støtteordningene for å bidra til utvikling av ny teknologi som verden trenger
1262 for å redusere klimagassutslipp, og som samtidig gir nye arbeidsplasser i Norge. Vi aksepterer
1263 ikke at natur og biologisk mangfold ofres på klimapolitikkens alter.

1264 **De Grønne vil:**

- 1265
- 1266 • Føre en like offensiv politikk for energisparing som EU, og sette et mål om å redusere
- 1267 energiforbruket i Norge med 30 prosent innen 2030.
- 1268 • Trappe opp arbeidet med energisparing i bygg med mål om en halvering innen 2040, i tråd
- 1269 med Arnstad-utvalgets anslag.
- 1270 • Aktivt støtte energieffektivisering i husholdninger, industri- og byggsektoren gjennom økte
- 1271 bevilgninger og krav om nullenergibygging og plusshus.
- 1272 • Gjennomføre en storstilt satsing på å utvikle ny fornybar energiproduksjon som havvind,
- 1273 biogass, solenergi og bølgekraft.
- 1274 • Målrette støtteordninger for fornybar energi til å utvikle ny teknologi som kan bidra til
- 1275 store globale utslippskutt og eksportmuligheter for norsk næringsliv.
- 1276 • Sikre at Norges energiressurser støtter Europas satsing på fornybar energi og støtte flere
- 1277 sjøkabler til Storbritannia og kontinentet.
- 1278 • Styrke Statkraft SF og Fornybar AS som statlige pådrivere innen utvikling og produksjon
- 1279 av fornybar energi.
- 1280 • Utarbeide en nasjonal strategi for hvordan norske, statlige selskaper kan bidra til det globale
- 1281 grønne skiftet ved å utvikle, bygge, eie og drifte fornybar kraftproduksjon i utlandet. opp
- 1282 • Bruke SPU aktivt til å investere i infrastruktur for fornybar energi og støtte norske investeringer
- 1283 i fornybar energi i det globale markedet med risikokapital.
- 1284 • Føre en restriktiv politikk for utbygging av vindkraft på land og utarbeide ny nasjonal plan
- 1285 for fornybarutbygging som hindrer ødeleggelse av verdifulle natur- og friluftsområder.
- 1286 • Føre en restriktiv politikk for konsesjon til vannkraftverk og småkraftverk og prioritere
- 1287 opprustning og modernisering av eldre vannkraftverk fremfor nye utbygginger.
- 1288 • Utrede et trappetrinnsystem for strøm i private husholdninger som gjør unødvendig forbruk
- 1289 dyrere.
- 1290 • Kartlegge solressursene i Norge, og gi investeringsstøtte til solstrømanlegg og solfangere.
- 1291 • Snarest innføre det lenge varslede nasjonale forbudet mot bruk av fossil olje til oppvarming,
- 1292 også mot spisslast, og utvide det til bruk av fossil gass til oppvarming.
- 1293 • Stille krav om nullenergistandard for nye bygg i 2020.
- 1294 • Stimulere til egenproduksjon av strøm for privatpersoner, borettslag og næringsliv, og gjøre
- 1295 det mulig å selge strøm på nettet.

1296 *Les mer om De Grønnes satsinger på fornybar energi i kapitlene "Offentlig og privat eierskap" og "Et*
1297 *grønt skifte i norsk næringsliv".*

1298

FISKERI

1299 Havene, fjordene og vassdragene i Norge rommer rike økosystemer og unike naturressurser.
 1300 De har vært kilde til mat, arbeidsplasser, aktiviteter og bosetting over hele landet i tusenvis av
 1301 år. De Grønnes fiskeri- og havbrukspolitikk vil gi fremtidige generasjoner samme mulighet
 1302 til å høste av disse naturverdiene. Da må økosystemperspektivet og bærekraftig forvaltning
 1303 av fisk og alle biologiske ressurser i havet legges til grunn. En grønn kystpolitikk må stanse
 1304 overbeskatning, forurensing og andre miljøtrusler og sikre mat, arbeidsplasser og innovasjon og
 1305 kunnskapsutvikling som hele samfunnet har glede av.

1306 De Grønne vil at kystfiskeflåten skal være ryggstøtten i fiskerinæringen, med havfiskeflåten som
 1307 supplement for å høste av flere ressurser. Fiskeressursene langs kysten bør forvaltes og videre-
 1308 foredles lokalt. Slik kan vi legge grunnlaget for en sterk sjømatnæring som sikrer sysselsetting
 1309 og bosetting langs kysten. Økt fokus på kvalitet, bærekraft og markedsføring vil gjøre norsk
 1310 sjømat til et enda mer etterspurt produkt.

1311 De Grønne vil:

1312

- 1313 • Grunnlovsfeste at fiskeriressursene i havet tilhører folket.
- 1314 • Beholde deltakerloven, havressursloven og fiskesalgslagsloven, med strenge grenser for
 1315 antall fartøy et rederi kan eie.
- 1316 • Ta hensyn til rekruttering og sysselsetting ved utdeling av kvoter og overføre kvoter fra
 1317 havfiskeflåten til kystfiskeflåten hvis leveringsforpliktelsene ikke oppfylles.
- 1318 • Si nei til evigvarende kvoter.
- 1319 • Ta initiativ til et internasjonalt forbud mot utkastning av fisk.
- 1320 • Styrke fiskerioppsynets lokale tilstedeværelse langs hele kysten og trappe opp arbeidet med
 1321 å forebygge ulovlig fiskerivirksomhet.
- 1322 • Forby bunntråling.
- 1323 • Etablere en tilskuddsordning for elektrifisering av fiskeflåten slik at kystflåten raskt kan bli
 1324 utslippsfri.
- 1325 • Oppskalere innsatsen mot marin forsøpling kraftig ved å styrke tilskuddsordningen for
 1326 tiltak mot marin forsøpling, etablere en Skjærgårdstjeneste i hele landet og etablere mot-
 1327 taksanlegg for avfall langs kysten.
- 1328 • Arbeide mot nedbygging av dagens fiskefelt.
- 1329 • Følge opp forslagene fra kystfiskeutvalget i 2008 om egen lov og forvaltning for kystfisket i
 1330 Finnmark.
- 1331 • Ta initiativ til å utvikle "Fiskerens marked" etter modell fra "Bondens marked".
- 1332 • Arbeide internasjonalt mot overbeskatning av fisk og andre marine arter.

1333 *Les mer om De Grønnes forslag til en bærekraftig havbruks- og fiskeripolitikk i kapitlene "Livet i*
 1334 *havet" og "Oppdrettsindustrien".*

1335

OPPDRETTSINDUSTRIEN

1336 Oppdrettsindustrien er Norges nest største eksportnæring og samtidig en av de største miljøut-
 1337 fordringene langs kysten. Oppdrettsindustrien står foran en nødvendig omstilling til miljøvenn-
 1338 lig produksjon med god dyrevelferd. For at oppdrettsindustrien skal bli en bærekraftig industri
 1339 må det settes miljøkrav som hindrer utslipp av lus, rømming og forurensing av omgivelsene.

1340 Omstillingen er en mulighet for at oppdrettsindustrien kan bidra til varig og bærekraftig verdi-
1341 skapning i Norge.

1342 De Grønne setter økosystemperspektivet og bærekraftig forvaltning av alle biologiske ressurser
1343 i havet til grunn. Vi mener Norge bør være et foregangsland på fiskehelse og utslippsfri matpro-
1344 duksjon. Oppdrettsindustrien må være med i overgangen til en kretsløpsøkonomi der bruk av
1345 ressurser, utslipp og håndtering av biprodukter og avfall skjer i tråd med naturens sykluser. Vi
1346 må forske på og utnytte potensialet i bruk av fiskeavfall og satse på bærekraftig, norsk fôrpro-
1347 duksjon.

1348 **De Grønne vil:**

1349

- 1350 • Utvikle økologisk havbruk som en spydspiss for miljø- og dyrevennlig havbruk.
- 1351 • Kun gi nye konsesjoner til lukkede oppdrettsanlegg og kreve lukket teknologi på alle eksis-
1352 terende anlegg innen 2025.
- 1353 • Utvide og trappe opp spleiselaget mellom staten og oppdrettsindustrien om FoU, teknolo-
1354 giutvikling og investeringer i lukkede anlegg og miljøløsninger.
- 1355 • Bygge opp bærekraftig fôrproduksjon i Norge for å øke selvforsyningsgraden og hindre
1356 bruk av matfisk og importert protein.
- 1357 • Opprette eget oppdrettstilsyn i Mattilsynet for å styrke kontrollen med rapportering, dyre-
1358 velferd og bærekraftig drift.
- 1359 • Tydeliggjøre at forurensningsloven gjelder for oppdrettsindustrien.
- 1360 • Skjerpe kravene til dyrevelferd i oppdrettsindustrien.
- 1361 • Gi kommunene adgang til å innføre arealavgift til havs.
- 1362 • Innføre hjemfallsordninger for oppdrettslokaliteter.
- 1363 • Innføre forbud mot å skifte ballastvann eller tømme kjemikalier fra lusebehandling i sår-
1364 bare områder og avvikle bruk av kitinhemmere i oppdrettsnæringen.
- 1365 • Få på plass merking av oppdrettslaks for å kunne spore rømt laks tilbake til oppdrettsan-
1366 legget.

1367 *Les mer om De Grønnes forslag til en bærekraftig havbruks- og fiskeripolitikk i kapitlene "Livet i*
1368 *havet" og "Fiskeri".*

BÆREKRAFTIG JORDBRUK

1369

1370 Jordbruket skal produsere mat av de rike ressursene vi har i Norge. I en verden med klima-
1371 endringer, befolkningsvekst og økende press på ressurser gir et jordbruk basert på norske
1372 ressurser trygg og sikker mat nå og i fremtiden. Næringen har også ansvar for store deler av vårt
1373 felles ressursgrunnlag, areal og landskap. Ettersom jordbruksressursene i Norge er spredt, vil De
1374 Grønne satse målrettet på de små og mellomstore brukene for å utnytte disse ressursene best
1375 mulig. Sentraliseringspolitikken til dagens regjering må derfor reverseres.

1376 Norge har gode forutsetninger for å drive et bærekraftig jordbruk basert på lokale, fornybare
1377 ressurser. Vi har store utmarksressurser, god dyrehelse og driver et mindre intensivt jordbruk
1378 enn mange andre land. Dette gir Norge et fortrinn i konkurransen på det internasjonale mat-
1379 markedet.

1380 De Grønne vil føre en jordbrukspolitikk som fremmer norsk produksjon av frukt, grønnsaker
1381 og korn og som gir oss kjøtt, egg og melk basert på norsk fôr og norske beiteressurser. Vi vil
1382 gjøre det enklere å ta i bruk miljøvennlige dyrkingsmetoder og ha god dyrevelferd. Det enkelte

1383 gårdsbruk skal stimuleres til å levere et sett av produkter og tjenester lokalt, som for eksempel
1384 pleie av kulturlandskap og utmark. Ved å sette sunnhet og kvalitet foran billig mat kan fortrin-
1385 net i norsk jordbruk utnyttes enda bedre og fremme helse og økt livskvalitet.

1386 De Grønne vil:

1387

1388 • Øke matproduksjonen basert på norske ressurser og styrke inntektsmulighetene på små og
1389 mellomstore bruk.

1390 • Bruke tilskuddssystemet til å premiere miljøvennlig produksjon, god dyrevelferd og bruk av
1391 lokale ressurser.

1392 • Sikre rimelige inntekter til bøndene, hovedsakelig finansiert ved prisen på produktene ved
1393 et sterkt tollvern. Utnytte handlingsrommet i tollvernet bedre slik at norske bønder sikres
1394 rimelig betaling for produktene.

1395 • Opprettholde konsesjonsloven med boplikt, sikre driveplikt for all matjord og videreføre
1396 odelsloven og priskontroll av eiendommer.

1397 • Styrke målene for økologisk produksjon og forbruk og støtte opp under økologisk land-
1398 bruk som en spydspiss for et mer bærekraftig landbruk.

1399 • Stille krav til 50 prosent økologisk eller lokalprodusert mat i offentlige matinnkjøp.

1400 **DISSENS: Et mindretall ønsker å stryke punktet over.**

1401 • Utrede større sammenhengende heløkologiske produksjonsområder på steder eller for
1402 produksjoner som er spesielt egnet for økologisk landbruk.

1403 • Støtte og planlegge for urbant landbruk, andelslandbruk, besøksgårder og seterdrift, mat-
1404 kultursentre og markedsføring av lokalmat.

1405 • Forenkle regelverk og kontroll av lokal- og tradisjonsmat hos småskalaprodusenter.

1406 • Øke matproduksjon basert på norsk gress ved å gi støtte til beiting og gjøre kraftfôr dyrere
1407 enn grovfôr.

1408 • Føre en tilskudds- og kvotepolitikk som opprettholder små og mellomstore bruk i hele
1409 landet.

1410 • Videreføre markedsbalanseringen i landbruket med prisuttak i henhold til jordbruksavta-
1411 len, mottakplikt, leveringsplikt og Omsetningsrådets funksjoner.

1412 • Opprettholde produksjonsfordelingen i jordbruket der den mest fruktbare jorda brukes til
1413 kornproduksjon.

1414 • Fremme prinsippet om nasjonenes matsuverenitet i alle internasjonale forhandlinger

1415 • Gjøre landbruket fossilfritt innen 2030 blant annet ved å sikre gunstig pris på innkjøp av
1416 biodrivstoff, subsidiere innkjøp av nullutslippstraktorer og avvikle fritaket for CO₂-avgift.

1417 • Regulere forbruket av nitrogen gjødsel og sprøytemidler strengere for å redusere forurens-
1418 ning og jordforringelse.

1419 • Revidere reindriftsloven for å verne ved for å innføre en unntaksregel som verner de små
1420 aktørene og evaluere den gjennomførte reintallsreduksjonen.

1421 • Finansiere forebyggende tiltak mot tap av dyr på beite og gi rimelig kompensasjon til bøn-
1422 der som ikke kan benytte seg av beiterettigheter på grunn av rovdyrbestander i området.

1423 • Opprettholde velferdsordningene i landbruket, herunder tilskudd til avløser.

1424 *Les mer om nærliggende tema i "Vårt livsgrunnlag", "Folkehelse" og "Livskvalitet fremfor økt forbruk".*

SKOGBRUK

1425

1426 Skogen dekker mesteparten av Norges landområder og er leveområde for mange av våre planter
1427 og dyr. Biomassen i skog binder karbon og gir skogen en viktig rolle i møtet med klima-
1428 endringene. Biologiske organismer fra skog og biomasse er viktige, fornybare ressurser. De kan

1429 utnyttes langt bedre enn i dag. Alt som kan lages av olje, kan lages av trær. I det grønne skiftet
1430 blir skogens rolle viktigere. Skogen vil forsyne oss med sentrale, fornybare råstoff og forbli
1431 rekreasjonsområde og leveområde for en betydelig del av vårt biologiske mangfold.

1432 En forutsetning for et bærekraftig skogbruk er en kartlegging av ulike vegetasjonstyper i
1433 skogen og forekomsten av ulike biologiske ressurser. Det som er truet skal vernes, og produktiv
1434 skog skal drives bærekraftig slik at andre arters leveområder ivaretas. En grønn omstilling av
1435 treforedlingsindustrien dreier seg om å utnytte råvarene bedre i innenlandsk foredling og sikre
1436 konkurransefordeler basert på andre forhold enn lave råvarepriser. Økt bruk av trevirke som
1437 bygningsmateriale og bioraffinering til biodrivstoff og andre produkter står sentralt i dette.

1438 **De Grønne vil:**

1439

- 1440 • Øke konkurransekraften for tre som byggemateriale gjennom krav til livsløpsanalyser i
- 1441 teknisk forskrift i byggesektoren og prioritering av tre i offentlige bygg og anlegg.
- 1442 • Intensivere kartleggingen av arter, vegetasjonstyper og økosystemer i norske skoger.
- 1443 • Øke kunnskapen om de biologiske ressursenes bestanddeler og deres anvendelsesområde
- 1444 gjennom økt bioprospektering av biologiske ressurser fra skog.
- 1445 • Verne ti prosent av produktiv skog innen 2027.
- 1446 • Skjerpe kravene til bærekraftig skogsdrift og gi sterkere insentiver til skogeiere som ønsker
- 1447 å gå over til en mer skånsom skogsdrift hvor hensynet til miljøet ivaretas.
- 1448 • Forlenge trærnes levetid gjennom å øke rotasjonstid i skogbruket for i større grad ta vare
- 1449 på biologisk mangfold og øke karbonlagringen i skog.
- 1450 • Skjerpe regelverket for å redusere bruk av plantevernmidler og fase ut skadelig gjødsling av
- 1451 skogsområder
- 1452 • Videreutvikle norsk treforedlingsindustri gjennom å stimulere til spesialisering og innova-
- 1453 sjon.
- 1454 • Utvikle en programmessig satsing på bioraffinering av de ulike fraksjonene fra biologiske
- 1455 ressurser i skog.

1456 *Les mer om økosystemforvaltning i kapittelet "Livet på land"*

AREAL OG TRANSPORT

1457 De Grønne jobber for livskraftige lokalsamfunn med ren luft og uten klimagassutslipp, som
1458 tar vare på matjord, og som verner om viktige naturverdier og grøntområder. Et livskraftig
1459 lokalsamfunn har trafiksikre veier, trygge skoleveier, gode kollektivforbindelser, mindre kø for
1460 næringslivet og de som må kjøre bil, og god adgang til felles møteplasser, grøntområder og
1461 natur. Her har fotgjengere, syklistene og kollektivreisende prioritet fremfor privatbiler. Det er et
1462 samfunn som er inkluderende, som legger til rette for at folk kan jobbe der de bor og som gjør
1463 det enkelt å reise miljøvennlig.

1464 Norge er et langstrakt land med store forskjeller mellom storbyområder og distriktskommuner.
1465 I byene hvor arealene er under størst press må biltrafikken reduseres for å sikre trygg luft og
1466 minimere klimagassutslipp. I distriktene, der bilen mange steder er det eneste alternativ, vil
1467 De Grønne prioritere godt veivedlikehold og trafiksikring. Det skal være trygt for syklende og
1468 gående, folk skal komme seg raskt frem med nullutslippsbusser og -båter, og det må legges til
1469 rette for økt bruk av utslippsfrie biler. Togreiser mellom de store byene skal i stor grad ta over
1470 for flyreiser, og gods bør i større grad transporteres på tog og skip.

1471 En stor del av befolkningen bor i mellomstore byer eller byregioner i sterk vekst. Slik vil det
1472 også være i fremtiden. Det øker behovet for en helhetlig areal- og transportplanlegging som
1473 legger til rette for fortetting rundt kollektivknutepunktene. Dette vil redusere transportbehovet
1474 i hverdagen, dyrke den lokale tilhørigheten på nabolagsnivå og verne matjorden. De Grønne
1475 vil styrke samordning mellom kommuner, regioner og stat, og tydeligere nasjonale føringer på
1476 areal- og transportpolitikken. Tilgjengelighet til natur må vektlegges mer i arealplanlegging på
1477 alle nivå.

AREALBRUK OG PLANLEGGING

1478

1479 I arealplanleggingen vil De Grønne jobbe for gode nærmiljø og sterkere vern av matjord og natur. Boligbygging og arealbruk må planlegges bedre på tvers av kommunegrenser, både i by- og distriktskommuner. Hensynet til klimaendringer i samfunns- og arealplanleggingen må styrkes.

1481

1482 Nasjonale myndigheter må i større grad legge føringer for beslutninger om natur, matjord og viktig infrastruktur. Disse beslutningene former samfunnet for mange generasjoner fremover.

1483

1484 Lokalsamfunnene skal selv utvikle levende byer og attraktive bygder som kan tilby sine innbyggere arbeidsplasser, kulturtilbud, gode kommunale tjenester, et godt helsevesen og et næringsliv som tilfører regionen ekstra ressurser. Lokal medvirkning er viktig og må vektlegges i planleggingen.

1485

1486 Naturmangfold, ren luft og nærhet til natur øker innbyggernes livskvalitet og må være førende.

1487

1488 De Grønne vil:

1489

- 1490 • Gjøre klima- og naturmål forpliktende for areal- og transportplanlegging, herunder Nasjonal transportplan (NTP).
- 1491
- 1492 • Samordne bolig-, areal- og transportpolitikken bedre ved å gi det regionale nivået og staten større myndighet til å legge føringer i arealpolitikken.
- 1493
- 1494 • Pålegge fylkesmennene å følge opp nasjonale miljøverdier i større grad enn i dag.
- 1495 • Gi hjemmel for varig vern av matjord i jordlova, og verne de mest produktive jordressursene.
- 1496 • Sikre reindriftsnæringa reell medvirkning i planprosesser.
- 1497 • Gjøre måltallet for nedbygging av matjord juridisk bindende og inkludere dette i fylkesvise og kommunale arealregnskap.
- 1498
- 1499 • Gjennomgå lovene som regulerer utbygging og arealbruk for å etablere absolutte grenser for hvilke miljøinngrep som aksepteres.
- 1500
- 1501 • Legge tydeligere føringer for vektning av miljøinteresser mot andre interesser.
- 1502 • Opprette et uavhengig, nasjonalt klageorgan for miljø saker og naturinngrep med juridisk og naturvitenskapelig kompetanse.
- 1503
- 1504 • Sikre at alle norske kommuner og fylkeskommuner har tilstrekkelig kompetanse på klima og miljø, blant annet gjennom klima- og miljørådgivere i kommunene.
- 1505
- 1506 • Prioritere fortetting med kvalitet rundt kollektivknutepunkter og transformasjon foran nedbygging av nye arealer.
- 1507
- 1508 • Bidra til et sykkeløft i norske kommuner og fylker ved å betydelig styrke den statlige tilskuddsordningen.
- 1509
- 1510 • Håndheve forbudet mot nye bilbaserte kjøpesentre strengere ved å minimere bruken av dispensasjoner og begrense utvidelse av eksisterende sentre.
- 1511
- 1512 • Lage en egen planleggingslov for havområdene som bygger på forvaltningsplanene for å sikre en økosystembasert forvaltning.
- 1513
- 1514 • Stimulere til opprettelse av bilfrie sentrum i byer og tettsteder gjennom by- og bygdemiljøpakker.

1515 *Les mer om bærekraftig arealplanlegging i kapitlene "Livet på land", "Tilpasning til klimaendringer",*

1516 *"Livskraftige regioner og kommuner", "Veitrafikk", "Sykkel og gange".*

1517

BOLIGPOLITIKK

1518 De Grønne vil føre en politikk som gjør det mulig for alle å skaffe seg en nøktern bolig med god bokvalitet både inne og ute. Fremtidens boligpolitikk må ha mål om et mindre klimaav-

1519

1520 trykk. Dette må påvirke både oppgradering av dagens boliger og hvordan vi bygger i årene
1521 fremover. Bærekraftig arealpolitikk og kvalitet i uterom er viktig for livskvalitet og trivsel.
1522 En fremtidsrettet boligpolitikk må ta hensyn til alle mennesker som trenger bolig. Dagens bo-
1523 ligpriser er altfor høye og for mange unge er terskelen til boligmarkedet uoverstigelig. Samtidig
1524 er tilbudet av utleieboliger lavt, og leieprisene høye. Vi vil føre en politikk som gjøre det mulig
1525 for alle å leie eller eie en bolig til overkommelig pris med god bokvalitet. Vi vil begrense mulig-
1526 heten til gjeldsfradrag, øke andelen offentlige utleieboliger og øke Husbankens utlånsramme for
1527 å dempe prispresset i boligmarkedet.

1528 Dagens boligpolitikk skjer i spennet mellom en sterk privat utbyggingssektor og lokal plan-
1529 myndighet. Staten er i første rekke til stede gjennom overordnet lovgivning og offentlige
1530 virkemidler som Husbanken og BSU. De Grønne vil gjenreise den sosiale boligpolitikken og
1531 føre en langsiktig politikk som bruker de ulike virkemidlene i samspill med offentlige og private
1532 aktører.

1533 **De Grønne vil:**

- 1534
- 1535 • Jobbe for et forutsigbart utleiemarked med akseptabelt prisnivå for de som ikke ønsker
1536 eller har mulighet til å eie egen bolig ved å støtte utviklingen av non-profit utleieselskaper
1537 eid av ideelle organisasjoner og det offentlige.
- 1538 • Styrke muligheten for de som ønsker, men har vansker med, å komme inn på boligmarke-
1539 det ved å revidere og utvide BSU-ordningen så den treffer flere grupper.
- 1540 • Føre boligpolitikk som en integrert del av klimapolitikken og trekke inn areal-, infrastruk-
1541 tur-, og transportplanleggingen i alle prosjekter.
- 1542 • Bygge minst 3000 studentboliger per år inntil behovet er dekket.
- 1543 • Begrense prisveksten på boliger gjennom gradvis å trappe ned rentefradraget, og skattlegge
1544 sekundærboliger hardere.
- 1545 • Øke rammene til Husbanken så de blir i stand til å støtte flere ulike fremtidsrettede bolig-
1546 prosjekter.
- 1547 • Sikre tilstrekkelig utbygging av boliger som er tilrettelagt for personer med redusert funk-
1548 sjonsevne.
- 1549 • Revidere tekniske byggeforskrifter så det blir lettere å gjennomføre prosjekter som frem-
1550 mer god arealbruk, klimavennlighet og nyskapende, bærekraftige boformer.
- 1551 • Øke statlige innovasjonsmidler til sosiale og bærekraftige bygge- og boligprosjekter.
- 1552 • Vurdere en andel prisregulerte boliger og andre tiltak for å dempe prispresset i de større byene.
- 1553 • Utrede virkemidler for å begrense boligspekulasjon som husleietak og andre tiltak.
- 1554 • Støtte forskning på lavteknologiske byggeløsninger for enklere bygging og drift.
- 1555 • Stille krav om grøntområder og levende fellesarealer i alle boligområder.
- 1556 • Samarbeide med kommuner om å endre belastede boområder og legge vekt på lokal tilhø-
1557 righet og medvirkning, synlig miljøoppustning, bedre livskvalitet og bedre levekår.
- 1558 • Stille krav om grønne tak og vegger eller installasjon av solcellepaneler på nye bygg i byer
1559 og tettsteder der dette er hensiktsmessig.

1560 *Les mer om De Grønnes boligpolitikk i kapittelet "Skatter og avgifter".*

1561 KOLLEKTIVTRANSPORT OG JERNBANE

1562 Transport er en av de største kildene til klimagassutslipp, forurensing, støy og naturinngrep.
1563 For å redusere miljøskadene er det viktig å reversere veksten i selve omfanget av transport blant
1564 annet gjennom en helhetlig arealplanlegging.

1565 Vi vil gjøre kollektivreisen til ryggraden i Norges transportsystem. Skal vi lykkes med å innfri
1566 forpliktelsene vi har påtatt oss i Paris-avtalen, må vi investere mye i en omlegging av transport-
1567 sektoren i årene som kommer. Kollektivtransporten må bli langt mer miljøvennlig og tilby at-
1568 traktive kollektivtjenester tilpasset det lokale befolkningsgrunnlaget, både i byene og i distriktet.
1569 Staten må premiere de storbyområdene som er villige til å forplikte seg til å redusere biltrafik-
1570 ken og bymiljøavtalene og miljøtransportpakkene for distriktene må brukes aktivt. Skal Norge
1571 lykkes med det grønne skiftet, må vi skape gode løsninger for hele landet gjennom insentiver og
1572 støtteordninger som bidrar til bærekraftig mobilitet der folk bor.

1573 De Grønne vil prioritere det som kan gi rask reduksjon i flytrafikk mellom de store byene og
1574 reduksjon av bilkjøring i byregioner. Toget skal være det foretrukne transportmiddelet på lange
1575 og
1576 mellomlange reiser, og til det nære utland som Stockholm og København. Da må reisetiden mellom
1577 de store byene kortes ned og antall avganger øke. For De Grønne er det viktig å sikre raskest
1578 mulig utbygging og et best mulig tilbud fremfor stadige omorganiseringer av jernbanesektoren.

1579 **De Grønne vil:**

- 1580
- 1581 • Ferdigstille Intercity-utbyggingen på Østlandet og starte byggingen av ny jernbanetunnel
- 1582 gjennom Oslo.
- 1583 • Bygge dobbeltspor på Trønderbanen, Vossebanen og Jærbanen.
- 1584 • Gjøre alle jernbanestrekninger utslippsfrie.
- 1585 • Gjennomføre en mulighetsstudie av bærekraftige transportløsninger i Nord-Norge, her-
- 1586 under Nord-Norge-banen og sentrumsregionen rundt Tromsø.
- 1587 • Redusere reisetiden med tog mellom Oslo-Bergen og Oslo-Trondheim til maks fire timer
- 1588 og Oslo-Stavanger til maks seks timer innen 2025.
- 1589 • Bygge ut høyhastighetsbane mellom de store byene.
- 1590 • Forbedre utenlandsforbindelsene med jernbane, spesielt Oslo-Stockholm og Oslo-Køben-
- 1591 havn.
- 1592 • Styrke tilbudet og redusere prisen på alle nattogstrekninger.
- 1593 • Evaluere erfaringene med jernbanestrekningene som konkurranseutsettes i "trafikkpakke 1"
- 1594 før flere strekninger eventuelt konkurranseutsettes.
- 1595 • Fjerne merverdiavgiften på kollektivreiser.
- 1596 • Bruke CO₂-avgift fra tungtransport til et fond for raskere innfasing av utslippsfrie varebiler
- 1597 og busser, etter modell av NO_x-fondet.
- 1598 • Finansiere minst 80 prosent av store kollektivinvesteringer i storbyene.
- 1599 • Premiere storbyer som reduserer biltrafikken med økte drifts- og investeringsmidler til
- 1600 kollektivtransport.
- 1601 • Innføre en belønningsordning for fylkeskommuner som gjør det lettere å teste ut og eta-
- 1602 blere nye tilbud og nye typer kollektivtransport i distriktene.
- 1603 • Stimulere til raskest mulig innfasing av utslippsfrie kollektivtransport
- 1604 • Innføre et nasjonalt ungdomskort som kan brukes på buss, ferge og tog.
- 1605 • Støtte prøveprosjekter og endre regelverk for å åpne for selvkjørende busser.
- 1606 • Stimulere til miljøvennlige arbeidsreiser gjennom gunstige skatteregler for ansatte og bedrifter.
- 1607 • Gjennomføre prøveprosjekter med mer fleksibel kjernetid på statlige kontorarbeidsplasser i
- 1608 storbyområder for å utnytte kapasiteten i kollektivnettet bedre.

1609 VEITRAFIKK

1610 Bilen vil fortsette å ha en viktig plass i det norske transportsystemet. Derfor må vi starte

1611 en rask omlegging til en utslippsfri veitrafikk. Omleggingen til utslippsfrie personbiler bør
1612 fortrinnsvis skje ved at folk velger en nullutslippsbil når de uansett skal bytte bil. Derfor vil De
1613 Grønne føre en politikk som sikrer en raskest mulig utfasing av salget av nye fossilbiler. For at
1614 nullutslippskjøretøyer skal bli et reelt alternativ i hele landet må det offentlige bidra til massiv
1615 utbygging av energistasjoner de neste årene. Det skal lønne seg å velge miljøvennlig, derfor må
1616 det alltid være billigere å velge en utslippsfri bil.

1617 Vi trenger gode, trygge veier. De Grønne vil prioritere vedlikehold, trafikksikkerhet, prosjekter
1618 som leder trafikk utenom tettbygde strøk og nødvendige utbedringer av veinettet. Dette skal
1619 kombineres med vår politikk for smart arealplanlegging, kollektivnett, sykkelveier og fotgjen-
1620 gere. Da blir det lettere å komme seg frem for de som må bruke bil og vi får tryggere veier.
1621 Den samlede veksten i biltrafikk må opphøre og veitrafikken må reduseres over hele landet,
1622 særlig i storbyene. Privatbiler har i altfor mange år har lagt premissene for by- og tettstedsut-
1623 vikling. Det har ført til både høye klimagassutslipp, lange køer og stor, lokal luftforurensing. Vi
1624 legger prinsippet om at forurenser skal betale til grunn og støtter tids- og miljødifferensierte
1625 bompenger i storbyområdene.

1626 **De Grønne vil:**

1627

1628 • Etablere en bygdemiljøpakke for miljøvennlig transport i distriktskommuner med tiltak
1629 som leasingstøtte for el-bil, distriktsvennlig pendlerfradrag og storskala utbygging av lade-
1630 stasjoner.

1631 • Utbedre eksisterende veier med tanke på trafikksikkerhet fremfor å bygge store nye veian-
1632 legg mellom landsdelene.

1633 • Innføre en ordning med klimabelønning der inntektene fra enkelte miljøavgifter som for
1634 eksempel økte bensinavgifter deles direkte ut igjen til innbyggerne.

1635 • Gå mot kapasitetsøkende motorveitbygginger i storbyområdene.

1636 • Legge til rette for innfartsparkering ved kollektivknutepunkt med lett tilkomst til byer og
1637 tettsteder.

1638 • Flertallet: Redusere biltrafikken i storbyområdene med minst 20 prosent i løpet av stor-
1639 tingsperioden.

1640 **DISSENS: Et mindretall ønsker å endre punktet over til:** Redusere biltrafikken i storby-
1641 områdene med minst 20 prosent i løpet av stortingsperioden og en tredel innen 2030, og
1642 med 10 prosent utenfor storbyområdene innen 2030.

1643 • Bygge ut et sammenhengende ladenett i hele Norge innen 2019, og prioritere at infra-
1644 strukturen i distriktene bygges ut slik at nullutslipp blir et reelt alternativ så fort som mulig.

1645 • Redusere den generelle hastigheten i tettbygde strøk fra dagens 50 km/t til 40 km/t, og til
1646 30 km/t i byområder med blandet trafikk og rundt skoler og barnehager.

1647 • Gjennomføre hyppigere fartskontroller på ulykkesbelastede strekninger.

1648 • Omdisponere veiareal til kollektivfelt og miljøfelt på viktige innfartsårer til storbyene.

1649 • Fase ut salg av nye fossile personbiler innen 2020, og fossile varebiler og busser innen 2025.

1650 **DISSENS: Et mindretall ønsker å erstatte teksten i punktet over med følgende tekst:**

1651 Fase ut salg av fossile personbiler, med mål om at ni av ti nye biler som selges i Norge skal
1652 være nullutslippsbiler innen 2020.

1653 • Videreføre fordelene for utslippsfrie kjøretøy inntil de er konkurransedyktige.

1654 • Trappe opp avgiftene på fossilt drivstoff.

1655 • Gi insentiver til bruk av bildeling og tilsvarende ordninger.

1656 • Stille krav om utslippsfrie kjøretøy i offentlige kontrakter og anbud.

1657 • Tilrettelegge for prøveprosjekter med selvkjørende biler og busser.

1658 • Gjennomføre en forsøksordning med høyere vrakpant for fossilbiler dersom man kjøper
1659 utslippsfri bil eller elsykkel.

1660 • Stille krav om utslippsfrie drosjer.

1661 *Les mer om tiltak for å redusere klimagassutslipp fra veitrafikken i kapittelet "Klimaet på jorden".*

SYKKEL OG GANGE

1662

1663 De Grønne vil at flest mulig skal kunne gå og sykle til sine daglige gjøremål. Det må være et
1664 trygt, lettvt og raskt alternativ. Virkemidler og verktøy for planlegging av gang- og sykkelveier
1665 må i større grad ta hensyn til de myke trafikantenes behov. Det krever god planlegging, større
1666 investeringer, og prioritering av arealer i tettbygde strøk. Vi vil belønne offensive klima- og mil-
1667 jøkommuner med statlige bidrag som støtter opp om kommunenes egne ambisjoner og støtte
1668 utbygging av sykkelveinett, ekspressykelveier, trygge gang- og sykkelveier og skoleveier.

1669 De Grønne vil:

1670

- 1671 • Doble sykkelandelen i løpet av fire år.
- 1672 • Gjennomføre en storstilt utbygging av gang- og sykkelveier.
- 1673 • At staten skal fullfinansiere sammenhengende ekspressykelveier i byer og byregioner.
- 1674 • Trappe opp bevilgninger til drift og vedlikehold av gang- og sykkelveier.
- 1675 • Stimulere til opprettelse av bilfrie sentrum i byer og tettsteder blant annet gjennom by- og
1676 bygdemiljøpakker.
- 1677 • Legge til rette for "snarveier" for gående og syklende, slik det er gjort i Trondheim.
- 1678 • Håndheve forbudet mot nye bilbaserte kjøpesentre.
- 1679 • Bygge sykkelhotell på alle store jernbanestasjoner.
- 1680 • Samordne bysykkelordningene nasjonalt slik at folk kan bruke bysykkel i den byen de besøker.
- 1681 • Innføre momsfristak på el-sykler og legge til rette for flere ladepunkter for el-sykler.
- 1682 • Legge til rette for at fotgjengerfelt og sykkelveier i større grad skal være adskilt.
- 1683 • Jobbe for å fullfinansiere all viktig infrastruktur, inkludert kollektivtransport og bysykler
1684 uten reklame.

SJØTRANSPORT

1685

1686 Norge har gode forutsetninger for å bli verdensledende på miljøvennlig og effektiv skipsfart.
1687 Sjøtransport har et stort potensiale for å ta en større del av både godstransporten og person-
1688 transporten i Norge. Kystfylkene har naturlige forbindelser som bør utnyttes i større grad enn i dag.
1689 Der det er mulig bør hurtigbåter og båttaxier med nullutslipp bli en del av kollektivtransporten.

1690 En grønn omstilling av sjøtransporten gir store muligheter for norsk maritim næring. Utslipps-
1691 frie fartøy og nullutslippsteknologi kan bli en viktig eksportartikkel og vil bidra til økt sysselsetting
1692 langs kysten. Det vil ta noe tid før all sjøtransport er basert på nullutslippsteknologi. Derfor er
1693 det viktig å sette i gang tiltak i den eksisterende flåten som vil redusere klimagassutslipp på kort sikt.

1694 De Grønne vil:

1695

- 1696 • Samarbeide med den maritime næringen om å gjøre Norge til verdens første utslippsfrie
1697 sjøfartsnasjon, og etablere Marinova som pådriver for en framtidsetta skipsindustri.
- 1698 • Stille krav om utslippsfrie ferger på alle fergestrekninger.
- 1699 • Satse på forskning og grønn teknologiutvikling for all skipsfart.
- 1700 • Etablere tilskuddsordning for elektrifisering av fiskeflåten.
- 1701 • Bevilge midler til forskning knyttet til å utvikle fremtidens nærskipsfart.
- 1702 • Innføre en vrakpantordning for skip som byttes ut med utslippsfrie skip.
- 1703 • Satse på landstrøm for å kutte klimagassutslipp og bedre luftkvaliteten i norske byer.

1704

LUFTTRANSPORT

1705 Flytrafikken vokser raskt og bidrar til store CO₂-utslipp. De Grønne vil bygge ut jernbanen og
1706 på den måten redusere behovet for flyreiser. Samtidig vil vi jobbe aktivt for å redusere utslippe-
1707 ne fra flytrafikken. De Grønne mener flytrafikkens kostnader må dekkes gjennom billettprisene,
1708 ikke subsidieres ved sprit- og tobakksalg gjennom taxfree-ordningen.

1709 **De Grønne vil:**

1710

- 1711 • Redusere trafikken på norske flyplasser med 30 prosent innen 2030.
- 1712 • Øke avgiftene på forurensende flyreiser kraftig for å redusere flytrafikk og stimulere til
1713 utvikling av utslippsfrie løsninger.
- 1714 • Gå mot kapasitetsutvidelse på norske flyplasser.
- 1715 • Avvikle ordningen med taxfreesalg på flyplasser.
- 1716 • Stimulere til bruk av fornybart drivstoff i flytrafikken.
- 1717 • Redusere karbonutslipp ved å stille krav om mer effektive ned- og oppstigningsprosedyrer.
- 1718 • Starte en mulighetsstudie av utslippsfri lufttransport, spesielt med henblikk på regioner
1719 hvor annen transport ikke er tilgjengelig i dag.
- 1720 • Arbeide for at all flytrafikk inkluderes i nasjonale og internasjonale klimaregnskap.

1721 *Les mer om tiltak for å redusere klimagassutslipp fra lufttransporten i kapittelet "Klimaet på jorden".*

1722

GRØNN VARETRANSPORT

1723 Effektiv transport av gods er viktig for konkurranseevnen til norsk næringsliv. Å flytte mer gods
1724 fra vei til bane og sjø vil redusere klimautslipp betraktelig og bidra til økt trafiksikkerhet. Det
1725 er samfunnsøkonomisk lønnsomt, men krever politisk vilje. De Grønne vil sørge for at satsing
1726 på jernbane og teknologiutvikling innen transport raskt kan bidra til effektiv, miljøvennlig
1727 varetransport.

1728 **De Grønne vil:**

1729

- 1730 • Kutte utslippene fra godstrafikken med minst 50 prosent innen 2030.
- 1731 • Følge opp stortingsvedtaket om å overføre gods til bane og sjø, fase inn utslippsfrie kjøre-
1732 tøy og skip, og redusere transportvolumet.
- 1733 • Utnytte potensialet som høyhastighetsbane for persontrafikk gir for gods på eksisterende
1734 bane.
- 1735 • Prioritere utbygging av godsterminaler, godshavner og effektive omlastingssentraler.
- 1736 • Satse på nullutslippslastebiler med mål om at 50 prosent av lastebilene skal være utslipps-
1737 frie i 2025.
- 1738 • Etablere et CO₂-fond for utvikling av nullutslippsteknologi for tungtransport, varebiler og
1739 busser.
- 1740 • Iverksette tiltak som raskt gir økt kapasitet på banenettet.
- 1741 • Etablere en betalingsløsning for obligatorisk bombrikke for nyttetransport for å sikre lik
1742 konkurranse i transportnæringen.
- 1743 • Styrke ordninger for å redusere risiko og etableringskostnader og beskytte oppstartsfasen
1744 for leverandører av miljøvennlig godstransport.

UTDANNING OG KOMPETANSE

1745 Trygge og selvstendige mennesker må ha kompetanse til å utvikle seg, delta, påvirke og skape.
1746 Det er menneskene og fellesskapet som må løse utfordringene vi står overfor. De Grønnes
1747 utdanningspolitikk møter samfunnets fremtidige behov og enkeltmenneskets behov for å ta
1748 ansvar og skape glede for seg selv og andre.

1749 Kunnskap er en drivkraft for det grønne skiftet og grunnlag for et bærekraftig samfunn. I et
1750 høyteknologisk og globalt samfunn vil kravene til omstillingsevne og kompetanse stadig være
1751 høyere. Samtidig vil mangfoldet av bransjer og yrker kreve flere typer kompetanse og forutset-
1752 te samarbeid og respekt for ulike ferdigheter. Kravene til kompetanse er i stadig endring og
1753 kravet til omstilling blir stadig høyere.

1754 De Grønne ønsker et sterkt offentlig utdanningssystem der alle har lik rett til god utdanning.
1755 Vi mener en begrenset andel ideelle og private aktører kan bidra til større mangfold og derfor
1756 er et positivt supplement i barnehagen og skolen, så lenge det ikke går på bekostning av det
1757 offentlige tilbudet.. Høyere utdanning skal være basert på gratisprinsippet og De Grønne vil gå
1758 mot alle forsøk på å fravike dette.

1759 Ett av skolens viktigste formål må være å hjelpe barn og unge til å bli trygge og selvstendige
1760 mennesker med gode forutsetninger for å mestre utfordringene livet byr på. Livsmestring må
1761 derfor løftes frem i skolen. Sammen med oppvekst- og helsepolitikken, er dette vårt viktigste
1762 grep mot utenforskap, dårlig helse og lav deltakelse. Barnehagen, skolen og oppvekstmiljøet
1763 ellers må gi trygge rammer for lek og læring. Samtidig må det legges til rette for minst en time
1764 fysisk aktivitet daglig, noe som kan oppnås gjennom varierte arbeidsmåter. Alle skal oppleve
1765 mestring og bli i stand til å ta mest mulig ansvar for seg selv og omgivelsene sine.

BARNEHAGE

1766

1767 Barnehagen er viktig for mange barns oppvekst og som første steg i utdanningssystemet. Barn
1768 skal ha rett til et trygt og godt miljø å leke og utvikle seg i. De Grønne vil styrke barnehagen
1769 som et sted for fri lek og læring i kultur, natur og mangfold. Politikk for helse, oppvekst og gode
1770 lokalsamfunn berører også barnehagepolitikken. Barnehagen skal være med på å legge grunn-
1771 laget for et godt liv og livslang læring. Ansatte i barnehagen er viktige forvaltere av et samfunn
1772 det er godt å leve i. Helsepolitikk, oppvekst- og familiepolitikk må vektlegge oppholds- og
1773 arbeidsvilkår i barnehager og skoler, og bygninger og utearealer bidra til god fysisk og psykisk
1774 helse.

1775 De Grønne vil:

1776

- 1777 • Sørge for nok barnehageplasser til dem som ønsker det, med løpende opptak etter at barnet
1778 har fylt ett år.
- 1779 • Øke andelen barnehagelærere i barnehagen.
- 1780 • At kartlegging i barnehagen skal være begrenset og underlagt prinsippet om barnets beste.
- 1781 • Beskytte barns personvern ved å begrense barnehagers plikt og rett til å lagre opplysninger
1782 om barna.
- 1783 • Styrke samarbeidet mellom barnehagen, andre offentlige institusjoner og frivillige og
1784 ideelle aktører.
- 1785 • Støtte barnehager slik at flest mulig får tilgang på utearealer med gress, trær og andre
1786 naturtyper, og gi fri lek, natur og kulturopplevelser stor plass i barnehagen.
- 1787 • Styrke barnehagen og skolen som forvalter av vår felles kultur, blant annet gjennom den
1788 naturlige og kulturelle skolesekken.
- 1789 • La barnehagen være en integrert og aktiv del av lokalsamfunnet.
- 1790 • Jobbe for mer økologisk, lokalprodusert og sunn mat i barnehagen.
- 1791 • Øke kompetansen hos ledere slik at de kan bidra til å skape et inkluderende sosialt miljø.
- 1792 • Videreføre kontantstøtten, med vilkår om at redusert arbeidstid fordeles mellom foreldrene
1793 etter en reell tredeling, slik vi også ønsker for foreldrepermisjonen.

EN SKOLE FOR ALLE

1794

1795 Skolen skal gi grunnleggende kompetanse, holdninger og verdier som den enkelte og samfunnet
1796 trenger og vil ha glede av. De Grønne vil at skolen skal gi alle muligheten til å delta i fellesska-
1797 pet med livsmestring, læringsglede, kritisk tenkning og evne til problemløsning. Den generelle
1798 delen av læreplanen har et solid verdisett for mennesker og natur som må videreføres og styrkes.

1799 Dyktige lærere er avgjørende for elevenes læringsutbytte. Lærere og veiledere må ha tid og
1800 frihet til å møte den enkelte elev sitt potensial og behov. Et godt læringsmiljø er viktig i seg selv
1801 og dessuten en forutsetning for læring og utvikling. De Grønne vil sørge for at vi har nok lære-
1802 re, med god tilgang på videreutdanning og at lærerne støttes av en ledelse, lærerteam og andre
1803 fagfolk som kan følge opp miljø og helse.

1804 Barn og unge tilbringer store deler av hverdagen i barnehagen, skolen og SFO. De Grønne er
1805 villige til å bruke større ressurser på å sikre et skole- og barnehagetilbud av høy kvalitet, men
1806 ønsker ikke heldagsskole med lengre skoledag. Barn og unge skal ha mulighet til å lære og
1807 oppleve mestring også utenfor skolen.

1808 De Grønne vil sørge for at rammeverket er forankret i et helhetlig menneskesyn og kan ivareta
1809 mangfoldet av elever. Fravær, frafall og lite læring kan bare forebygges ved å gjøre skolen bedre
1810 for flere. Politikerens ensidige krav til målstyring, testing og rapportering innskrenker det peda-
1811 gogiske handlingsrommet, fremmer pugging og overfladisk læring og hindrer skolene i å ivareta
1812 hele samfunnsoppdraget sitt. De Grønne vil fremme dybdelæring med forståelse, læringsglede
1813 og faglig skoleledelse. Læring må skje i varierte, virkelighetsnære omgivelser og ta utgangs-
1814 punkt i barn og unges iboende evne og vilje til å lære og utvikle seg. Det vil vi legge til rette for
1815 gjennom en friere og mer verdibasert skolepolitikk.

1816 **De Grønne vil:**

- 1817
- 1818 • Videreføre og styrke det økologiske og medmenneskelige verdisetet i læreplanen og støtte
1819 opp om Ludvigsen-utvalgets vektlegging av bærekraftig utvikling, kritisk tenkning, demo-
1820 krati og medborgerskap, det flerkulturelle samfunnet og folkehelse og livsmestring.
- 1821 • Gi rom til praktiske arbeidsmåter i alle fag ved å legge til en sjette grunnleggende ferdig-
1822 het: praktiske ferdigheter.
- 1823 • Ikke utvide skoledagen utover dagens timetall og si nei til heldagsskolen for å sikre barns fritid.
- 1824 • Øke elevmedbestemmelse og elevrådenes involvering i den pedagogiske planleggingen av
1825 skolehverdagen.
- 1826 • Gi lærerne mer tid til å være lærere ved å redusere krav til rapportering, dokumentasjon og
1827 testing.
- 1828 • Ha praktiske, estetiske og IKT-rettede valgfag med høy kvalitet fra 5. trinn.
- 1829 • At det på første trinn på barneskolen skal prioriteres læringsglede og fri lek fremfor fags-
1830 pesifikke kompetansemål.
- 1831 • Styrke skole-hjem-samarbeid og spesialundervisning på 1.-4. trinn for å sikre tidlig innsats.
- 1832 • Likestilling av alle fag ved trekk til eksamen, og utrede en overgang til mappevurdering
1833 som alternativ til tradisjonell eksamen.
- 1834 • Gi alle elever opplæring i programmering i løpet av grunnskolen.
- 1835 • Sikre god tilgang på uteområder og alternative læringsarenaer, og ressurser til å bruke disse
1836 i undervisningen.
- 1837 • Øke antall helsesøstre og andre yrkesgrupper på skolen og styrke samarbeidet mellom
1838 skolehelsetjenesten og helsevesenet for unge.
- 1839 • Innføre en nasjonal norm for antall elever per lærer i en kommune for å sikre tilpasset
1840 opplæring etter den enkelte elev sine styrker, interesser og utfordringer.
- 1841 **DISSENS: Et mindretall ønsker å stryke punktet over**
- 1842 • Videreføre tilbudet om videreutdanning for lærere.
- 1843 • Ha fullverdige utstyrsparke og gode læringsarenaer i praktiske, estetiske og IKT-rettede fag.
- 1844 • Støtte prøveprosjekter med skolestart senere på dagen.
- 1845 • Sørge for tid og ressurser til et mer variert matematikkfag.
- 1846 • Styrke arbeidet med livsmestring i skolen for å gi et enda bedre grunnlag for selvtilit, helse
1847 og livskvalitet gjennom hele livet.
- 1848 • Beholde adgangen til å etablere ikke-kommersielle private skoler med pedagogisk, faglig
1849 eller religiøs profil.

1850 FAG- OG YRKESKOMPETANSE

1851 De Grønne vil føre en politikk for fag- og yrkesopplæringen som sørger for at vi har god
1852 rekruttering til avgjørende oppgaver og næringer i fremtiden. Både dimensjoneringen av
1853 opplæringstilbudet og innholdet i opplæringen må tilpasses de enkelte næringenes behov og
1854 samfunnets stadig raskere utvikling. Ikke minst må yrkeskompetansen utvikles i takt med næ-

1855 ringslivets økende bidrag til bærekraftig utvikling av samfunnet vårt.

1856 Kompetansekrav, teknologi og arbeidsmarkedet vil stadig være i endring og yrkesutøverne må
1857 få ta del i denne utviklingen. Elever må få en virkelighetsnær opplæring som gir mulighet til
1858 å lære yrkesutøvelsen skikkelig. Da er dybdelæring, spesialisering og mulighet til å prøve seg
1859 avgjørende. Mestring av faget sitt er det beste utgangspunktet for tverrfaglighet, kreativitet,
1860 innovasjon og omstilling både under opplæring og i arbeidslivet. Dette krever nært samarbeid
1861 med næringsliv og fagmiljøer og fleksibilitet i organiseringen av fag- og yrkesopplæringen.

1862 **De Grønne vil:**

1863

- 1864 • Ha mer fleksibel og tilpasset fordeling av læretiden i bedrift i hele opplæringstiden.
- 1865 • Tilby mer spesialisering på vg1 og åpne for at fylkeskommuner kan samarbeide om opp-
1866 læringstilbud på spesielle fagområder.
- 1867 • Videreføre og styrke arbeidet med yrkesretting av fellesfagene.
- 1868 • Få flere til å fullføre videregående opplæring ved å gjøre det enklere å ta omvalg og å ta
1869 fag- og yrkesopplæring senere i livet .
- 1870 • Bevare fagskolenes egenart som videreutdanning og spesialisering bygget på fag- og yrkesopp-
1871 læring.
- 1872 • Øke andelen undervisere på yrkesfag med både yrkes- og pedagogisk kompetanse.
- 1873 • Legge til rette for at skole, bedrifter og nærmiljø tilbyr opplæring som ivaretar lokale res-
1874 surser og tradisjoner og det lokale næringslivets etterspørsel.
- 1875 • Stille kompetanse- og kvalitetskrav til instruktører og oppfølgingen av læreplanen for
1876 fagopplæring i bedrift.
- 1877 • Fjerne arbeidsgiveravgiften på lærlinger og øke lærlingtilskuddet i statsbudsjettet.
- 1878 • Stille strengere krav i offentlige anbud om bruk av lærlinger og fagarbeider, samt fjerne
1879 arbeidsgiveravgiften på lærlinger.
- 1880 • Sikre finansiering til videregående skoler, fagskoler og folkehøgskoler innen økologiske
1881 eller andre bærekraftige fagområder.
- 1882 • Gi fullt utstyrsstipend til elever på yrkesfaglige linjer.
- 1883 • Gjennomgå rådsstruktur og styringsorganer i fag- og yrkesopplæringen nasjonalt og regio-
1884 nalt, for å sikre at opplæringen blir mer relevant for elever og samfunn.

1885 **FORSKNING OG HØYERE UTDANNING**

1886 De Grønne vil satse på forskning som bidrar til det grønne skiftet og gjør samfunnet vårt
1887 varmere, klokere og bærekraftig. Forskning og kunnskap skaper et viktig grunnlag for kvaliteten
1888 på velferd, offentlige tjenester og omstilling i næringslivet. En aktiv forskningspolitikk sikrer
1889 også god forvaltning av kulturarven, opprettholdelse av det sosiale fellesskapet og samfunnsso-
1890 lidariteten. De Grønne vil sikre gode, langsiktige rammer for forskningen slik at kunnskapen
1891 forvaltes effektivt og godt, og kan formidles videre fra forskerne.

1892 Krav til samfunnsnytte og produktivitet alene skal styre forskningen. Kunnskap er et viktig
1893 mål i seg selv. De Grønne vil både ha grunnforskning og annen forskerstyrt kunnskapsutvik-
1894 ling i tillegg til tematisk styring for å sikre at samfunnet utvikler den kunnskapen vi trenger.
1895 Forskning og innovasjon må integreres godt og være et aktivt virkemiddel for næringsliv og
1896 offentlige institusjoner.

1897 Kunnskap er en viktig drivkraft for samfunnsutviklingen og en forutsetning for deltakelse, like-
1898 stilling og demokrati. De Grønne vil verne om gratisprinsippet og alle sin tilgang til utdanning.

1899 Vi vil også sikre at profesjonsutdanningene spesielt utvikles og defineres av oppdatert kunnskap
1900 og samfunnets behov.

1901 **De Grønne vil:**

1902

- 1903 • Bevare gratisprinsippet i høyere utdanning.
- 1904 • Øke nivået på studiestøtten.
- 1905 • Bygge minst 3000 studentboliger per år inntil behovet er dekket.
- 1906 • Øke støtten til forskning som skal bidra til mer bærekraftig utvikling i næringslivet og offentlig sektor.
- 1907
- 1908 • Styrke friheten til universiteter og høyskoler ved å øke grunnbevilgningen og utjevne forskjeller i finansieringsordningen.
- 1909
- 1910 • Øke grunnbevilgningen for instituttsektoren.
- 1911 • Endre finansieringsmodellen for universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter for å stimulere til økt samarbeid.
- 1912
- 1913 • Sikre langsiktig og forutsigbar finansiering av forskningsmiljøer.
- 1914 • Fremme økt bruk av rammeavtaler til forskning for offentlig sektor.
- 1915 • Sikre at anonymiserte data og publikasjoner fra offentlig finansierte institusjoner er allment tilgjengelige.
- 1916
- 1917 • Gjøre det enklere for ansatte i profesjonsutdanninger å kombinere stillingen med arbeid i relevant bransje.
- 1918
- 1919 • Satse særlig på forskning som fremmer det grønne skiftet og som bidrar til innovasjon i næringer Norge har særlige konkurransefortrinn.
- 1920
- 1921 • Stimulere til et mer målrettet samarbeid mellom det offentlige og forskningsmiljøer for å bidra til kunnskapsbaserte beslutningsprosesser.
- 1922
- 1923 • Belønne formidlingsaktiviteter utover publisering som tilgjengeliggjør forskning til befolkningen, ved å revidere tellekantsystemet (publiseringsindikatoren).
- 1924

1925 *Les mer om De Grønnes satsinger på forskning i "Forskning, innovasjon og teknologi".*

ARBEID OG VELFERD

-
- 1926 De grønne vil skape et arbeidsliv med en sunn balanse mellom arbeid og fritid, der vi deler mer
1927 på arbeidet ved å redusere arbeidstiden. I dag stenges mange mennesker ute fra arbeidslivet,
1928 mens andre jobber så mye at de opplever stress og tidsklemme. Hele samfunnet vil tjene på
1929 et arbeidsliv hvor man ikke slites ut av lange arbeidsdager og tøffe arbeidsvilkår. Samtidig vil
1930 miljøet tjene på at vi prioriterer kortere arbeidstid fremfor økt kjøpekraft og mer forbruk.
- 1931 Arbeidslivet gjennomgår en stor endringsprosess. Oljeavhengige næringer skal avvikles
1932 samtidig som arbeidsplasser forskyves over til varige, bærekraftige næringer. Ny teknologi
1933 bidrar dessuten til at arbeidsoppgaver vil bli utført på nye måter innenfor mange næringer. Den
1934 grønne omstillingen krever derfor en aktiv innsats for å gjøre kompetanse anvendelig på tvers
1935 av næringer.
- 1936 Selv om det legges godt til rette for deltakelse i arbeidslivet, så må vi erkjenne at lønnet arbeid
1937 ikke alltid er det beste alternativet. For mange vil det være perioder i livet hvor lønnet arbeid er
1938 mindre aktuelt. Det kan skyldes nedsatt arbeidsevne, alder, store omsorgsoppgaver i familien
1939 eller annet. De Grønne vil legge til rette for at de som ikke deltar i lønnet arbeid likevel kan bi-
1941 dra til fellesskapet gjennom frivillig innsats dersom de ønsker det. Dette kan gjøres ved å styrke
1942 frivillighetsnettene eller etablere egne sentre i lokalmiljøet hvor beboerne kan møtes for
felles organisering av omsorgsoppgaver eller utføre nabo-tjenester uten vederlag.
- 1943 De Grønne vil videreutvikle og forbedre velferden og det sosiale sikkerhetsnettet i Norge. Alle
1944 skal ha like muligheter i livet uansett bakgrunn. Et solidarisk velferdssamfunn med en sterk,
1945 offentlig velferdsstat skal sikre alle innbyggere et verdig liv uten fattigdom. Da må velferds-
1946 tjenestene tilpasses endringer i befolkningens aldersfordeling, familieformer, språk og tradi-
1947 sjoner. Teknologiske hjelpemidler må anvendes slik at livskvaliteten bevares for de som mottar
1948 velferdstjenester.

ARBEIDSLIVET

1949

1950 Det er et mål at flest mulig skal ha lønnet arbeid, og at de skal trives i jobben sin. De Grønne
1951 vil verne om grunnleggende rettigheter i arbeidslivet, som fast ansettelse og innflytelse over eget
1952 arbeid. Vi vil bekjempe arbeidsledighet gjennom en rask og målrettet omstilling fra et oljeav-
1953 hengig til et bærekraftig samfunn. Den grønne omstillingen krever at vi legger vekt på både
1954 utvikling og omstilling av kompetanse.

1955 Den norske modellen har gitt oss et velfungerende arbeidsliv. De Grønne vil at vi fortsatt skal
1956 ha aktive arbeidslivsorganisasjoner, en sterk arbeidsmiljølov og et godt samarbeid mellom partene
1957 i arbeidslivet og staten. Dette samarbeidet bidrar til at vi fortsatt har produktive og innovative
1958 bedrifter som ivaretar sitt samfunnsansvar. Det legger også til rette for gjensidig tillit mellom partene.

1959 Samarbeidet i arbeidslivet bidrar også til å hindre sosial dumping og til å lette inngangen til ar-
1960 beidslivet for de som trenger ekstra hjelp og støtte. De Grønne har en målsetning om å redusere
1961 normalarbeidstiden for å bidra til redusert forbruk og et mer inkluderende arbeidsliv. Kortere
1962 arbeidstid gjør at flere kan dele på arbeidet og at færre sliter seg ut på arbeidsplassen.

1963 De Grønne vil utvikle arbeidslivet etter fremtidens behov for omstilling. Vi vil satse på
1964 forskning og innovasjon som gir varige arbeidsplasser over hele landet. Vi skal legge til rette for
1965 de arbeidsplassene som kan skapes innen bioøkonomi, offentlige og private tjenester, handel,
1966 håndverk, industri og kultur. Vi vil også jobbe for etablering av mange nye virksomheter som
1967 kan bidra til å utvikle det fornybare samfunnet.

1968 De Grønne vil arbeide for et arbeidsliv uten diskriminering. Tilgangen til en jobb skal være ba-
1969 sert på kompetanse, og ikke på kjønn, alder, funksjonsevne eller etnisitet. Vi ønsker å få utredet
1970 vilkår for at statsborgere fra land utenfor EU-land skal sikres samme vilkår som EU-borgere
1971 når det gjelder midlertidig arbeidstillatelse. Dette vil kunne redusere omfanget av svart arbeid,
1972 og vil gi økte skatteinntekter fordi disse personene kan utføre arbeid innenfor bransjer hvor
1973 det er liten tilgang på norsk arbeidskraft. Samtidig må vi sikre at det reageres sterkt mot svart
1974 arbeid og overtredelser av arbeidsmiljøloven.

1975 De Grønne vil:

1976

1977 • Videreføre prinsippet om allmenngjøring av tariffavtaler.

1978 • Styrke arbeidsmiljølovens bestemmelser om fast ansettelse, også for ansatte i vikarbyrå.

1979 • Jobbe for å redusere arbeidstiden for heltidsarbeid slik at redusert arbeidstid i hovedsak
1980 erstatter reallønnsøkning.

1981 **DISSENS: Et mindretall ønsker å stryke punktet over.**

1982 • Utvide den lovfestede retten til deltidsarbeid til å gjelde for flere arbeidstakere med om-
1983 sorgsansvar, eventuelt også andre grupper dersom det viser seg å være behov for det.

1984 • Legge til rette for økt medeierskap på arbeidsplassen.

1985 • Flytte flere statlige arbeidsplasser ut av Oslo.

1986 • Arbeide aktivt mot diskriminering i arbeidslivet.

1987 • Styrke tiltak mot svart arbeid og arbeidskriminalitet.

1988 • Utrede vilkår for at personer med statsborgerskap i land utenfor EU skal kunne gis samme
1989 vilkår for midlertidig arbeidstillatelse som EU-borgere.

1990 • Åpne for uføretrygding i mindre brøker enn 50 prosent.

1991 • Praktisere prinsippet om lik lønn for arbeid av lik verdi og utrede ulike lønnsutjevne-
1992 tiltak til fordel for kvinnedominerte yrker.

1993 • Prioritere næringer der Norge har konkurransefortrinn.

1994 • Sikre at kapital reinvesteres i nye arbeidsplasser.

1995 • Gjennomføre flere prøveprosjekter med redusert arbeidstid.

- 1996 • Støtte arbeidsgivere som iverksetter ekstraordinære tiltak for kompetanseheving i grønne
- 1997 fag og omskolering fra petroleumsfag.
- 1998 • Gjøre det enklere å ansette voksne uten studiekompetanse på bakgrunn av erfaring fra
- 1999 lønnet og ulønnet arbeid.

VELFERD OG INKLUDERING

2000

- 2001 Et inkluderende samfunn krever aktiv fattigdomsbekjempelse, et sterkt sosialt sikkerhetsnett
- 2002 og tilgang til arbeidslivet. Folketrygdens pensjons- og trygdeordninger skal bidra til økonomisk
- 2003 trygghet og en anstendig levestandard for personer som ikke kan delta i arbeidslivet. De ulike
- 2004 ordningene må samordnes godt og gjøres tilgjengelig for de som har rett til dem.

- 2005 De Grønne vil utrede og prøve ut ordninger med borgerlønn for å sikre et anstendig grunnlag
- 2006 for livsopphold for alle borgere, og for å redusere byråkratisk saksbehandling knyttet til stø-
- 2007 nadsbehov. Borgerlønn vil kunne gi alle en større frihet og fleksibilitet til selv å velge hvordan
- 2008 de vil bruke tiden sin, og slik bidra til økt livskvalitet, selvstendighet for mange.

- 2009 De Grønne vil forsterke og utvide tiltak som har vist seg å føre til at flere får tilgang til arbeids-
- 2010 markedet, og blir værende i arbeidslivet. Vi vil derfor styrke NAV slik at de kan bruke sin kom-
- 2011 petanse på beste måte for å følge opp personer som trenger støtte for å komme ut i arbeidslivet.

De Grønne vil:

2012

- 2013
- 2014 • Arbeide for en nasjonal minstenorm for sosialhjelp.
- 2015 • Legge til rette for at flere med nedsatt funksjonsevne skal kunne delta i arbeidslivet.
- 2016 • Styrke NAV for å sikre bedre oppfølging av brukere som følges opp av veileder.
- 2017 • Pålegge offentlige virksomheter å ansette en viss andel personer med redusert arbeidsevne.
- 2018 • Utrede ordninger for borgerlønn som erstatning for eksisterende velferds- og trygdeytelser
- 2019 og gjennomføre mindre pilotforsøk.
- 2020 • Endre dagpengeordningen til også å omfatte personer som har mindre deltidsstillinger.
- 2021 • Bidra til at brukere av NAV med særlig lav inntekt skal kunne bruke honnørkort.
- 2022 • Sikre selvstendig næringsdrivende lik tilgang til sosiale rettigheter som arbeidstakere.
- 2023 • Utrede justering av ytelser til personer som bor i land med lavere levekostnader.

- 2024 *Les mer om De Grønnes tiltak for å sikre muligheter til alle og et godt arbeidsliv i kapitlene "Aktivt*
- 2025 *seniorliv", "Likestilling og likeverd" og "Grønt næringsliv".*

EN TRYGG OPPVEKST

2026

- 2027 Et samfunn det er godt å være barn i, er godt for alle. En trygg oppvekst legger det avgjørende
- 2028 grunnlaget for et godt liv. Barnets behov for trygghet og kjærlighet, samt fravær av overgrep og
- 2029 forsømmelse må alltid prioriteres fremfor andre hensyn. De Grønne vil derfor arbeide for flere
- 2030 tiltak knyttet til barnevern.

- 2031 En god barndom handler dessuten om mulighet til fri lek, fysisk og mental utvikling, utprøving
- 2032 og læring. Det krever tilgjengelige og trygge uteområder, parker, skogholt, hundremeterskoger,
- 2033 blomsterenger osv. både i byer og bygder.

2034 De Grønne vil:

- 2035
- 2036 • Sikre barn i Norge et liv uten fattigdom.
- 2037 • Styrke kompetansen i helsevesen, barnehage og skole for tidlig å oppdage vold, mobbing og overgrep mot barn.
- 2038
- 2039 • Sikre lokalmiljøer der det er trygt å gå og sykle til barnehage, skole og grøntområder.
- 2040 • Sikre et velfungerende og forutsigbart barnevern som er likt over hele landet.
- 2041 • Styrke barns medbestemmelsesrett i barnevernssaker, også dersom barnet er under 12 år.
- 2042 • At barnevernet skal gjennomføre flere hjelpetiltak før det blir aktuelt med omsorgsorgs-
2043 overtakelse.
- 2044 • Hindre at søsken ufrivillig blir plassert i forskjellige fosterhjem.
- 2045 • Gi helhetlige hjelpetiltak til gravide under svangerskapet dersom det er mistanke om om-
2046 sorgssvikt under og etter svangerskap.
- 2047 • Øke det etniske, språklige og kulturelle mangfoldet blant godkjente fosterfamilier og
2048 beredskapshjem.
- 2049 • At barn og unge skal ha rett til medbestemmelse etter evne i alle sammenhenger som angår dem.
- 2050 • Tilrettelegge for flere lokale lavterskeltilbud for sårbare familier, blant annet i samarbeid
2051 med for eksempel helsesøstre og barnehager.
- 2052 • Tilrettelegge for barn med funksjonsnedsettelse og sjeldne diagnoser, og arbeide aktivt for
2053 å motvirke et sorteringssamfunn.
- 2054 • Styrke tilbud om møteplasser og språkopplæring til foresatte og barn som ikke bruker barnehage.
- 2055 • Innføre gradert barnetrygd for å gi høyere barnetrygd til husstander med lav inntekt.
- 2056 • Sørge for barnehageplasser til dem som ønsker det, og jobbe for løpende opptak etter at
2057 barnet har fylt ett år.
- 2058 • Reversere regjeringens kutt i fedrekvoten og innføre reell tredeling av foreldrepermisjonen.
- 2059 • Videreføre kontantstøtten, med vilkår om samme fordeling mellom foreldrene som for
2060 foreldrepermisjon.
- 2061 • Sikre likestilt foreldreskap, og gi begge forsørgere selvstendig rett til opptjening av foreldrepenger.

2062 *Les mer om De Grønnes tiltak for en god oppvekst i kapittelet "Utdanning og kompetanse".*

AKTIVT SENIORLIV

2063

2064 Personer over yrkesaktiv alder utgjør en voksende andel av den norske befolkningen. Mange seniorer
2065 er aktive samfunnsborgere, og De Grønne tar utgangspunkt i at enda flere ønsker å være det. Vi
2066 vil derfor legge til rette for at eldre skal kunne delta aktivt og gis reell innflytelse i samfunnslivet.

2067 Vi ønsker en mer fleksibel overgang mellom arbeid og pensjon. Det må tas hensyn til at fore-
2068 trukket pensjonsalder kan variere etter den enkeltes helse og yrkesbakgrunn. Samtidig kan det
2069 være grunn til å åpne for avvik fra generelle bestemmelser dersom partene lokalt ønsker det.

2070 De Grønne vil:

- 2071
- 2072 • Gå i dialog med partene i arbeidslivet om vilkår for en mer fleksibel pensjonsalder som
2073 innebærer at flere gis mulighet til å jobbe lenger enn dagens grense for ordinært stillingsvern.
- 2074 • Sikre aktiv bruk av eldreråd lokalt og nasjonalt.
- 2075 • Sikre utbygging av boliger som er tilrettelagt for personer med redusert funksjonsevne.
- 2076 • Legge til rette for etablering av flere frivillighetssentraler og andre former for møteplasser
2077 mellom generasjoner, som nærlokalisering av barnehage, skoler og institusjoner for eldre.
- 2078 • Sikre utbygging av boformer for gjensidig hjelp og glede, som mellom barnefamilier og eldre.

Les mer om De Grønnes tiltak for et godt seniorliv i kapittelet "Omsorg og rehabilitering".

HELSE OG OMSORG

2079 De Grønne vil føre en helsepolitikk som legger større vekt på å fremme god helse og å fore-
2080 bygge helseskade. Helsepolitikken må ses i sammenheng med andre politikkområder. Grønn
2081 politikk vil redusere helseskader fra forurensning, redusere tidsklemme, stress, prestasjons- og
2082 forbrukspress, og fremme sikker, sunn mat. Vi vil også legge til rette for mer fysisk aktivitet og
2083 daglig mosjon i form av gange, sykling og turer i naturen.

2084 Folk skal tas godt vare på når de blir syke. De Grønne er en garantist for et fortsatt sterkt
2085 offentlig helse- og omsorgstilbud til alle. Ideelle og private aktører kan på noen områder gi
2086 større mangfold og være et positivt supplement, men vi ønsker ikke en utvikling der offentlige
2087 velferdsmidler går til å finansiere privat profitt. Vi vil opprettholde et godt tilbud ved lokalsy-
2088 kehus, vektlegge helsefaglige vurderinger, redusere byråkratisk rapportering, og sikre lokal
2089 medvirkning i organisasjonsendringer.

2090 Psykiske problemer er blant vår tids folkesykdommer. Det må derfor tas tak i de grunnleggen-
2091 de drivkreftene bak denne utviklingen, som økende forbruks- og prestasjonsjag. De Grønne
2092 vil i neste stortingsperiode prioritere en videre opptrapping av den psykiske helsetjenesten,
2093 spesielt rettet mot ungdom. Her står bedre samhandling mellom kommuner og spesialisthelse-
2094 tjeneste sentralt.

2095 I fremtidens helsepolitikk vil velferdsteknologi få en større plass. Gjennom fornuftig bruk av tek-
2096 nologi kan vi øke kvaliteten på behandling og omsorg, og gjøre den godt tilpasset den enkelte
2097 bruker, samtidig som pårørende kan involveres i større grad. Riktig bruk av velferdsteknologi
2098 kan redusere behovet for sykehusinnleggelse og gi helsepersonell mer tid til omsorg og sam-
2099 vær med de som trenger det.

2100 De Grønne vil ta initiativet til en nasjonal rusreform i kommende stortingsperiode. Dagens rus-
2101 politikk som behandler rusavhengige som kriminelle har spilt fallitt. Det bør i stedet legges vekt
2102 på forebygging og behandling av rusavhengighet.

FOLKEHELSE

2103

2104 Helseutgiftene per innbygger i Norge er i kraftig vekst. Dette skyldes ikke bare at befolkningen
2105 blir eldre, men også en økende utbredelse av livsstilssykdommer, usunt kosthold og psykiske plager
2106 forårsaket av et prestasjons- og forbrukspress samt dårlig tid og mye stress. De Grønne vil særlig
2107 investere i barn og unges fysiske og psykiske helse. Vi vil skape en oppvekst preget av fysisk aktivitet
2108 og et godt kosthold, inkluderende nærmiljøer og tilgang på trygge voksne i helsevesen og skoler.

2109 De Grønne vil prioritere forebygging fremfor reparasjon på alle områder i politikken, også når
2110 det gjelder helse. Et samfunn med bærekraftig, helhetlig samferdselspolitikk, skattepolitikk,
2111 byutviklingspolitikk og skolepolitikk fremmer helse og forebygger uhelse. Da må også priorite-
2112 ringene i helsesektoren vris over mot tidlig innsats.

2113 Antibiotikaresistens er en trussel mot menneskeheten som må tas på det største alvor. De Grønne
2114 vil at Norge går foran på den internasjonale arenaen og tar ansvar. Vi kan redusere problemet
2115 betydelig ved å hindre overforbruk av dagens medisiner og fremme utvikling av nye typer medisiner.

De Grønne vil:

2116

2117

- 2118 • Gjennomføre et nasjonalt løft for tidlig innsats gjennom helsestasjoner og skolehelsetjenesten,
2119 med øremerkede midler og bemanningsnorm basert på Helsedirektoratets anbefalinger.
- 2120 • Forsterke samhandlingen mellom skolehelsetjenesten, barnevernet, psykisk helsevern og
2121 fastlegene.
- 2122 • Gjennomføre en nasjonal utrullingsplan for trygge skoleveier, slik at flere barn kan sykle og
2123 gå til skolen.
- 2124 • Sørge for trygg og ren luft i norske byer ved å redusere biltrafikken, gi lokalpolitikere bedre
2125 muligheter til å innføre restriksjoner og stimulere til utskiftning til rentbrennende vedovner.
- 2126 • Øke bruken av grønn resept.
- 2127 • Styrke kompetansen på ernæring og folkehelse i primærhelsetjenesten.
- 2128 • Tilby sunn mat i offentlige kantiner i tråd med kostholdsrad fra helsemyndighetene.
- 2129 • Gjøre det enkelt og lønnsomt å velge helsefremmende produkter.
- 2130 • Styrke norsk forskning på miljøgifter og forurensning, inkludert forskning på hormonfor-
2131 styrrende og andre skadelige stoffer inkludert cocktail-effekter.
- 2132 • Legge til rette for økt bruk av vitenskapelig dokumentert, ikke-medikamentell behandling
2133 innenfor primærhelsetjenesten.
- 2134 • Prioritere midler til vaksinasjon og informere om konsekvensene av antibiotikabruk.
- 2135 • Redusere bruken av antibiotika i matproduksjon i Norge.
- 2136 • Jobbe med andre land for å sikre god tilgang til riktig antibiotika, og dele erfaringer som
2137 eksempelvis krav om bruk av resept, for å begrense spredningen av bakterielle infeksjoner.

2138 *Les mer om De Grønnes tiltak for å skape et helsefremmende samfunn i kapitlene "Forurensning og*

2139 *miljøgifter", "Sykkel og gange", "Jordbruk", "Oppdrettsindustrien" og "Friluftsliv og idrett".*

ET STERKT OFFENTLIG HELSEVESEN

2140

2141 De Grønne er garantist for et sterkt offentlig helsevesen som sikrer alle lik rett til god be-
2142 handling. Pasientens behov skal stå i sentrum. Helsevesenets evne til raskt å diagnostisere og
2143 behandle må kombineres med målrettet rehabilitering og forebygging. Det er fortsatt stort
2144 behov for å styrke samhandling mellom kommunene og spesialisthelsetjenesten. Særlig faller
2145 kronikere innen rus og psykiatri ofte mellom to stoler.

2146 De Grønne mener det er viktig å sikre regional styring av spesialisthelsetjenesten. Vi vil
2147 opprettholde et godt tilbud på lokalsykehusene i tråd med den medisinske utviklingen og
2148 befolkningens behov. Samtidig er det på flere områder behov for økt nasjonal samordning, som
2149 eksempelvis innen IKT-tjenester og utvikling av velferdsteknologi.

2150 I dag bruker leger og sykepleiere for mye tid på papirarbeid, mens viktige prioriteringer blir
2151 tatt av andre enn helsefagarbeidere. De Grønnes helsepolitikk bygger på tillit til fagfolkene.
2152 Helsefaglige vurderinger må veie tungt i beslutninger om styring og organisering av helsesekto-
2153 ren. Økende etterspørsel etter helsetjenester og økende kostnader knyttet til nye legemidler og
2154 behandlingsmetoder vil kreve vanskelige prioriteringer i årene fremover. Det vil være nødvendig
2155 med gode kriterier og retningslinjer for prioritering mellom pasientgrupper.

2156 De Grønne mener offentlige midler som hovedregel bør gå til å finansiere det offentlige
2157 helsevesenet. Et begrenset innslag av ideelle og private aktører kan bidra til å øke kvaliteten
2158 og mangfoldet i helsetilbudet er derfor positivt. Samtidig mener De Grønne at det er viktig å
2159 motvirke en todeling av helsevesenet der personer med god økonomi kan kjøpe seg til bedre
2160 behandling.

2161 **De Grønne vil:**

- 2162
- 2163 • Være garantist for et sterkt offentlig finansiert helsevesen, der private aktører kun er et sup-
2164 plement.
- 2165 • Sikre regional innflytelse over spesialisthelsetjenesten.
- 2166 • Gjennomgå erfaringene med fritt behandlingsvalg, for å få klarhet i kostnader og innvirk-
2167 ning på det offentlige helsevesenet, før reformen eventuelt utvides.
- 2168 • Opprettholde lokalsykehus med et innhold som er tilpasset den medisinske utviklingen og
2169 behovet i lokalbefolkningen.
- 2170 • Forsterke samhandlingsreformen gjennom bedre samarbeid mellom primær- og spesialist-
2171 helsetjenesten, spesielt når det gjelder psykisk helse.
- 2172 • Gjennomføre et nasjonalt løft for tidlig innsats gjennom helsestasjoner og skolehelse-
2173 tjenesten,
2174 med ømerkede midler og bemanningsnorm basert på Helsedirektoratets anbefalinger.
- 2175 • Samarbeide med helseprofesjonene for å begrense rapportering og byråkrati.
- 2176 • Legge til rette for god pasientsikkerhet og kvalitet gjennom økt bruk av teknologiske
2177 løsninger og satse på brukervennlig velferdsteknologi i det kommunale helse- og omsorgs-
2178 tilbudet.
- 2179 • Stille krav om dokumentert effekt for alle behandlingsformer som berettiger trygderefusjon.
- 2180 • Sørge for at alle gravide får tilgang til jordmor i svangerskapsomsorgen.
- 2181 • Innføre egne miljøplaner og miljøsertifisering på alle offentlige helseinstitusjoner.
- 2182 • Legge til rette for at ideelle organisasjoner og frivillige kan tilby tjenester som supplerer
2183 vårt offentlige helsevesen.

2184 PSYKISK HELSE

2185 God psykisk helse er avgjørende for å oppleve god livskvalitet og for å kunne håndtere ulike
2186 livssituasjoner på en tilfredsstillende måte. Stadig flere, særlig unge, men også mange eldre,
2187 opplever psykiske helseproblemer. Det skyldes press fra omgivelsene eller forventninger den
2188 enkelte stiller til seg selv, blant annet når det gjelder prestasjoner, utseende og forbruk. De Grønne
2189 vil derfor ha et særlig løft for psykisk helse i neste stortingsperiode hvor det legges vekt på både
2190 forebygging og behandling.

- 2191 Det gjøres en viktig innsats både innenfor og utenfor helsevesenet for å bidra til god psykisk
2192 helse. Det gjelde f eks forebyggende tiltak innen barnehage og skole og aktiviteter i regi av
2193 frivillige organisasjoner. Denne type aktiviteter vil vi bygge videre på.
- 2194 Psykiske lidelser har svært ulik årsak og alvorlighetsgrad, og det er viktig at behandlingstilbu-
2195 dene er fleksible og på ulike nivå for å sikre hver enkelt tilpasset behandling. Det bør derfor
2196 også legges godt til rette for tverrfaglige tjenester med flere helse- og sosialfaglige perspektiver i
2197 behandlingen.
- 2198 **De Grønne vil:**
- 2199
- 2200 • Bidra til å redusere ventetiden på all behandling av psykiske lidelser.
 - 2201 • Styrke og prioritere skolehelsetjenesten som nærmeste kontaktpunkt med helsevesenet for
2202 barn og unge.
 - 2203 • Heve skolehelsetjenestens kompetanse på psykisk helse hos barn og unge.
 - 2204 • Øke kapasiteten i barne- og ungdomspsykiatrien, og sørge for smidigere overgangsordnin-
2205 ger mellom psykiske helsetjenester for barn og voksne.
 - 2206 • Bidra til at barn som pårørende blir tatt vare på, blant annet gjennom å ha barneansvarlige
2207 knyttet til psykiske helsetjenester.
 - 2208 • Foreslå å ansette flere psykologer og andre offentlig godkjente terapeuter i kommunene og
2209 i spesialisthelsetjenesten.
 - 2210 • Styrke samarbeidet mellom helsesektoren og NAV for å legge til rette for å kombinere
2211 utdanning eller arbeid med behandling.
 - 2212 • Etablere flere lavterskeltilbud og brukerstyrte tjenester uten krav om henvisning.
 - 2213 • Bidra til å bedre botilbudet utenfor institusjon for pasienter med varige psykiske lidelser
2214 som er for syke til å bo helt alene.
 - 2215 • Øke oppmerksomheten omkring psykiske problemer hos eldre og styrke det psykiatriske
2216 helsetilbudet for denne gruppen.
- 2217 *Les mer om De Grønnes tiltak for god psykisk helse i oppveksten og i hele livet i kapitlene "Utdanning*
2218 *og kompetanse" og "Arbeid og velferd".*

OMSORG OG REHABILITERING

- 2219
- 2220 De Grønne vil sørge for at omsorgstjenester bidrar til gode liv for de som trenger støtte og for
2221 deres pårørende. Dette er behov alle har i ulike faser av livet når helsa eller funksjonsevnen er
2222 nedsatt. Omsorgs- og rehabiliteringsinstitusjoner kan ikke dekke behovet for god livskvalitet
2223 og helse for alle omsorgstrengende. Det er derfor behov for andre typer tiltak. Sosiale nettverk
2224 og fysisk aktivitet er viktige faktorer for å forebygge sykdom og lidelser, samtidig som det kan
2225 redusere eller utsette den enkeltes behov for hjelp fra det offentlige. Seniorkollektiver, nettverk
2226 der beboere lett kan ta vare på hverandre og tilrettelegging av aktiviteter på tvers av generasjo-
2227 ner og grupper kan øke livskvaliteten for eldre og redusere ressursbruken for kommunene.
- 2228 Det vil likevel være mange som trenger støtte og behandling. De Grønne mener at omsorgs-
2229 tilbudet skal tilpasses den enkelte, og ikke standardiseres. Syke, skadde og andre med omsorgs-
2230 eller rehabiliteringsbehov skal møtes med verdighet og respekt og gis reell innflytelse over egen
2231 hverdag.
- 2232 God omsorg krever mange nok godt kvalifiserte ansatte. De Grønne vil arbeide for at det er til-
2233 strekkelig antall ansatte i omsorgsinstitusjonene og i hjemmetjenesten, og at de som jobber der

2234 har god og relevant kompetanse. Vi vil ha et sterkt offentlig omsorgstilbud. Ideelle og private
2235 aktører kan på noen områder gi større mangfold og være et positivt supplement.

2236 **De Grønne vil:**

2237

- 2238 • Satse på velferdsteknologi som frigjør ressurser til bedre omsorg og økt samfunnsdeltakelse, og som bidrar til nye metoder i forebygging og behandling som virker helsefremmende.
- 2239 • Stimulere og øke støtten til frivillige og ideelle aktører som gir verdifulle bidrag til omsorg
- 2240 og aktivitetstilbud for eldre og pleietrengende.
- 2241 • Legge til rette for og støtte etableringen av kollektiver for seniorer og lignende nettverk
- 2242 som har som mål at beboerne kan ta vare på hverandre. ned
- 2243 • Utvide mulighetene til omsorgslønn.
- 2244 • Øke andelen økologisk og kortreist mat på omsorgsinstitusjoner.
- 2245 • Bedre tilgangen på gode rehabiliteringssteder med sunn mat, godt kvalifiserte ansatte og godt
- 2246 utstyr.
- 2247 • Øke antall plasser i dagaktivitet for personer med omsorgsbehov, og bidra til at staten øker
- 2248 sin medfinansiering til kommunene per plass.
- 2249 • Skape trygge og helsefremmende rammer for demente og eldre med omsorgsbehov.
- 2250 • Styrke satsingen på kvalitetssikrede grønne velferdstjenester.
- 2251 • Sikre den faglige kvaliteten og gode arbeidsforhold for ansatte ved omsorgsinstitusjoner og
- 2252 i hjemmetjenesten.
- 2253

2254 *Les mer om De Grønnes tiltak for et godt seniorliv i kapittelet "Aktivt seniorliv".*

RUSOMSORG

2255

2256 Rusavhengighet er et helseproblem som bør forebygges, behandles og møtes med kunnskap og
2257 respekt. Forebygging er i stor grad knyttet til andre politikkområder enn helse, som familiepo-
2258 litikk, skole, miljø og oppvekstvilkår. Et godt og inkluderende samfunn er viktig for å redusere
2259 rusbruk og for å unngå at mennesker blir rusmiddelavhengige.

2260 I september 2014 la The Global Commission on Drug Policy (GCDP) frem sin rapport om
2261 effektene av de siste tiårenes ruspolitikk. Rapporten konkluderte med nødvendigheten av
2262 grunnleggende reformer, både for å ivareta de som bruker og misbruker rusmidler, for å redusere
2263 rusbruk blant unge og for å knekke det illegale markedet.

2264 De Grønne vil føre en kunnskapsbasert og human ruspolitikk. Den enkelte rusavhengige
2265 skal tilbys faglig god støtte og behandling samtidig som det arbeides aktivt for å redusere og
2266 forebygge kriminalitet og skadevirkninger. Derfor går vi - i tråd med GCDPs anbefaling - inn
2267 for avkriminalisering av rusbruk, noe som vil spare både brukere og samfunnet for belastninger.
2268 Rusproblemer skal møtes med helsetilbud og omsorg, ikke straff. Vi ønsker også å utrede
2269 hvorvidt regulert omsetning av lettere rusmidler kan bidra til skadereduksjon på individ- og
2270 samfunnsnivå, med utgangspunkt i erfaringer fra andre land.

2271 **De Grønne vil:**

2272

- 2273 • Fjerne straff for bruk og besittelse av brukerdoser av illegale rusmidler, og i stedet satse på
- 2274 skadereduksjon, samt på frivillige og individuelt tilpassede helsetilbud for rusavhengige.
- 2275 • Utrede om ulike modeller for strengt regulert omsetning av lettere rusmidler som i dag er
- 2276 illegale, kan bidra til redusert rusbruk, avhengighet, kriminalitet og andre skadevirkninger.

- 2277 • Redusere ventetiden i rusomsorgen og unngå brudd i behandlingen, gjennom å legge til
- 2278 • rette for et bredere tilbud og sikre gode økonomiske rammer.
- 2279 • Etablere et sterkere helsefaglig hjelpetilbud for rusbrukere og tungt avhengige i større byer,
- 2280 • ved å sikre at helse- og sosialarbeidere er tilgjengelige i det offentlige rom.
- 2281 • Opprette brukerrom i de større byene, med tilgang på kvalifisert helsepersonell.
- 2282 • Tilby gratis langtidsvirkende prevensjon til ruspasienter, samt sørge for god informasjon
- 2283 • om rusbehandling og graviditet.
- 2284 • Legge til rette for et tett samarbeid mellom behandlere, interesseorganisasjoner som ar-
- 2285 • beider med avrusing, kommunehelsetjenesten og NAV, for å sørge for god informasjon om
- 2286 • rus og rusmidler, med en målsetting om å bidra til å redusere bruk og misbruk, kriminalitet og
- 2287 • skadevirkninger.
- 2288 • Prioritere tiltak overfor barn og unge som er pårørende eller selv er rusavhengige.
- 2289 • Ha godt samarbeid mellom skoler og helsesektoren, for å sikre god informasjon om rus,
- 2290 • rusmidler og tilgjengelighet blant unge.
- 2291 • Videreføre en restriktiv alkoholpolitikk, og arbeide aktivt for rusfrie arrangementer.
- 2292 • Legge til rette for at interesseorganisasjoner med ulike tilnærminger til rusomsorgen kan
- 2293 • motta støtte til informasjonsarbeid og arbeid mot rusavhengighet.

FRIHET OG MANGFOLD

2294 De Grønne omfavner frihet, ansvar, mangfold og likestilling som viktige verdier i seg selv,
2295 samtidig som de er forutsetninger for å skape inkluderende fellesskap med respekt for andre
2296 mennesker og livsgrunnet vårt.

2297 Selv om vi på mange måter har større personlig frihet enn noen gang, er enkeltmenneskenes
2298 frihet fremdeles under press på flere områder. Diskriminering, kjøpepress, prestasjonsjag og
2299 urealistiske skjønnhetsidealer er blant det som utfordrer friheten til å være oss selv. I stedet for å
2300 skape et samfunn med høyere materielt forbruk, mener vi livskvaliteten vil styrkes dersom vi får
2301 mer tid til å være sammen med familie og venner, til å drive med hobbyer og til å delta i frivillig
2302 arbeid. At hver av oss omgås og kjenner mennesker og miljøer med ulikt familieliv, politisk
2303 ståsted, livssyn, ulike livsvalg, ulik alder og ulike erfaringer er en styrke for både den enkelte og
2304 for samfunnet.

2305 I en tid preget av en mer fragmentert offentlighet og økende migrasjon er det viktig å holde fast
2306 på et positivt syn på menneskelig mangfold. De Grønne vil gå i rette med krefter som ønsker å
2307 utfordre og bryte ned fellesskap og tillit, og ser på det som grunnleggende politiske oppgaver
2308 å forsvare enkeltmenneskets rett til å leve som de vil, å skape inkluderende fellesskap og å ta
2309 vare på vårt felles livsgrunnlag.

LIKESTILLING OG LIKEVERD

2310

2311 De Grønne jobber for et samfunn der alle kan være seg selv, og der det legges til rette for at alle
2312 kan delta i samfunnet og i arbeidslivet. Fremdeles er det slik at hvilket land du kommer fra eller
2313 hvilket kjønn du har påvirker mulighetene i livet. Slik vil vi ikke ha det. Det er uakseptabelt at
2314 etnisitet, alder, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, seksuell orientering eller funksjonsevne begren-
2315 ser individers deltakelse, innflytelse og livskvalitet.

2316 Vi vil bekjempe alle former for diskriminering, og føre en normkritisk og feministisk politikk
2317 for å bygge ned frihetsberøvende maktstrukturer. I noen tilfeller er det nødvendig å gi positiv
2318 særbehandling for å oppnå større likestilling. I andre tilfeller kan bevissthet om diskriminering
2319 være nok for å sikre likebehandling.

2320 Prestasjonspress og urealistiske kroppsidealer utfordrer også mulighetene hver enkelt har til å
2321 være seg selv. De Grønne vil jobbe for å redusere forbruks- og reklamepress. Alle skal ha råder-
2322 ett over egen kropp, og uttrykke seg slik de selv ønsker.

2323 De Grønne vil:

2324

- 2325 • Praktisere prinsippet om lik lønn for arbeid av lik verdi og utrede ulike lønnsutjevne-
2326 tiltak til fordel for kvinnedominerte yrker.
- 2327 • Legge til rette for at flere med nedsatt funksjonsevne skal kunne delta i arbeidslivet.
2328 **DISSENS: Et mindretall ønsker å erstatte punktet over med følgende tekst:** Jobbe for at
2329 yrkesaktive med nedsatt funksjonsevne skal kunne beholde deres brukerstyrte personlige
2330 assistanse (BPA) frem til pensjonsalder.
- 2331 • Stå fast på retten til selvbestemt abort.
- 2332 • Styrke overgrep- og voldtektsmottakene for å sikre bedre oppfølging av ofre for voldtekt
2333 og seksuelle overgrep, uavhengig av kjønn.
- 2334 • Oppheve forbudet mot eggdonasjon og åpne for at par som mottar eggdonasjon samtidig
2335 skal kunne benytte sæddonasjon.
- 2336 • Innføre en tredje juridisk kjønnskategori og kjønnsnøytrale personnumre.
- 2337 • Opprette en LHBT+-sertifiseringsordning for helsevesenet.
- 2338 • Styrke behandlingstilbudet for transpersoner og andre som oppsøker helsevesenet angåen-
2339 de kjønnsidentitet.
- 2340 • La helsetilstand og atferdsmønster være avgjørende for hvorvidt en kan bli blodgiver, ikke
2341 kjønn eller seksuell orientering.
- 2342 • Styrke seksualundervisningen fra barneskolen av med vekt på sunne, seksuelle relasjoner og
2343 grensesetting.
- 2344 • Forby retusjert reklame som fremmer urealistiske kroppsidealer.
- 2345 • At retten til hjelpemidler fortsatt skal være statlig finansiert gjennom folketrygden, og
2346 formidles gjennom hjelpemiddelsentralene i samarbeid med kommunene.
- 2347 • Fjerne skatteklasse 2 for ektepar.

2348 *Les mer om De Grønnes tiltak for å sikre muligheter til alle i kapitlene "Demokrati og deltagelse",*

2349 *"Utdanning og kompetanse" og "Arbeid og velferd".*

RELIGION OG LIVSSYN

2350

2351 Tros- og livssynsfrihet er en grunnleggende menneskerett og en forutsetning for et fritt samfunn. Et godt samfunn har rom for hele mennesket, også for den enkeltes religiøse identitet eller livssyn.

2354 Tros- og livssynssamfunn er viktige samfunnsinstitusjoner, og både religiøse og ikke-religiøse livssynssamfunn har en naturlig plass i den offentlige debatten og i det offentlige rom. Aktiv livssynsdebatt er en del av et åpent og demokratisk samfunn, og forutsetter et sterkt vern av ytringsfriheten, både for kritikk og forsvar av ulike livssyn.

2358 Samtidig setter økende livssynsmangfold nye spørsmål på agendaen, som gjør at vi må ta stilling til nye utfordringer knyttet til enkeltmenneskets rett til å utøve sitt livssyn, til religionens plass i det offentlige rom, og til forholdet mellom tros- og livssynsfrihet og andre grunnleggende menneskerettigheter.

2362 De Grønne vil:

2363

- 2364 • Likebehandle alle tros- og livssynssamfunn.
- 2365 • Sikre tros- og livssynssamfunn selvråderett i tros- og ansettelsesspørsmål.
- 2366 • Sikre vern mot diskriminering på bakgrunn av livssynstilhørighet og kulturell tilhørighet.
- 2367 • Ha en livssynsnøytral formålsparagraf for skolen og barnehagen.
- 2368 • Erstatte faget KRLE med faget FRED (filosofi, religion, etikk, demokrati) som et inkluderende og mangfoldig religions- og livssynsfag i norsk skole.
- 2369 • Arbeide for en livssynsnøytral ekteskapslov.
- 2370 • Gi kommunene ansvaret for organisering av gravplasser og arbeide for flere gravplasser tilpasset alle livssyn.
- 2371 • Gi kommunene ansvaret for organisering av gravplasser og arbeide for flere gravplasser tilpasset alle livssyn.
- 2372 • Overføre ansvaret for vedlikehold av middelalderkirker og andre vernede bygg i kirkens eie til staten.
- 2373 • Legge til rette for etablering av flere livssynsfleksible seremonirom.
- 2374 • Verne om friheten til å kle seg som man selv ønsker, og gå mot lovregulering av ansiktsdekkende hodeplagg i det offentlige rom.

2378

INTEGRERING OG INKLUDERING

2379 Norge har i løpet av de siste tiårene utviklet seg til å bli et multireligiøst og flerkulturelt samfunn. Innvandring bringer med seg noen utfordringer, men også et mangfold som er positivt for landet. Dette gjelder enten mennesker kommer til Norge for å jobbe eller fordi de flykter fra krig og forfølgelse.

2383 De Grønne vil føre en ansvarlig og solidarisk innvandringspolitikk, og en god og inkluderende integreringspolitikk for de som av ulike årsaker kommer til landet. Vellykket integrering gir folk mulighet til å ta ansvar for egne liv, delta i lokalsamfunnet og bygge nettverk. God integrering gir også viktige ressurser og impulser til samfunnet, bidrar til å skape gode bomiljøer og til å hindre radikalisering.

2388 De Grønne er opptatt av en rask behandling av asylsøknader, og aksepterer at de som ikke

2389 får opphold, må forlate landet. Det bør tidlig legges til rette for å delta i samfunnet gjennom
2390 styrket språkopplæring for flyktninger og asylsøkere, og adgangen til å arbeide mens søknaden
2391 behandles bør utvides. Barn som har kommet som flyktninger uten følge med voksne må tas
2392 særskilt godt vare på, og ha samme rettigheter som andre barn som mangler nær familie.

2393 **De Grønne vil:**

2394

- 2395 • Styrke og differensiere språkopplæringen for asylsøkere for å bidra til raskere integrering.
- 2396 • Sikre raskest mulig behandling av asylsøknader, slik at asylsøkere tidlig får signal på om de
- 2397 kan regne med å få bli i landet og dermed starte integreringsprosessen.
- 2398 • Jobbe for flere ideelle og kommunale asylmottak, og at mottak som hovedregel bør være
- 2399 sentralt plassert slik at beboerne kan delta i lokalsamfunnet.
- 2400 • Gjøre bosetting av flyktninger til en ordinær kommunal oppgave på linje med andre vel-
- 2401 ferdsoppgaver.
- 2402 • Overføre omsorgsansvaret for enslige mindreårige asylsøkere mellom 15 og 18 år til barne-
- 2403 vernet.
- 2404 • Kartlegge flyktningers og asylsøkeres kompetanse for å kunne tilby arbeidsrettet opplæring
- 2405 så tidlig som mulig.
- 2406 • Raskt kartlegge asylsøkeres helsetilstand og styrke kompetansen på sårbarhet hos de som
- 2407 jobber på asylmottak.
- 2408 • Gjøre det lettere å få midlertidig arbeidstillatelse for personer som venter på svar på asyl-
- 2409 søknad.
- 2410 • Samarbeide tett med frivillige organisasjoner om aktiviteter i lokalsamfunnet, og støtte
- 2411 kommunale frivilligsentraler som en arena for arbeid og deltakelse.
- 2412 • Jobbe for å redusere ventetiden i mottak og åpne for selvbosetting i større grad enn i dag.
- 2413 • Gi kommunene økonomiske insentiver til å ta imot flere flyktninger.
- 2414 • Gjøre det mer attraktivt for næringslivet å ansette flyktninger, gjennom mentorordnin-
- 2415 ger, lønnstilskudd, og bedre oppfølging av praksisplasser og nyansatte flyktninger fra det
- 2416 offentlige.
- 2417 • Prøve ut en ordning der bedrifter får tilført deler av integreringstilskuddet dersom de gir
- 2418 flyktninger opplæring og avtale om fast jobb.
- 2419 • Gjøre det lettere for flyktninger å bo hos en vertsfamilie som alternativ til mottak.
- 2420 • Motarbeide barnefattigdom blant innvandrere gjennom å utvide ordningen med opplevel-
- 2421 seskort til å gjelde alle kommuner.
- 2422 • Utvide retten til dobbelt statsborgerskap.

2423 *Les mer om De Grønnes tiltak for en god flyktninge- og asylpolitikk i kapittelet "Flyktninger og*
2424 *asylpolitikk".*

KULTUR

2425 Det grønne samfunnet må ha et rikt kulturliv. Kultur uttrykker og skaper tilhørighet og livskvalitet
2426 og bidrar til forståelse av både individ og samfunn. Det er avgjørende å gi immaterielle verdier,
2427 som kultur, større plass i økonomien på bekostning av ressurskrevende, materielt forbruk. Kultur
2428 bidrar til identitet, forsoning, fremskritt og utvikling. De Grønnes kulturpolitikk skal stimulere
2429 skaperkraft og engasjement. Vi skal ta vare på og dyrke kultur slik at vi får glede av mangfoldet
2430 vårt, i språk, historie, næring og kunst.

2431 Kulturarven vår har egenverdi som kunnskaps- og opplevelseskilde. I det grønne skiftet bidrar
2432 kulturarven til grønne arbeidsplasser som styrker samfunnet vårt. Kulturarv er en lite utnyttet
2433 ressurs i mange sammenhenger. Økende interesse for lokalt produsert mat og drikke viser
2434 hvilket potensial kulturarven har for bærekraftig næringsutvikling.

2435 Lokalsamfunn må gis vilkår for å utvikle sin kulturelle egenart. Kultur må verdsettes og sikres fi-
2436 nansiering, utdannings- og arbeidsmuligheter i byer og i distriktene. Norske minoriteters språk
2437 og kulturutøvelse må sikres gjennom særskilte tiltak. Norsk kultur er også nærhet til naturen og
2438 opplevelser i friluftsliv, idrett og frivillighet. De Grønnes kulturpolitikk vil støtte en kultur som er
2439 ulik for hver enkelt av oss og i stadig endring.

2440 Hele samfunnet forvalter kulturen vår. Skoler, frivillige lag og mange organisasjoner legger til
2441 rette for at alle kan skape og dele kulturopplevelser. De Grønne vil løfte amatører og det
2442 frivillige arbeidet som legges ned i idrett, friluftsliv og kunst.

KUNST OG OPPLEVELSER

2443

2444 Kunst må kunne skapes og oppleves i hele landet. Ulike kunstuttrykk skal være tilgjengelige. De
2445 Grønne vil styrke ordninger spesielt rettet mot grupper som ikke oppsøker kunst og kultur til
2446 vanlig. Vi skal sørge for god infrastruktur og videreutvikle mangfoldet av kunst og kultur lokalt
2447 og nasjonalt. Det kreves kompetanse for å ta vare på og videreutvikle et levende kulturliv. Vi vil
2448 gjøre det enklere å være utøvende kunstner enn i dag. Kulturlivets profesjonelle utøvere må få
2449 tilstrekkelige og mer forutsigbare bevilgninger.

2450 Det krever også høy kompetanse å ta vare på og videreutvikle et levende kulturliv. Staten skal
2451 legge til rette for norsk produksjon og eksport av kunst og kulturuttrykk i alle formater, fra
2452 musikk, litteratur og dans til film og dataspill.

2453 De Grønne vil:

2454

- 2455 • Sikre et godt og bredt kulturtilbud over hele landet, med omreisende og faste institusjoner,
2456 profesjonelle tilbud og amatørgrupper.
- 2457 • Videreføre lovpålagt kulturskole, og innføre en nasjonal minstenorm for omfanget av
2458 kulturskoletilbudet.
- 2459 • Styrke allmenntilbudet for kulturopplevelser, ved å øke bevilgning til den kulturelle skole-
2460 sekken og den kulturelle spaserstokken.
- 2461 • Sikre gode og forutsigbare støtteordninger for kunstnere, kunstnerorganisasjoner og insti-
2462 tusjoner innenfor alle kulturfelt, spesielt til det frie feltet.
- 2463 • Likestille rettighetene for artister og kulturutøvere som er selvstendig næringsdrivende
2464 med arbeidstakeres rettigheter.
- 2465 • Styrke norsk produksjon av musikk, film, spill og andre kulturuttrykk.
- 2466 • Sikre at institusjoner som får bevilgninger skal beholde stor frihet i formidlingsarbeidet.
- 2467 • Utrede løsninger for å sikre inntekt for rettighetshavere i de digitaliserte bransjene.
- 2468 • Sikre sjangerrikdommen i norsk musikkliv gjennom sterk offentlig finansiering.
- 2469 • Stille offentlige lokaler til disposisjon som atelier, fellesverksteder, øvingsrom, konsertloka-
2470 ler og lydstudioer.
- 2471 • Styrke folkebibliotekene som samlingssted for kulturelle aktiviteter og utlån av kulturpro-
2472 dukter ved å gjennomføre et nasjonalt bibliotekløft.
- 2473 • Hindre at samme eiere kan kontrollere både forlag, distribusjon og bokhandel for å sikre fri
2474 konkurranse.
- 2475 • Premiere institusjoner som lager kunstprosjekter i samarbeid med frittstående kunstnere.
- 2476 • Opprette en tredelt finansieringsordning for festivaler, med en ettårig festivalstøtte, en
2477 flerårig forutsigbar festivalstøtte og en spydspissatsing.
- 2478 • Legge bedre til rette for gatekulturelle uttrykk i den allmenne kultursatsingen.
- 2479 • Utvide utsmykkingsordningen for offentlige bygg til også å gjelde alle nye statlige samferd-
2480 selsprosjekter.

2481 *Les mer om De Grønnes tiltak for gode vilkår for frivilligheten i kapittelet "Sivilsamfunn og frivillighet".*

FRILUFTSLIV OG IDRETT

2482

2483 Friluftsliv og idrett er en kilde til fysisk aktivitet, rekreasjon og opplevelser. Dette er en viktig
2484 motvekt til en stadig mer stillesittende livsstil. De Grønne vil satse på friluftsliv og idrett for
2485 å fremme helse og livskvalitet for den enkelte og for å styrke folkehelsen. Idrettsbevegelsen

2486 fremmer samarbeid, mestring og inspirerer individet til å strekke seg etter nye mål. Den samler
2487 mennesker på tvers av generasjoner og favner mangfoldige interesser fra ballspill til e-sport.
2488 Idretten må være tilgjengelig med lave kostnader som gir alle mulighet til å delta.

2489 Gjennom friluftsliv fremmes nærhet og forståelsen for menneskets avhengighet av naturen og
2490 nødvendigheten av bærekraftig utvikling. Utvikling av friluftslivstilbud er også verdifullt for
2491 reiseliv og stedstilhørighet, og er sentralt for å integrere nye innbyggere.

2492 De Grønne vil ta vare på og styrke tilgangen til natur og friluftsliv, som er en viktig del av norsk
2493 kultur. Allemannsretten må bevares og frivillighetsarbeid må støttes. Friluftslivet må være lett
2494 tilgjengelig. Målet med grønn friluftspolitikk er å ta vare på naturmangfoldet slik at det kan gi
2495 naturopplevelser og glede til dagens og fremtidens generasjoner.

2496 **De Grønne vil:**

2497

- 2498 • Grunnlovsfeste allemannsretten og verne om prinsippet om at ferdsel i utmark skal være gratis.
- 2499 • Innføre en nærnaturlov for varig å verne områder for friluftsliv og naturopplevelser der folk
2500 bor.
- 2501 • Endre reglene for motorferdsel i utmark til kun å tillate nytteformål, slik at hensyn til
2502 plante-, dyre-, og friluftslivet settes først.
- 2503 • Stramme inn praktiseringen av strandsonevernet og sikre allemannsretten i strandsonene.
- 2504 • Lage og gjennomføre en handlingsplan for bærekraftig turisme i Norge i samarbeid med
2505 frilufsorganisasjoner, reiselivsnæringen, kommuner, lokale matprodusenter og lokale kultu-
2506 rinstitusjoner, lag og foreninger.
- 2507 • Legge til rette for et mangfold av rimelige idretts- og andre fritidstilbud for barn og unge.
- 2508 • Prioritere investeringer i anlegg for breddeidrett, og ta vare på eksisterende anlegg fremfor
2509 å bygge nye.
- 2510 • Gi kultur- og friluftstiltak en større andel av spillemidlene fra Norsk Tipping.
- 2511 • Øke støtten til organisasjoner og kommuner som driver med dele- og utlånsordninger av
2512 hytter, frilufs- og idrettsutstyr.
- 2513 • Legge til rette for økt bruk av naturen på offentlige institusjoner som skoler og omsorgs-
2514 sentre ved å gjøre uteområder egnet for aktivitet og naturopplevelser.
- 2515 • Utvide aldersgrensen for gratis innlandsfiske til 18 år.
- 2516 • Styrke barn og unges kunnskap om naturvern og klima gjennom å øke bevilgningen til
2517 Den naturlige skolesekken.
- 2518 • Bevare toppidrettsgymnasene.
- 2519 • Innføre ei ordning med rabatterte kulturkort for barn og unge over hele landet.
- 2520 • Støtte miljøvennlige alternativer til kunstgress ved utbygging av utendørs idretts- og akti-
2521 vitetsanlegg.

2522 *Les mer om De Grønnes tiltak for gode vilkår for frivilligheten i kapittelet "Sivilsamfunn og frivillig-*
2523 *het".*

SPRÅKLIG MANGFOLD

2524

2525 Det språklige mangfoldet i Norge er en viktig kulturell verdi og ressurs som må ivaretas og dyrkes.
2526 De Grønne vil la språk mangfoldet synes og høres i hverdagen og utnytte mulighetene det gir.

2527 Likestilling mellom nynorsk og bokmål må realiseres og norsk tegnspråk må få offisiell status.
2528 Brukere av region- og minoritetsspråkene samisk, kvensk, skandoromani og romanes må få

2529 styrket sine rettigheter. Sørsamisk og lulesamisk, samt samisk i kystområdene, trenger et sær-
 2530 skilt løft i samepolitiske spørsmål. Språkkompetansen i innvandrer miljøene må ses på som en
 2531 ressurs for hele samfunnet, og bevaring av morsmål må vektlegges som en nøkkel til integrering.
 2532 Integreringspolitikk skal fremme barns flerspråklighet og barnets flerspråklige kompetanse.

2533 **De Grønne vil:**

- 2534
- 2535 • Sikre minoriteters rett til språk og kultur.
- 2536 • Bevare statlige sameskoler som samiske alternativ i grunnutdanningen og nasjonale sentre
 2537 for språkopplæring.
- 2538 • Retten til opplæring på samisk utenfor språkbevarings- og språkvitaliseringskommuner
 2539 styrkes, ved at minstekravet på ti elever reduseres til tre elever.
- 2540 • Styrke og rettighetsfeste tegntolkertjenesten.
- 2541 • Gi norsk tegnspråk offisiell status og større plass i det offentlige rom.
- 2542 • Bevare nynorsk som sidestilt med bokmål i offentlig kommunikasjon.
- 2543 • At sidemålsopplæringen starter allerede i barneskolen gjennom bøker, sang og lek.
- 2544 • Håndheve og styrke elevenes språklige rettigheter, som retten til lærebøker på hovedmålet.
- 2545 • Videreføre ordningen med karakterer i sidemål.
- 2546 • At elever som er fritatt fra sidemålsundervisning også møter litterære tekster og sakprosa
 2547 på sidemålet
- 2548 • Sikre videre utvikling av nynorskspråklige læremidler og læringsressurser for voksne inn-
 2549 vandrere.
- 2550 • Støtte universitets- og høyskolesektoren i utvikling av norsk fagterminologi, for å hindre
 2551 domenetap til engelsk.
- 2552 • Gi støtte til digitale, fritt tilgjengelige norske ordbøker.
- 2553 • Styrke døves og deres familiers rett til tegnspråkopplæring, samt styrke arenaer for døve-
 2554 kultur.
- 2555 • Synliggjøre flerspråklighet ved å utvide bruken av minoritetsspråk i det offentlige rom.
- 2556 • Stimulere til at flere kommuner innlemmes i forvaltningsområdet for samelovens språkregler.
- 2557 • Initiere en nasjonal satsing på utvikling og revitalisering av kvensk språk.
- 2558 • Initiere nasjonale satsinger for å synliggjøre og fremme romani og romanes.
- 2559 • Tilrettelegge for at minoritetsspråklige barn i større grad får mulighet til å styrke morsmål-
 2560 let sitt i norskopplæringen.
- 2561 • Støtte bruk av andre skandinaviske språk i tv og film for barn.
- 2562 • Fremme og styrke flerspråklig kompetanse i relevante yrkesgrupper.

2563 *Les mer om De Grønnes tiltak for å sikre mangfold, urfolk og minoriteters rettigheter i kapitlene "Ur-*
 2564 *folk og nasjonale minoriteter" og "Frihet og mangfold".*

KULTURARV

2565

2566 Kulturarven vår knytter samfunnet sammen. Den er viktig i kommunikasjonen mellom ulike
 2567 grupper, generasjoner og mellom Norge og verden. Kulturarven omfatter både fysiske kultur-
 2568 minner og immateriell kulturarv, som håndverk, kunnskap og tradisjoner. Dette styrker person-
 2569 lig, lokal, regional, nasjonal og transnasjonal identitetsdannelse.

2570 Klimaendringene truer de fysiske kulturminnene fordi ekstremvær og mildere og fuktigere kli-
 2571 ma øker skaderisikoen. Økt kunnskap gjennom miljøovervåkning må føre til et bedre fremtidig
 2572 vern av alle typer kulturminner. De Grønne vil ivareta tidligere bygningskultur og -struktur for
 2573 å sikre byers og tettsteders særpreg.

2574 Frivillige organisasjoner har vært og skal være en viktig del av norsk kulturvern. De Grønne vil
2575 styrke deres rolle som samfunnsaktører.

2576 **De Grønne vil:**

2577

- 2578 • Sikre en helhetlig forvaltning av Norges kulturarv og samle ansvaret for både materielle og
2579 immaterielle kulturminner i samme departement.
- 2580 • Gjenskape og vedlikeholde områder med verneverdige kulturlandskap.
- 2581 • Etablere et nasjonalt register over Norges immaterielle kulturarv, som tradisjonelt hånd-
2582 verk, folkemusikk, folkedans og andre tradisjonelle kulturuttrykk.
- 2583 • Videreføre staten som beslutningstaker ved dispensasjoner fra Kulturminneloven for å sikre
2584 fellesskapets interesser i våre uerstattelige kulturminner.
- 2585 • Styrke miljøovervåkingen av kulturminner.
- 2586 • Prioritere kulturminneforskning på klimatilpasset bygnings- og fartøyvern, klimapåvirk-
2587 ning på kulturminner, minoriteters kulturarv og urfolks/samisk kulturarv.
- 2588 • Etablere et program hos Innovasjon Norge rettet mot verdiskapning ved bruk av kulturarv.
- 2589 • Forenkle regelverk for å bruke tekniske kulturminner som kjøretøy, båter, lokomotiver.
- 2590 • Kartlegge kirkers kulturminneverdi.
- 2591 • Bidra til etablering av statlige bygnings- og fartøyvernssentre i alle regioner.
- 2592 • Styrke Kulturminnefondet ved å gjenopprette fordeling av rentemidlene til bygningsvern-
2593 tiltak.
- 2594 • Stimulere eiere av vernede bygninger til å gjennomføre forebyggende og akutt vedlikehold.
- 2595 • Gi kommunene flere verktøy for å motvirke spekulativt forfall av verneverdige bygninger.
- 2596 • Sikring av kvenske kulturminner ved å gi de et vern på samme nivå som samiske.
- 2597 • Støtte opprettelsen av Skogfinsk Museum og museum for kvenfolket.
- 2598 • Styrke Riksantikvarens og norske kommuners arbeid med vern av krigsminner.
- 2599 • Bevare truede immaterielle uttrykk, som tradisjonell sang, dans og håndverk gjennom
2600 garantilønn for utøvere.
- 2601 • Gjennomføre et nasjonalt kartleggings- og karakteriseringsprogram for kulturminner
2602 tilsvarende det som nå er gjort for vannressursene i landet.
- 2603 • Ivareta NRK som arkiv- og formidlingsinstitusjon og utvikle et system for årlig registre-
2604 ring og publisering av verk som faller i det fri når vernetiden går ut.

JUSTIS OG BEREDSKAP

2605 Trygge, sterke og levende samfunn er i hjertet av De Grønnes visjon for Norge. Det er et Norge
2606 der vi deler ansvar og har respekt for hverandre. Et slikt samfunn forutsetter åpenhet og et
2607 effektivt og velfungerende rettssystem som har tillit hos folk flest. Ulykker, terror og kriminalitet
2608 må forebygges, og samfunnet må ha beredskap til å håndtere kriser.

2609 Norge er et av verdens tryggeste land å bo i. Like muligheter og kort avstand mellom mennes-
2610 ker i ulike posisjoner har bidratt til dette. Det å legge til rette for at enkeltmennesker kan leve
2611 meningsfulle liv, kjenne tilhørighet til storsamfunnet og ha tillit til hverandre er i seg selv viktig
2612 forebyggende arbeid. Dette gjelder både i kampen mot kriminalitet og i kampen mot politisk
2613 ekstremisme.

2614 I en liberal rettsstat er alle uskyldige til det motsatte er bevist, og alle skal møtes med respekt
2615 og likeverd. I møtet med større internasjonalt press og usikkerhet vil De Grønne aktivt ivareta
2616 og styrke enkeltmenneskets rettssikkerhet. Den enkeltes mulighet til å uttrykke og utfolde seg
2617 må beskyttes innenfor rammene av menneskerettighetene og andres likeverdige frihet. Person-
2618 vernet er en viktig menneskerettighet og balansen mellom frihet og kontroll må vurderes nøye.

PERSONVERN OG RETTSSIKKERHET

2619

2620 Rettssikkerheten skal ivaretas for alle enkeltmennesker i et samfunn. Både det sivile arbeidet og
2621 arbeidet i rettssystemet må fremme likebehandling og styrke rettssikkerheten. Ingen skal lide
2622 rettstap på grunn av manglende økonomisk evne eller mangel på informasjon. Vi må fortsatt
2623 sørge for at rettshjelp er tilgjengelig for de som trenger det. De Grønne ønsker en revisjon av
2624 lov om fri rettshjelp for å styrke det offentlige rettshjelpstilbudet. Dette gjelder særlig for kon-
2625 flikter i arbeidslivet, samt saker knyttet til utlendingsrett og straffegjennomføring.

2626 Et sterkt vern om enkeltmenneskets privatliv er også grunnleggende i et demokratisk samfunn.
2627 Hver enkelt har en rett til vern mot utilbørlig registrering, ubegrunnet overvåkning og inngri-
2628 pen i privatlivet.

2629 Digitalisering medfører at stadig mer av både privat og offentlig virksomhet skjer på nett. Det
2630 fører også til økt press på personvernet, økt fare for misbruk og økt risiko for nettbasert krimi-
2631 nalitet. De Grønne mener at det må stilles strengere krav til lagring og bruk av informasjon, vil
2632 styrke lovverket og sette av flere ressurser til Datatilsynet.

2633 De Grønne vil:

2634

- 2635 • Arbeide for å utvide rettshjelpstilbudet.
- 2636 • Heve inntektsgrensen for fri rettshjelp og inkludere personlig gjeld i beregningen.
- 2637 • Øke støtten til spesialiserte organisasjoner som gir gratis rettshjelp.
- 2638 • Skjerpe regelverket for bruk av varetekt og glattcelle.
- 2639 • Styrke elevers rettssikkerhet og personvern ved å stille klare krav til hjemmel for politiak-
2640 sjoner og andre krenkelser av elevers grunnleggende friheter.
- 2641 • Øke Datatilsynets ressurser.
- 2642 • Øke bevilgningene og ressursene samfunnet trenger for å håndtere økt IT-kriminalitet.
- 2643 • Stille strenge krav til politiets bruk av inngripende etterforskningsmetoder.

2644 *Les mer om personvern i kapitlene "Et digitalt Norge" og "Digitale rettigheter".*

BEREDSKAP

2645

2646 Katastrofeforebygging og beredskap blir stadig viktigere for samfunnet. Politiet har hovedan-
2647 svar for å lede og koordinere håndteringen av ulykker, kriminalitet og kriser. Samtidig er det
2648 avgjørende med et godt samarbeid mellom politiet, Siviltforsvaret, Forsvaret og andre bered-
2649 skapsetater. Slik kan vi raskt sikre nødvendig helsehjelp, at infrastruktur kan gjenopprettes og at
2650 ytterligere tap av liv og verdier forebygges.

2651 Det er grunn til å frykte flere klimarelaterte naturulykker i Norge i årene som kommer. Blant
2652 dem er flom og skred, som kan sette infrastruktur ut av spill og menneskers liv og helse i fare.
2653 For å møte denne utfordringen trengs økt samarbeid og målrettet innsats i flere etater og på
2654 flere samfunnsområder. Klimatilpasning er avgjørende viktig for å ruste samfunnet til å møte
2655 framtidige klimaendringer og dagens ekstremvær. Uten gode forberedelser vil klimaendringene
2656 få store konsekvenser for samfunnets kritiske funksjoner, og gjøre oss langt mer sårbare.

2657 Et stadig mer digitalt samfunn skaper også nye utfordringer når det gjelder beredskap. De

2658 Grønne vil arbeide for å minske denne sårbarheten. Det må gjøres ved å satse på utvikling av
2659 sikkerhetssystemer, gode rutiner og effektive metoder som gir oss sikkerheten vi trenger.

2660 De Grønne vil:

2661

- 2662 • Forbedre politiets samarbeid med Forsvaret, Sivilforsvaret andre nødetater ved større ulyk-
- 2663 ker, katastrofer og mulige terrorangrep. Flere øvelser er nødvendig for å lykkes med dette.
- 2664 • Styrke Sivilforsvarets evne til å respondere i kriser og unntakssituasjoner i Norge.
- 2665 • Bygge kompetanse og kapasitet innen miljøinnsats og fredelig konfliktløsning.
- 2666 • Styrke arbeidet med samordning, koordinering og kultur i politiet.
- 2667 • Styrke beredskapen for håndtering av skred, flom og andre naturfarer og tydeliggjøre an-
- 2668 svaret til hver enkelt beredskapsinstans.
- 2669 • Arbeide for bedre planlegging-, koordinering- og gjennomføringsevne av søk- og red-
- 2670 ningsoperasjoner til havs i Nordområdet.
- 2671 • Sikre forsvarlige økonomiske rammer for frivillige organisasjoner som bidrar i beredskaps-
- 2672 arbeid.
- 2673 • Kartlegge hvor frivillige aktører kan bidra i beredskapsarbeid og sikre god koordinering.
- 2674 • At frivillige ikke skal lide økonomiske tap ved å delta i redningsarbeid.
- 2675 • Kartlegge kommunene som er mest sårbare for naturkatastrofer og innarbeide potensielle
- 2676 faresoner i kommunenes arealdel.
- 2677 • Opprette støtteordning til forebyggende tiltak og klimatilpasning i de kommunene som er
- 2678 mest utsatt for naturkatastrofer.
- 2679 • Sørge for at staten i samarbeid med kommunene gjennomfører beredskapslagring av mat-
- 2680 korn for minst ett års forbruk.
- 2681 • Ikke slukke FM-nettet før det er sikkert at sikkerheten er ivaretatt i hele landet og til havs.
- 2682 • Tilrettelegge for økt satsning på forskning og utvikling innen cybersikkerhet.
- 2683 • Følge opp tiltak foreslått i Sårbarhetsutvalgets utredning om digital sårbarhet.

2684 *Les mer om hvordan De Grønne vil forberede samfunnet på klimaendringer i kapittelet "Tilpasning*
2685 *til klimaendringer".*

2686 KRIMINALITET

2687 Lovbrytere skal stilles til ansvar for lovbruddene de har begått, få mulighet til å gjøre opp for
2688 seg og ha mulighet til å vende tilbake til samfunnet etter endt straff. De Grønne støtter økt
2689 bruk av alternative straffereaksjoner. Bruk av fengselsstraff må også være knyttet til rehabilite-
2690 ring, for eksempel gjennom yrkesrettet utdanning, opplæring og sysselsetting.

2691 En svært stor del av kapasiteten til domstolene og fengselsvesenet går i dag med til narkoti-
2692 karelaterte lovbrudd. Erfaringer fra andre europeiske land tyder på at man kan unngå mange
2693 av disse lovbruddene gjennom en bedre politikk for å følge opp rusmiddelavhengige. Rusmid-
2694 delmisbruk kan og bør primært håndteres som et helseproblem. De Grønne ønsker en større
2695 rusreform, og vil i den sammenheng avkriminalisere besittelse av illegale rusmidler til eget bruk,
2696 etter portugisisk modell. Vi vil også utrede om regulert omsetning av lettere rusmidler kan være
2697 skadebegrensende og redusere kriminalitet.

2698 Et synlig politi med lokalkunnskap og bred kompetanse er viktig i det daglige politiarbeidet.
2699 Det er også viktig at politiet gjenspeiler mangfoldet i samfunnet ellers.

2700 **De Grønne vil:**

2701

- 2702 • Redusere bruk av fengselsstraff og øke bruk av samfunnstjeneste og andre soningsformer.
- 2703 • Styrke innsatsen for rehabilitering av lovbrytere gjennom forsoning med ofrene og sam-
- 2704 funnet for øvrig.
- 2705 • Arbeide for et synlig og tilstedeværende politi.
- 2706 • Gå imot generell bevæpning av politiet.
- 2707 • Fjerne straff for bruk og besittelse av brukerdoser av illegale rusmidler, og i stedet satse på
- 2708 skadereduksjon, samt på frivillige og individuelt tilpassede helsetilbud for rusavhengige.
- 2709 • Utrede om ulike modeller for strengt regulert omsetning av lettere rusmidler som i dag er
- 2710 illegale, kan bidra til redusert rusbruk, avhengighet, kriminalitet og andre skadevirkninger.
- 2711 • Styrke arbeidet mot voldelig ekstremisme, gjennom forebyggende arbeid på lokalsam-
- 2712 funnsnivå, gjennom exit-arbeid og gjennom å satse på et kompetanseløft hos førstelinje og
- 2713 politi.
- 2714 • Gå mot nasjonale og lokale tiggeforbud.
- 2715 • Endre den juridiske definisjonen av voldtekt, slik at den omfatter seksuell omgang uten
- 2716 oppriktig samtykke.
- 2717 • Sikre nødvendige midler til krisesentre for både kvinner og menn.
- 2718 • Opprettholde forbudet mot kjøp av seksuelle tjenester.
- 2719 • Sikre forutsigbar finansiering for organisasjoner som arbeider med å hjelpe mennesker ut
- 2720 av prostitusjon.
- 2721 • Styrke politiets arbeid mot organisert kriminalitet, inkludert menneskehandel.
- 2722 • Styrke politiets kompetanse på sjikane, trusler og annen kriminalitet i digitale medier.
- 2723 • Styrke innsatsen mot vold i nære relasjoner.
- 2724 • Styrke innsatsen mot svindel, skatteunndragelse, hvitvasking av penger og annen økono-
- 2725 misk kriminalitet.

2726 *Les om De Grønnes ruspolitikk i kapittelet "Rusomsorg".*

NORGE I VERDEN

Utkast
versjon 2

2727 Vi som lever i dag befinner oss i et ekstraordinært øyeblikk i menneskehetens historie. Veival-
2728 gene som tas av vår generasjon blir avgjørende for livsbetingelsene for alle fremtidige gene-
2729 rasjoner og angår hele menneskeheten i fellesskap. Et effektivt og varig samarbeid om globale
2730 miljøutfordringer forutsetter at vi utvikler en dyptgripende solidaritet på tvers av landegrenser
2731 og kontinenter. I årene som kommer må lojaliteten vår rettes utover mot det globale fellesska-
2732 pet, ikke innover mot nasjonalstaten. De Grønne vil møte nasjonalistiske strømninger med et
2733 brennende og grenseløst engasjement for menneskehetens felles fremtid og en oppriktig vilje
2734 til å sette hensynet til det globale fellesskapet fremfor kortsiktige nasjonale interesser.

2735 I prinsippet har alle mennesker på jorden samme rett til våre felles naturressurser og til å skape
2736 seg et liv i frihet og trygghet. Derfor vil vi motvirke urettferdighet og ujevn fordeling mellom
2737 grupper, land og kontinenter. Vi vil jobbe for jevnere fordeling av makt ved å bygge et sterkere
2738 internasjonalt rettssystem og et mer slagkraftig FN med et større tyngdepunkt i generalfor-
2739 samlingen der alle land er representert. Vi vil arbeide for jevnere fordeling av ressurser mellom
2740 nasjoner og folkegrupper ved at rike land reduserer vårt økologiske fotavtrykk til et bærekraftig
2741 og rettferdig nivå. Samtidig vil vi dele mer av vår rikdom for å bidra mer til å løse felles globale
2742 problemer som miljøutfordringer, fattigdom og humanitær nød. En human og anstendig migra-
2743 sjonspolitikk der asylretten forsvares er en viktig del av en politikk forankret i hensynet til det
2744 globale fellesskapet.

2745 De Grønne bærer på en langsiktig visjon om en verden der global nedrustning og avskaffelse
2746 av masseødeleggelsesvåpen er mulig. Vi er overbevist om at ikkevoldelig motstand og dialog
2747 er gode verktøy til å dempe og løse konflikter, og vi vil alltid strekke oss etter en fremtid der
2748 behovet for voldsmakt er redusert til et minimum. En slik utvikling må vokse frem gradvis ved å
2749 bygge gjensidig tillit og fellesskap på tvers av grensene. De Grønne mener samtidig at dagens
2750 storpolitiske virkelighet tilsier at det er nødvendig å sikre norsk suverenitet ved å oppretthol-
2751 de en troverdig forsvarsevne og videreføre norsk medlemskap i NATO som i dag gir Norge
2752 beskyttelse. De Grønne vil jobbe for at NATO holder seg innenfor kjerneoppdraget og bidrar til
2753 avspenning i Europa.

2754 Norge er i en unik posisjon i Arktis. Store havområder ligger under norsk myndighet, og vi
2755 har viktige isfrie leder og utbredt kommersiell virksomhet gjennom skipsfart og fiske. Hele 80
2756 prosent av skipsfarten i Arktis går gjennom norske farvann. Derfor er bærekraftig og fredelig
2757 utvikling i Arktis et sentralt mål for grønn utenrikspolitikk.

INTERNASJONAL SOLIDARITET OG BISTAND

2758

2759

2760 De Grønne mener at bistand og internasjonal solidaritet må prioriteres høyt. Rettferdig fordeling er en forutsetning for at alle mennesker skal få muligheten til å leve rike, trygge og frie liv.
2761
2762 Samtidig vil bevaring og bærekraftig forvaltning av naturlige økosystemer forebygge fattigdom.
2763 For å klare å gjennomføre FNs bærekraftsmål må klima- og miljøarbeid styrkes betydelig i
2764 utviklingspolitikken.

2765 For De Grønne er det et grunnleggende premiss at bistand og internasjonal solidaritet skal skje
2766 på mottakerens premisser og ha lokalt eierskap. Norsk bistand skal ikke bidra til å gjøre land
2767 bistandsavhengige. Sterke, lokale sivilsamfunn og bærekraftige næringer er en forutsetning for
2768 at bistand skal gagne fattige land. Nødhjelp og gunstige lån uten korrupsjon er nødvendig, men
2769 på lengre sikt må landene settes i stand til å produsere verdier og ressurser for å dekke egne
2770 behov og delta i verdenshandelen.

2771 De Grønne vil prioritere tilgang på ren energi, en mer bærekraftig matproduksjon, bærekraftig
2772 og rettighetsbasert naturressursforvaltning og styrking av demokratiske strukturer. Som et
2773 land som har tjent store penger på fossil energi, har Norge et spesielt ansvar for å finansiere
2774 en ekstraordinær innsats i en avgjørende tid for verdens klima. Paris-avtalen slår fast at industriland
2775 skal gi klimafinansiering til utviklingsland for å bistå med utslippsreducerende tiltak
2776 og tilpasning til klimaendringer. Innføring av en klimaprocent vil bety en dobling av Norges
2777 internasjonale innsats for miljø, og en dobling av bistanden. Klimabistand er en ekstraordinær
2778 innsats som ikke kan gå på bekostning av ordinær bistand.

2779 De Grønne vil:

2780

- 2781 • At minst én prosent av nasjonalinntekten skal gå til bistand og internasjonal solidaritet.
- 2782 **DISSENS: Et mindretall ønsker å erstatte én prosent med 1,2 prosent i punktet over.**
- 2783 • Innføre en klimaprocent hvor 1 prosent av nasjonalinntekten overføres årlig fra Statens
2784 pensjonsfond Utland til klimatiltak i utviklingsland.
- 2785 • Arbeide for å slette illegitim gjeld.
- 2786 • Prioritere arbeid for å sikre kvinner utdanning og for å styrke kvinners rettigheter i utvi-
2787 klingsland.
- 2788 • Ta initiativ til en global opptrappingsplan for innsats mot mødredødelighet og barnedødelighet.
- 2789 • Avvikle Olje for utvikling-programmet og overføre ressursene til et nytt offensivt program
2790 for fornybar energi med vekt på å utvikle lokal produksjon og eierskap.
- 2791 • Prioritere bærekraftig jordbruk høyt i norsk utviklingssamarbeid som et verktøy for å redu-
2792 sere fattigdom og sikre produksjonsøkning uten å gå på bekostning av naturen.
- 2793 • Styrke arbeidet med fiskeribasert bistand og bærekraftig forvaltning av fiskeriressurser.
- 2794 • Ta initiativ til en ny internasjonal konvensjon om finansiell åpenhet, og utvide kravene til
2795 land-for-land-rapportering.
- 2796 • Stimulere til flere norske private investeringer i utviklingsland.
- 2797 • Bruke Norfund aktivt til å investere i utviklingsland, med klare krav til bærekraft og
2798 utviklingseffekt.
- 2799 • Integre hensynet til bærekraftig forvaltning av naturressurser som skog, jord og vann i
2800 alle utviklingsstrategier og planer Norge støtter gjennom bistand.
- 2801 • Jobbe for at WTO og handelsavtaler gir utviklingsland rett til å beskytte miljø og biologisk
2802 mangfold, egen næringsutvikling, samt menneskerettighetene, retten til fagorganisering og
2803 urfolks rettigheter.

- 2804 • Prioritere støtte til sivilsamfunnsorganisasjoner og uavhengige medier for å styrke offentlighet og ansvarliggjøring i mottakerlandene.
- 2805
- 2806 • Aktivt støtte ikkevoldelige aktører som kjemper for demokrati og menneskerettigheter, og støtte opplæring i ikkevold.
- 2807
- 2808 • Trappe opp Norges innsats for å bevare regnskog ved å øke støtten til regnskogbevaring, trekke oljefondet ut av investeringer som fører til tap av regnskog og unngå import av varer som bidrar til ødeleggelse av regnskog.
- 2809
- 2810

2811 *Les om flere internasjonale økonomiske tiltak i kapittelet "Grønn økonomi".*

2812 FRED OG INTERNASJONAL 2813 KONFLIKTLØSNING

2814 De Grønne ser på ikkevoldelig motstand og dialog som egnede verktøy til å dempe og løse
2815 konflikter når de oppstår. Vi vil bidra til en kultur der bruk av voldsmakt reduseres til et
2816 minimum. Norge har vært et foregangsland i å innføre internasjonale forbud mot klasevåpen
2817 og landminer. De Grønne ønsker tilsvarende innsats i arbeidet for et forbud mot kjernevåpen,
2818 som er en grunnleggende trussel mot mennesker og miljø. Vi vil også arbeide for internasjonalt
2819 regelverk som rammer autonome, robotstyrte våpen.

2820 I situasjoner der en stat ikke er i stand til å beskytte egne borgere mot forbrytelser mot
2821 menneskeheten, som folkemord og etnisk rensning, eller der en stat selv utøver slike forbry-
2822 telser, har verdenssamfunnet både rett og plikt til å gripe inn. Dersom dialog og diplomati
2823 ikke fører frem, anerkjenner De Grønne at også militær maktbruk kan være nødvendig i slike
2824 situasjoner. Det er avgjørende for De Grønne at beslutninger om bruk av militærmakt kombi-
2825 nerer med forpliktende planer for humanitær hjelp, gjenoppbygging og fredsbygging, og sikrer
2826 grunnleggende menneskerettigheter. Militære midler må i tråd med FN-pakten være absolutt
2827 siste utvei, og kombineres med sivil, ikke-voldelig og humanitær innsats, også i etterkant. Norsk
2828 deltakelse i internasjonale militære operasjoner må være foranlediget av et FN-mandat.

2829 De Grønne mener Norge aktivt bør bidra til internasjonal konfliktløsning og at vi bør innta
2830 en ledende rolle i kampen for en kjernevåpenfri verden. De Grønne ønsker også en langt mer
2831 restriktiv politikk for norsk våpeneksport, for å hindre at norskproduserte våpen ender opp i
2832 land som begår alvorlige menneskerettighetsbrudd.

2833 De Grønne vil:

- 2834
- 2835 • At Norge skal fremme ikkevoldelig konflikthåndtering i alle relevante fora.
- 2836 • Arbeide for global nedrustning.
- 2837 • Endre grunnloven slik at norsk deltakelse i krigsoperasjoner i utlandet må vedtas av Stor-
2838 tinget.
- 2839 • Stille krav om at operasjoner der Norge deltar følger internasjonal humanitær rett, samt
2840 bidra til at alle FN-soldater får grundig folkerettslig opplæring.
- 2841 • Ha som forutsetning for norsk deltakelse i internasjonale militære operasjoner at de er i
2842 tråd med folkeretten og foranlediget av et FN-mandat.
- 2843 • Støtte en reform av FN's Sikkerhetsråd der representativiteten og legitimiteten styrkes.
- 2844 • Arbeide aktivt for et internasjonalt forbud mot atomvåpen, på linje med forbudene mot
2845 andre masseødeleggelsesvåpen.

- 2846 • Legge til rette for styrket informasjonsarbeid om de humanitære og økologiske konsekven-
- 2847 sene av atomvåpen.
- 2848 • Arbeide for internasjonalt regelverk mot autonome, robotstyrte våpensystemer.
- 2849 • Styrke det internasjonale rettsvernet for natur og miljø.
- 2850 • Styrke det norske bidraget til sivil overvåkning av internasjonale konfliktsituasjoner, og øke
- 2851 støtten til internasjonale sivilsamfunnsaktører som beskytter sivile mot vold og overgrep.
- 2852 • Sikre at norske våpenprodusenter ikke skal ha anledning til å selge våpen til autoritære
- 2853 regimer og til stater som begår alvorlige menneskerettighetsbrudd.
- 2854 • Arbeide for krav om sluttbrukererklæring fra alle land som kjøper våpen og ammunisjon
- 2855 produsert i Norge.

FORSVAR

2856

2857 Det norske forsvaret skal verne om vår selvstendighet, vårt demokrati og vår frihet. De Grønne
2858 vil ha et sterkt, folkelig forankret forsvar. Godt samarbeid mellom sivile og militære aktører
2859 er viktig for vår forsvarsevne og beredskap. De Grønne ønsker også et tettere forsvarspolitisk
2860 samarbeid med våre nordiske naboland.

2861 Den sikkerhetspolitiske situasjonen er i dag preget av flere utfordringer. Spenningsnivået
2862 mellom Russland og andre europeiske land er økt, og internasjonal organisert kriminalitet og
2863 terrorisme utgjør en betydelig trussel. Cyberangrep mot store samfunnsinstitusjoner og infra-
2864 struktur kan utløse stor skade og samfunnet er derfor avhengig av sterk cybersikkerhet for å
2865 forebygge slike angrep.

2866 De Grønne vil opprettholde norsk medlemskap i NATO, men aktivt arbeide for at forsvars-
2867 alliansen skal holde seg innenfor kjerneoppdraget. Det betyr at vi vil prioritere fredelig kon-
2868 fliktløsning, forebygging av konflikt og forsvar av medlemmenes territorium fremfor såkalte
2869 “out-of-area”-operasjoner. Norsk deltakelse i militære operasjoner utenlands må være folke-
2870 rettslig forankret, og skal ikke gå på bekostning av Forsvarets primæroppgave.

2871 Avspenning må fortsatt være et viktig mål for norsk forsvars-, sikkerhets- og utenrikspolitikk.
2872 De Grønne vil derfor også arbeide for at NATO unngår å øke spenningsnivået i Europa eller i
2873 konfliktsoner i andre deler av verden. Samtidig mener vi at Norge må jobbe for at NATO-sam-
2874 arbeidet ikke skal basere seg på bruk av kjernevåpen.

2875 **De Grønne vil:**

2876

- 2877 • Arbeide for forutsigbar, langsiktig finansiering av Forsvaret.
- 2878 • Opprettholde norsk medlemskap i NATO.
- 2879 • Styrke det nordiske forsvarssamarbeidet, blant annet innen informasjonsdeling, øvelser og
- 2880 samarbeid om utvikling og innkjøp av utstyr.
- 2881 • Opprettholde dagens verneplikt, men også ivareta retten til å nekte militærtjeneste av
- 2882 samvittighetsårsaker.
- 2883 • Styrke Kystvakten for å ivareta norske ressurser og sårbare miljøer langs kysten og i Arktis.
- 2884 • Føre en tydelig og dialogbasert russlandspolitikk med vekt på menneskerettigheter, demo-
2885 krati og folkerett, og med mål om et vedvarende godt naboskap og sivilt samarbeid, særlig i
2886 Barentsregionen.
- 2887 • Styrke Sivilforsvarets evne til å respondere i kriser og unntakssituasjoner i Norge, og bygge
2888 kompetanse og kapasitet innen miljøinnsats og fredelig konfliktløsning.
- 2889 • Styrke Cyberforsvaret og arbeidet for cybersikkerhet.

- 2890 • Styrke Forsvarets likestillingsarbeid.
- 2891 • Styrke ettervernet for veteraner.
- 2892 • Arbeide for grundige evalueringer av norsk deltakelse i internasjonale militære operasjoner.
- 2893 • Arbeide for at Forsvaret i økende grad blir uavhengig av fossil energi.
- 2894 • Redusere innkjøpet av F-35 jagerfly.

EUROPAPOLITIKK

2895

2896 Et tett og forpliktende europeisk samarbeid er avgjørende for å løse store utfordringer som
 2897 klimaendringer, tap av biologisk mangfold, flyktningkriser, terrorisme, økonomisk ulikhet og
 2898 kamp mot skatteparadisier. De Grønne vil føre en aktiv europapolitikk og vil utvikle vårt samar-
 2899 beid med EU.

2900 EU har bidratt positivt til fred og samarbeid i Europa etter andre verdenskrig, og har vært
 2901 den fremste foregangsregionen for klimapolitikk i verden. Samtidig viser Brexit at den folkeli-
 2902 ge tilliten til EU i 2016 er på et historisk lavmål, et resultat av blant annet større økonomiske
 2903 forskjeller, frykt for konsekvensene av økt innvandring og demokratisk underskudd. Sammen
 2904 med våre europeiske søsterpartier vil De Grønne arbeide for reformer i EU-systemet og i
 2905 EØS-avtalen, med mer innsyn, mer demokrati, bedre ivaretagelse av klima- og miljøhensyn og
 2906 mer deltakelse som mål.

2907 De Grønne mener at Norge, som andre land, har ansvar for å bidra til å styrke internasjonalt
 2908 samarbeid og internasjonale institusjoner. Samtidig vil en eventuell ny diskusjon om norsk
 2909 EU-medlemskap forutsette reformer som styrker unionens demokratiske legitimitet. Et spørs-
 2910 mål av så dyptgripende karakter må avgjøres gjennom folkeavstemning.

2911 **De Grønne vil:**

2912

- 2913 • Føre en aktiv europapolitikk og bidra til mer debatt om felleseuropeiske spørsmål i Norge.
- 2914 • Samarbeide tett med EU om gjennomføring av klimapolitikken, samtidig som vi setter klare nasjonale utslippsmål.
- 2915 • Bidra til felleseuropeiske løsninger for migrasjon, i tråd med Flyktningkonvensjonen og retten til fri bevegelse i Schengenområdet.
- 2916 • Bruke reservasjonsretten i EØS-avtalen mot direktiver som strider mot viktige klima- og miljøhensyn eller som griper inn i saker som åpenbart må bestemmes av nasjonalstaten.

2919

FLYKTNINGER OG ASYLPOLITIKK

2920

2921 FN's klimapanel har advart om at klimaendringer kan innebære store flyktningstrømmer i tiå-
 2922 rene som kommer. Å løse klimaproblemene blir avgjørende, sammen med en aktiv fredspolitikk
 2923 og styrking av demokrati, menneskerettigheter og økonomisk utvikling. Internasjonalt samar-
 2924 beid for å løse dette er tvingende nødvendig om vi skal skape en verden der færre mennesker
 2925 forvilet ser seg nødt til å forlate sine hjem.

2926 Norge har et grunnleggende ansvar for å bidra i en verden der mange er på flukt fra krig, for-
 2927 følgelse og klimaendringer. De Grønne vil stå opp for flyktningretten, og ønsker en ansvarlig og

2928 anstendig flyktningepolitikk. Den vil være forankret i anbefalingene fra FNs høykommissær for
 2929 flyktninger og i våre lange tradisjoner for å bidra internasjonalt og her hjemme. Et tett sam-
 2930 arbeid i Europa og med land i Europas nærområder er nødvendig for å ivareta asylsøkeres og
 2931 flyktningers grunnleggende rettigheter, og for å ivareta både flyktningene og den økonomiske,
 2932 økologiske og sosiale bærekraften i landene som tar imot dem.

2933 Både i konfliktsituasjoner og som flyktninger er kvinner og barn ofte særlig utsatte. De Grønne
 2934 vil derfor støtte målrettede hjelpetiltak på området.

2935 **De Grønne vil:**

2936

- 2937 • Styrke den humanitære bistanden for å hjelpe internt og regionalt fordrevne mennesker.
- 2938 • Grunnlovsfeste retten til å søke asyl.
- 2939 • At Norge solidarisk skal ta imot en anstendig andel kvoteflyktninger i samsvar med FNs
 2940 anbefalinger.
- 2941 • Arbeide for internasjonale avtaler som sikrer lovlige veier til Europa for de som trenger
 2942 beskyttelse.
- 2943 • Bidra til felleseuropeiske løsninger for å ivareta mennesker på flukt.
- 2944 • Legge større vekt på hensynet til barnets beste i asylsaker.
- 2945 • Gi bedre beskyttelse til mennesker som flykter på grunn av miljøkatastrofer og naturøde-
 2946 leggelser.
- 2947 • Verne om retten til familieliv ved å sikre at flyktninger og andre utlendinger har reell mu-
 2948 lighet til å være sammen med familiemedlemmer i Norge.
- 2949 • Forkorte saksbehandlingstiden i asyl- og familieinnvandringsaker.
- 2950 • Styrke rettshjelpen i utlendingssaker og gi bedre informasjon om flyktningers rettigheter.
- 2951 • Styrke rettssikkerheten til asylsøkere i søknads- og klageprosessen og gi asylsøkeren rett til
 2952 personlig frammøte og juridisk bistand i behandlingen av en ankesak.
- 2953 • Styrke kompetansen hos utlendingsforvaltningen i LHBT+-spørsmål og sikre mennesker
 2954 som flykter på grunn av sin kjønnsidentitet eller seksuelle legning mulighet til å søke asyl i
 2955 Norge.
- 2956 • Legge til rette for frivillig retur og gjennomføre raskere tvangsretur etter endelig avslag.
- 2957 • Gi oppholdstillatelse til papirløse voksne som har bodd i Norge i sju år og barn som har
 2958 vært her i fire år.
- 2959 • Styrke arbeidet med å identifisere statsløse og gi dem rettighetene som følger av FN-kon-
 2960 vensjonen om statsløses stilling.

2961 *Les om De Grønnes integreringspolitikk i kapittelet "Integrering og inkludering".*

2962 ARBEIDSINNVANDRING

2963 Arbeidsinnvandring er positivt for norske bedrifter, som slik kan rekruttere nødvendig og
 2964 kvalifisert arbeidskraft fra utlandet. Norge er et rikt land med et attraktivt arbeidsmarked, og
 2965 EØS-avtalen har bidratt til økt arbeidsinnvandring.

2966 De Grønne ønsker å legge til rette for arbeidsinnvandring også fra land utenfor EØS-området,
 2967 med utgangspunkt i norske bedrifters behov for kompetanse og arbeidskraft. Det fordrer et
 2968 enkelt og forutsigbart regelverk både for bedrifter og arbeidstakere, samt redusert saksbehand-
 2969 lingstid.

2970 Samtidig gir arbeidsinnvandringen utfordringer, både i form av økt konkurranse på arbeids-

2971 markedet, særlig for unge arbeidstakere, og i form av sosial dumping. De Grønne ønsker en
2972 planmessig innsats mot sosial dumping, både på nasjonalt og europeisk nivå.

2973 **De Grønne vil:**

2974

- 2975 • Arbeide for et enkelt og forutsigbart regelverk for arbeidsinnvandring, for å sikre raskere
2976 tilgang på kvalifisert arbeidskraft, også fra land utenfor EØS-området.
- 2977 • Støtte tiltak for å bekjempe sosial dumping knyttet til arbeidsinnvandring.
- 2978 • Utrede vilkår for at personer med statsborgerskap i land utenfor EU skal kunne gis samme
2979 vilkår for midlertidig arbeidstillatelse som EU-borgere.
- 2980 • Støtte tiltak som kan dempe og veie opp for hjerneflukt fra fattige land.